KÖRÖS
TANULMÁNYOK

Tessedik Sámuel Főiskola
Gazdasági Főiskolai Kar
Békéscsaba
2007

Szerkesztőbizottság
HALMAI PÉTER
MICHELLER MAGDOLNA
PUSKÁS JÁNOS
SIMON IMRE
SZAKÁCS ATTILA

Felelős szerkesztő
MICHELLER MAGDOLNA

Technikai szerkesztő
ANDÓ ANETT

Borítóterv
LONOVICS LÁSZLÓ

Kiadja
Tessedik Sámuel Főiskola
Gazdasági Főiskolai Kar, Békéscsaba, 2007.

Felelős kiadó
Krajcsóné Kraszkó Ilona mb. dékán

Készült
300 példányban a Gyomai Kner Nyomda Rt.
műhelyében

ISSN 1589-908-X

TARTALOMJEGYZÉK

Nagy Rózsa
A Nemzeti Fejlesztési Tervek szerepe a magyar gazdaságban 6

Gurzó Imre – Horváth Edit – Sztankó János
Néhány gondolat az ipari parkok gazdaságfejlesztő hatásairól (a békéscsabai Almáskerti Ipari Park példáján) 23

Bodnár Gábor – Simon Imre
A fenntartható fejlődés néhány regionális vonatkozása Európában 38

Molnár István – Borbola Gábor – Gurzó Imre
Néhány gondolat a dél-alföldi régió turisztikai helyzetéről 2004 és 2006 között 51

Árpási Zoltán
Egészségturizmus a dél-alföldi régióban 67

Krajcsóné Kraszkó Ilona
Felvételi eredmények a statisztikai adatok tükrében a Tessedik Sámuel Főiskola egészében és a Gazdasági Főiskolai Karon 79

Máthé Ilona
Humánerőforrás-fejlesztés Békés megyében – egy Európai Uniós projekt tapasztalatai (Életesélyek egy közös Európában – HEFOP 3.3.1.-2004-06-0033/1) 94

Malatyinszki Szilárd
Az emberi tőkebefektetések nagysága és eredménye Békés megyében 104

Micheller Magdolna – Karlovitz János Tibor
Felnőttképzésben alkalmazott oktatási módszerek Békés megyei oktatási vállalkozások körében 119

Nagy Zsuzsanna
Csoportdinamikai folyamatok és jelenségek a személyiségfejlesztő csoportokban 131

Szabó Zsuzsanna Mónika
Vezetői mítoszok és a valóság 150

Virágné Horváth Erzsébet
Hagyomány és hagyománytörés Sinka István költészetében 167

Szenográdi Péter
Tatárjárás. Kérdések és válaszok 180

Asztalos János
A számítástechnika az információ szolgálatában 200
Szabóné Bohus Márta
A magyar és az angol számviteli rendszer összehasonlítása 215
Szakácsné Nagy Szilvia
A matematikaoktatás sajátosságairól vak gyermekek esetében 227
Végh Sándor
Műszaki rendszerdiagnosztika hibaanalízis II. rész 237
Simon Sándor
A hatályos romániai általános szövetkezeti törvény értékelése 244
Belanka Csaba István
Az Interreg IIIA program hatása a magyar-román és a magyar-szerb határmenti és határon átnyúló kapcsolatok fejlődésére az 1. pályázati forduló tapasztalatainak a tükrében 257

ELŐSZÓ

A TSF Gazdasági Főiskolai Kara Békéscsabán önálló karként 2001 szeptemberétől működik. A Kar vezetése feladatának tekinti – az oktatás mellett – az önálló kutatómunka szorgalmazását is. Központi témaként Egy halmozottan hátrányos helyzetű térség (Dél-Alföld, Békés megye) gazdasága és társadalma c. gondolatkört elemezzük.

Karunkon jelenleg főállásban 36, részmunkaidőben pedig 5 tanár oktat. A 41 főből jelenleg 9 fő a tudományok kandidátusa, 6 fő PhD fokozattal, 4 fő dr. univ. címmel rendelkezik. Ezek alapján kollegáink 37 %-a minősített oktató, közülük 7 fő kinevezett főiskolai tanár. Kollegáink közül 2 fő doktori védés előtt áll, 8 fő pedig jelenleg doktori iskolában tanul.

A most közreadott kötetben 19 tanulmány szerepel. A témakörök – a kollégák képzettségétől és kutatási témáitól függően – igen változatosak. A szerzők a Kar tanárai, illetve meghívott óraadói. Szerepel a kötetben két hallgatói – Bodnár Gábor és Szabó Zsuzsanna Mónika – dolgozat, mellyel az OTDK-n eredményesen szerepeltek.

Elsőként adjuk közre a dolgozatok angol nyelvű rezüméit.

Jó olvasást kívánunk és érdeklődő visszajelzést várunk.

Békéscsaba, 2007. október

a szerkesztő

NAGY RÓZSA

A Nemzeti Fejlesztési Tervek szerepe a magyar gazdaságban

A magyar gazdaság növekedési üteme az utóbbi néhány évben lelassult. Gazdasági elemzők szerint a 2007-es évben alig 2 %-os GDP növekedésre van esélyünk. Ebből a helyzetből való kimozdulásra a beruházások növelésével van esélyünk, amelyhez forrásokat az Európai Unió is biztosít. Ennek feltétele, hogy rendelkezzünk Nemzeti Fejlesztési Tervvel. Az elsőt 2004 – 200-os időszakra elkészítettük, az le is zárult. A második a 2007 – 2013-as időszakra készült. A két ciklus főbb elképzeléseit foglalom össze jelen tanulmányomban.

2004. május 1-jén Magyarország tagja lett az Európai Uniónak. Uniós tagságunk első éve tanulóidőszak volt, mind az intézményrendszer, mind a támogatások kedvezményezettjei számára. A pályázóknak a rendelkezésre álló erőforrások igénybevétele során olyan új fogalmakkal kellett megismerkedniük, mint a közösségi fejlesztési politika alapfogalmai, jogforrásai, a regionális lehatárolás rendszere.

Az Európai Unió regionális politikája a közösségi politikák egyike, a Közösség belső fejlesztési politikája. A regionális politika sokrétűen szolgálja a közösségi alapelveket, úgymint az egységes belső piac létrehozása, a kiegyensúlyozott és harmonikus gazdasági fejlődés, munkalehetőségek és társadalmi gondoskodás biztosítása, a nők és a férfiak közötti esélyegyenlőség, a fenntartható növekedés, a gazdasági konvergencia, a környezet védelme, az életminőség javítása, valamint a tagállamok közötti kohézió és szolidaritás előmozdítása.

Egy adott régió, kistérség vagy település fejlesztési igényeinek megoldása egyszerre szolgálja a nagyobb közösség gazdasági és társadalmi kohéziójának erősítését, egy

régió felzárkóztatását vagy egy társadalmi-gazdasági szerkezeti hiányosság felszámolását. A regionális politikát a közösség gyakorlatában általában széles, átfogó értelemben használják. A regionális fejlődési különbségek mérséklése mellett gyakran a gazdasági és társadalmi kohéziót, vagy a strukturális politikát is értik alatta.

A kohéziós politika az Európai Unió egészének, teljes közösségének fejlődését szolgálja, megvalósítása olyan módon történik, hogy társadalmi-gazdasági vagy földrajzi szempontok alapján beazonosítható régiók, térségek összehangolt gazdaságpolitikai fejlesztésére kerül sor. A fejlődésben számszerűsíthető jellemzőik alapján a Közösség átlagától elmaradó területek, régiók előnyben részesített támogatásával a teljes Közösség jólétének növelése a cél. A gazdasági és társadalmi kohézió céljainak szolgálatában a strukturális politika eszközei kiemelt szerepet játszanak.

A strukturális politika olyan intézkedések és eljárások összessége, amelyek adott gazdasági, vagy társadalmi szerkezeti hiányosságok, lemaradások felszámolását, illetve csökkentését célozzák. Az Európai Unió strukturális politikája a tagállamok régióinak, gazdasági szektorainak, illetve társadalmi csoportjainak integrációját veszélyeztető szerkezeti problémák megszüntetését célozza.

Az Unióban a strukturális politika megvalósításának tipikus szintjét a régiók jelentik. A szerkezeti problémákat a strukturális alapok eszközrendszere révén, regionális szinten kezelik.

A közösségi elvárásokhoz közelítő regionális politika kialakításának első aktusa a Területfejlesztésről és területrendezésről szóló 1996. évi XXI. Tv. megalkotása volt. Ez a törvény újfajta szellemiséget hozott a korábbi központosított regionális fejlesztési megközelítéshez képest.
Az 1998-ban országgyűlési határozattal elfogadott Országos Területfejlesztési Koncepció határozta meg a hét NUTS II szintű régiót, amelyek mint tervezési-statisztikai régiók a regionális fejlesztéspolitika alanyaivá is váltak.

2003-ban megkezdődött a hét régió felülvizsgálata, mind az államigazgatási decentralizáció, mind a régiók lehatárolása szempontjából. A NUTS rendszer szerepe elsődlegesen a területfejlesztési folyamatok szempontjából fontos, hiszen az uniós pályázatok az egyes NUTS szintekre – jelenleg közülük is elsődlegesen a NUTS 2-re irányulnak.

A közösségi támogatások befogadásához szükséges regionális építkezés első lépcsője a NUTS II szinteknek megfelelő régiók esetében életre hívott regionális területfejlesztési tanácsok jelentették.

A hazai mikroszintet a kistérség önkormányzati területfejlesztési társulások jelentik. A közösségi regionális politika megvalósítása szempontjából fontos megjegyezni, hogy a regionális hierarchia felső és középső szintje alapvetően a tervezésben és a végrehajtásban, a pályázatok kiírásában kaphat kiemelt szerepet, addig az alsóbb szintek általában a végső kedvezményezettek, a pályázók szerepébe kerülhetnek

A regionális politika megvalósítását szolgáló alapdokumentumok

Az Európai Unió regionális politikájának megvalósítása meghatározott eljárásrendhez kötődik. Az eljárási szabályok meghatározzák a támogatásra jogosult területek lehatárolását, a tagállamonkénti indikatív támogatási keretek nagyságát, a közösségi támogatásban részesülő projektek beazonosítását, a végrehajtását, a végrehajtási rendet, a kifizetési mechanizmusokat és az ellenőrzés módját; továbbá az ezekben a folyamatokban résztvevő közösségi és tagállami intézmények szerepét és feladatkörét.

A közösségi támogatásokról történő döntés első lépcsője a támogatásra jogosult földrajzi területek meghatározása. Ez alapvető jelentőségű döntés, mivel ennek alapján dől el, hogy egy meghatározott időszakban mely régiók részesülhetnek a támogatásban.

A következő döntés a tagállamonkénti indikatív támogatási keretek meghatározása. A támogatási keretek meghatározását követően az eljárás következő szakasza a támogatások felhasználásának kereteit és a program prioritásait rögzítő dokumentumok összeállítása. A Közösségi Támogatási Keret elfogadásával zárul a háromlépcsős eljárás. A háromlépcsős programozás célja a Közösségi Támogatási Keret, mint a támogatások alapdokumentumának jóváhagyása.

A programozás első szakaszában a tagállam elkészíti és benyújtja az Európai Bizottság számára integrált regionális fejlesztési tervét, a Nemzeti Fejlesztési Tervet.

A következő lépcsőben az Európai Bizottság a Nemzeti Fejlesztési Tervet megvizsgálva eldönti, hogy az megfelel-e az uniós regionális politika céljainak. Kedvező megítélés esetén a bizottság az adott programozási időszakra szóló Nemzeti Fejlesztési Terven alapuló tagállami szintű Közösségi Támogatási Keretet hagy jóvá.

A Közösségi Támogatási Keret tartalmazza:

- Az uniós támogatással, illetve a tagállami fejlesztéspolitika keretében saját forrásból tervezett intézkedések alapjául szolgáló fejlesztési stratégiát, prioritásokat és célkitűzéseket; az ezeket szolgáló gazdaságpolitikát és a foglalkoztatási stratégiát
- A Közösségi Támogatási Keret kidolgozását követő operatív programok jellegét, prioritásait és időhorizontját;
- Az indikatív finanszírozási tervet, évenkénti prioritásonkénti és Strukturális Alaponkénti bontásban (szerepeltetve szükség esetén az EIB és más finanszírozó intézmények forrásait is) megjelölve a költségvetési társfinanszírozás és a tervezett magánfinanszírozás teljes összegét
- Az irányító hatóságok nevesítését és a partnerség elveinek alkalmazását.

A közösségi Támogatási Keret alapján folyósítandó támogatások felhasználása az operatív programok révén történik.

A Nemzeti Fejlesztési Terv:

A Nemzeti Fejlesztési Terv (NFT) elkészítését az (EK) 1260/1999. sz. tanácsi rendelete írja elő. A fejlesztési tervet célkitűzésenként kell elkészíteni, a fejlesztési prioritások megfogalmazásával.

Az NFT célkitűzései:

Az általános és specifikus célkitűzései a következők:

- A lakosság életminőségének javítása
- Az egy főre eső jövedelem szintjében az uniós átlaghoz képest mutatott jelentős elmaradás mérséklése
- Specifikus célkitűzés a versenyképesebb gazdaság
- A humán erőforrás jobb kihasználása
- Regionális egyenlőtlenségek mérséklése
- Jobb környezet és kiegyensúlyozottabb regionális fejlődés

Az 1. NFT prioritásai

Stratégia elemeit jelentő prioritások:

- **1. sz. prioritás**: A termelőszektor versenyképességének javítása

A befektetési szint emelése a gazdaságban, befektetésösztönzés, üzleti infrastruktúra fejlesztése, magas színvonalú technológia alkalmazása.

- **2. sz. prioritás**: A foglakoztatás növelése és az emberi erőforrások fejlesztése

A humán tőke fejlesztésére irányuló fejlesztések képesek áthidalni a képzettségbeli hiányosságokat. A társadalmi kirekesztés felszámolásának egyik eszköze a fogyatékosok, roma kisebbség és más hátrányos helyzetű csoportok foglalkoztathatóságának javítása. Különös

figyelmet szentelnek a nők munkaerő-piaci belépésének és fokozódó részvételének. A foglalkoztathatóság javítása és a munkaerő-piaci szükségletek az egész életen át tartó tanulás koncepcióján belül olyan terület, amely a humán tőke fejlesztéséhez járul hozzá.

- **3. sz. prioritás:** Jobb infrastruktúra, tisztább környezetünk biztosítása

Elengedhetetlen a környezetbiztonság (árvízvédelem, vízszennyezés) javítása, hiszen a környezetben és a természetben az elmúlt években végbement változások komolyan veszélyeztetik az ország nagy térségeiben az életminőséget.

A természetes erőforrások védelme és a biológiai sokféleség megőrzése mellett a környezetbarát energiaszektor fejlesztése is a környezeti szempontból fenntartható fejlődés kulcseleme.

- **4. sz. prioritás**: A helyi és regionális potenciál erősítése

Az idegenforgalom olyan tevékenységi terület, ahol a regionális és helyi különbségek lehetőségeket rejtenek magukban. A turisztikai helyszínek fejlesztését a marketing tevékenység javításával kell ötvözni.

A regionális és helyi életminőség főként a meglévő hálózatok minőségének függvénye. Az egyik ilyen hálózat a településszintű közlekedési infrastruktúra. Az e területre történő befektetések segítik a helyi erőket az ipari parkokhoz és logisztikai központokhoz vezető 4 és 5 számjegyű utak korszerűsítésében, a tömegközlekedés feltételeinek javításában és a kerékpárutak létesítésében.

A különböző régiókban más és más energiaforrások használata lehet optimális. Ez nagymértékben függ az energiaszolgáltatoktól és a helyi szinten hozzáférhető természetes erőforrásoktól. A települések hamar felismerték, hogy sokszor kedvezőbb saját (kis méretű) energiatermelő létesítményeket kialakítaniuk, amelyek

megújuló energiával látják el a közösséget, ezért javítják a helyi életminőséget is.
Jelentős különbségek vannak a munkaerőpiac tekintetében a régiók, megyék és kistérségek között. Azokon a területeken, ahol a foglalkoztatás igen alacsony és a munkanélküliség az átlag fölött van, a szociális gazdaság kialakításának, azaz a helyi kezdeményezéseken alapuló tevékenységek megjelenésének speciális szerepet kell biztosítani.

Az operatív programok:

Az operatív programok olyan, az Európai Bizottság által jóváhagyott dokumentumok, amelyek az NFT-ben foglalt fejlesztési célkitűzések végrehajtását szolgálják, prioritások szerint meghatározva a konkrét többéves intézkedéseket.

Az operatív programok 4 fő részből állnak: a prioritások meghatározásából, az intézkedések leírásából, a pénzügyi tervből és a végrehajtás rendjéből.

Az NFT alapján 5 operatív program készült. Az operatív programok és felelőseik a 2199/2002.(VI.26.) Korm. határozat értelmében az alábbiak:

- Gazdasági versenyképesség
- Környezetvédelem és infrastruktúra
- Humán erőforrások
- Agrár- és vidékfejlesztés
- Regionális fejlesztés, területfejlesztés operatív program.

Az operatív programok fejlesztési célkitűzései röviden az alábbiakban foglalhatók össze:

- **Gazdasági versenyképesség**:
  - ⇒ Beruházás-ösztönzés,
  - ⇒ Kis- és középvállalkozások fejlesztése,
  - ⇒ Kutatás-fejlesztés és innováció,
  - ⇒ Információs társadalom- és gazdaságfejlesztés

- **Környezetvédelem és infrastruktúra:**
  - ⇒ Környezetvédelem: a települési környezetvédelem erősítése, a környezetbiztonság növelése, a természetvédelem erősítése, az energiagazdálkodás környezetbarát fejlesztése.
  - ⇒ Közlekedési infrastruktúra fejlesztése: környezetkímélő közlekedési infrastruktúra létrehozás, a közlekedési infrastruktúra elérhetőséget javító fejlesztése.
- **Humánerőforrás-fejlesztés:**
  - ⇒ Aktív munkaerő-piaci politikák támogatása,
  - ⇒ Társadalmi kirekesztés elleni küzdelem a munkaerő-piacra történő belépés segítségével,
  - ⇒ Oktatás és képzés fejlesztése az egész életen át tartó tanulás politikájának részeként,
  - ⇒ Alkalmazkodó-képesség és a vállalkozói készségek fejlesztése,
  - ⇒ Oktatási, szociális és egészségügyi infrastruktúra fejlesztése.
- **Agrár- és vidékfejlesztés:**
  - ⇒ Versenyképes alapanyag termelés megalapozása a mezőgazdaságban,
  - ⇒ Élelmiszer-feldolgozás modernizálása,
  - ⇒ Vidéki térségek fejlesztése
- **Regionális fejlesztés:**
  - ⇒ Turisztikai potenciál erősítése,
  - ⇒ Térségi infrastruktúra- és települési környezet fejlesztése,
  - ⇒ Régiók humán erőforrásának fejlesztése.

A Regionális operatív program tervezett intézkedéseinek tipikusan a következők a célcsoportjai, végső kedvezményezettjei:

⇒ Önkormányzatok

⇒ Önkormányzati tulajdonú társaságok

- ⇒ Kistérségi társulások
- ⇒ Civil szervezetek
- ⇒ Közhasznú társaságok
- ⇒ Non-profit szervezetek
- ⇒ Kis- és középvállalkozások
- ⇒ Ipari parkok, inkubátor házak
- ⇒ Kamarák, vállalkozásfejlesztési alapítványok

Az I. NFT tapasztalatai:

Az I. Nemzeti Fejlesztési Terv fő célkitűzése, az egy főre jutó GDP szintjében mért lemaradásunk mérséklése részben teljesült, ám a lemaradás még így is jelentős maradt.

Az I. NFT megvalósítása során szerzett tapasztalatok számos jól hasznosítható tanulsággal szolgáltak. Az időközben végrehajtott jogszabályi módosítások az eljárások egyszerűsítetésére és felgyorsítására, valamint megfelelő támogatások nyújtására szolgáltak.

Új Magyarország Fejlesztési Terv 2007 - 2013:

A foglalkoztatás és növekedés (Magyarország Nemzeti Stratégiai Referenciakerete) a központi kérdése. A magyar Kormány elfogadta 2006. október 25-én.

Magyarország történelmi esély előtt áll. 2007 és 2013 között 22,4 milliárd eurós uniós támogatásban részesül, hogy felzárkózhasson a fejlett országokhoz. Ez az uniós adófizetők pénze, amely a vidékfejlesztési támogatásokkal együtt közel 8000 milliárd forint. E hatalmas összeg sikeres felhasználásával megerősíthetjük meglévő adottságainkat, és felszámolhatjuk azokat az akadályokat, amelyek visszahúzó erőként gátolták fejlődésünket. Néhány éven belül soha nem látott mértékben növekedhet a gazdaság, ha megtaláljuk versenytársainkra figyelve saját kitörési pontjainkat. A legtehetségesebbek kiugró teljesítménye közös jólétünk feltétele.

Ha támogatjuk a társadalom megújulását, bővülni fog a foglalkoztatottak száma és számottevő mértékben csökken a szegénység. Egyre többen lesznek képesek arra, hogy előbbre lépjenek, és saját jövedelmükből tartsák el családjukat. A méltányos közteherviselés pedig megteremti majd a forrásokat arra, hogy az öngondoskodásra képtelenek számára szolidáris társadalom méltányos életfeltételeket biztosítson.

A felzárkózásban élenjáró országok példája azt mutatja, hogy olyan bátor és találékony, a foglalkoztatás kérdését is felölelő gazdaságfejlesztési koncepcióra van szükség, amely a társadalom igényeinek kielégítésére és a makrogazdasági stabilitásra egyaránt tekintettel van.

A fejlesztési stratégiánkat meghatározó víziók kidolgozása közben tehát nagyon sok szempontra kell tekintettel lenni. Az elképzeléseket össze kell vetni egyrészt az ország jelenlegi állapotával és teherbíró-képességével. Másrészt tudomásul kell venni, hogy a fejlesztési források felhasználásában egy önmagát is meghaladni akaró Európai Unió támaszt modernizációs kényszert jelentő elvárásokat. Számolnunk kell azzal is, hogy más, feltörekvő térségek, például a dél-kelet-ázsiai vagy dél-kelet-európai országok versenytársat jelentenek számunkra.

Nyilvánvaló, hogy a felzárkózást megcélzó uniós tagállamként gazdaságunk már nem az alacsony bérekkel, hanem csak a magas hozzáadott értéket előállító termékeivel és szolgáltatásaival lehet versenyképes. Különösen akkor, ha nem legyőzendő ellenfélként tekintünk versenytársainkra, hanem mindenki számára gyümölcsöző együttműködésbe kezdünk velük. Az Európai Unió története azt példázza, hogy a hétköznapok kooperációja képes olyan kölcsönös bizalmat teremteni, amely az évszázados konfliktusokat feloldva évtizedes fejlődési távlatokat nyit meg.

Az uniós források segítségével olyan fejlődési pályára kell állítanunk az országot, hogy majd e külső segítség nélkül is képesek legyünk megteremteni és fenntartani jólétünket.

Ennek érdekében a következő elveket tartjuk szem előtt a fejlesztések során:

- A meglévő rossz struktúrák fenntartása helyett támogatni kell a nagy állami elosztórendszerek és az állami közszolgáltatások reformját, sőt azok katalizátorává kell válni.
- Az állami kiadások szerkezetének átalakításával hozzá kell járulni az újraelosztás mértékének csökkenéséhez.
- Az újraelosztás szerkezetén belül a foglalkoztatás terheit csökkenteni, a fogyasztás és a vagyon szerepét pedig növelni kell.
- Nem a magántőkét kell helyettesíteni, hanem a magántőke számára meg nem térülő beruházásokat kell támogatni.
- Azokat a fejlesztéseket kell támogatni, amelyeknek más területekre tovagyűrűző, multiplikátor hatásuk van.
- Olyan kultúraváltást kell támogatni, amely révén
  - ⇒ növekszik a teljesítmény és az egyéni kezdeményezések megbecsültsége,
  - ⇒ felértékelődik az öngondoskodás,
  - ⇒ megerősödik a társadalmi szolidaritás és együttműködés,
  - ⇒ felértékelődik az esélyegyenlőségnek és az esélyek újratermelődésének a követelménye,
  - ⇒ társadalmi normává válik a jogkövetés és
  - ⇒ megerősödik az egyének és a közösségek cselekvőképessége és szuverenitása.

Ezen alapelvek alapján készült el az Új Magyarország Fejlesztési Terv, amely

- megfogalmazza a foglalkoztatás bővülését és a gazdasági növekedését biztosító fejlesztési stratégiát;

- kijelöli azokat a legfontosabb fejlesztési feladatokat, amelyek fenntartható módon biztosítják társadalmi, gazdasági és környezeti viszonyaink jobbá tételét;
- olyan fejlesztési programokat jelöl ki, amelyek a hatékonyság érdekében alkalmazkodnak a társadalom és a gazdaság várakozásaihoz és változásaihoz, valamint felszabadítják az emberek és vállalkozásaik fejlesztési, újítási energiáit;
- célul tűzi ki, hogy az országos és regionális programok egészítsék ki és támogassák egymást, hogy együttes és szinergikus hatásuk összességében mutasson túl a részcélok sikeres megvalósításán;
- fő vonalakban vázolja a programok hatékony megvalósítására képes, a források felhasználását és széleskörű hozzáférhetőségét biztosító, átlátható, egyszerű és gyors intézményrendszert.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv legfontosabb célja a foglalkoztatás bővítése és a tartós növekedés feltételeinek megteremtése. Ennek érdekében hat kiemelt területen indít el összehangolt állami és uniós fejlesztéseket: a gazdaságban, a közlekedésben, a társadalom megújulása érdekében, a környezet és az energetika területén, a területfejlesztésben és az államreform feladataival összefüggésben.

A fejlesztési stratégia, prioritások:

A stratégia a helyzetértékelésben feltárt hiányosságok felszámolásával és a meglévő adottságok kiaknázásával az ország fejlődését és a nemzetközi versenyképesség erősítését szolgálja.

Az Új Magyarország Fejlesztési Terv átfogó céljai:

- a foglalkoztatás bővítése,
- a tartós növekedés feltételeinek megteremtése.

Az átfogó célok

- A foglalkoztatás bővítéséért teendő lépések:
  - a munkaerő-kínálat növelése: az egyén foglalkoztathatóságának javítása;
  - a munkaerő-kereslet bővítése: munkahely-teremtés;
  - a kereslet és a kínálat összhangját biztosító foglalkoztatási környezet kialakítása.
- A tartós növekedés elősegítéséért teendő lépések:
  - a versenyképesség növelése;
  - a gazdaság bázisának a szélesítése;
  - az üzleti környezet fejlesztése, azon belül
    - az elérhetőség javítása,
    - a szabályozási környezet javítása, az állami szolgáltatások hatékonyságának növelése.

A horizontális politikák

A fejlesztési célok megvalósítása során kiemelt figyelmet kell fordítani két általános szempont érvényesülésére. Az ágazati és regionális programokat át kell hatnia:

- a környezeti, a makrogazdasági és a társadalmi fenntarthatóság elvének, valamint
- a területi és társadalmi összetartozás (kohézió) biztosításának.

Prioritások

A fenti célok eléréséhez hat területre összpontosítják a fejlesztési erőfeszítéseket. Ennek alapján a prioritások a következők:

1. prioritás: A gazdaság fejlesztése
  - Az innovatív, tudásalapú gazdaság megteremtése
  - A kis- és középvállalatok jövedelemtermelő képességének a javítása

- Az üzleti infrastruktúra és szolgáltatások fejlesztése

2. prioritás: A közlekedés fejlesztése

- Az ország nemzetközi elérhetőségének javítása
- A térségi elérhetőség javítása,
- A városi és agglomerációs közösségi közlekedés fejlesztése
- Az áruszállítás-logisztika közlekedési infrastruktúrájának fejlesztése

3. prioritás: A társadalom megújulása

- A foglalkoztathatóság javítása:
- Az alkalmazkodóképesség javítása
- A minőségi oktatás és hozzáférés biztosítása mindenkinek
- A kutatás-fejlesztéshez és az innovációhoz szükséges humán-erőforrások fejlesztése
- Az egészségmegőrzés, valamint a társadalmi befogadás és részvétel
- A humán infrastruktúra fejlesztése.

4. prioritás: Környezeti és energetikai fejlesztés

- Környezetjavító fejlesztések
- Környezetbarát energetikai fejlesztések

5. prioritás: Területfejlesztés

- Együttműködő és versenyképes városhálózat
- Megújuló vidék: falusias, rurális térségek integrált, fenntartható fejlesztése.
- Az elmaradott térségek felzárkóztatása, ami komplex felzárkóztatási programok megvalósítását jelenti.
- A Balaton, a Duna és a Tisza vidékének fenntartható fejlesztése.

Ezeket a beavatkozásokat hét regionális operatív program foglalja keretbe, melyek a következők: Dél-alföldi OP, Dél-dunántúli OP, Észak-alföldi OP

6. prioritás: Államreform

- A közigazgatás megújítása.
- A közigazgatási szolgáltatások korszerűsítése

Az operatív programok közötti forrásmegosztás terve:

Magyarország 2007 és 2013 között az EU kohéziós politikája keretében 2004-es árakon számolva 22,4 milliárd euró fejlesztési forrásra jogosult, amelyet hazai társfinanszírozás és magántőke is kiegészít. Mindezen felül az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból és az Európai Halászati Alapból még mintegy 3,4 milliárd euró fejlesztési forrás áll majd a rendelkezésünkre.

Az egyes operatív programokban a 15 %-os hazai nemzeti társfinanszírozással együtt indikatívjelleggel, a 2004-es árakon számolva az alábbi források állhatnak rendelkezésre:

265 Ft/euró, 2004-es árak

Operatív programok	**Összesen milliárd forint**	**%-os megoszlás**
Gazdaságfejlesztés OP	674,03	9,80
Közlekedés OP	1 721,47	25,04
Társadalmi megújulás OP	933,29	13,57
Társadalmi infrastruktúra OP	538,95	7,84
Környezet és energia OP	1 053,56	15,32
Nyugat-dunántúli OP	128,25	1,87
Közép-dunántúli OP	140,46	2,04
Dél-dunántúli OP	194,99	2,84

Operatív programok	**Összesen milliárd forint**	**%-os megoszlás**
Dél-alföldi OP	207,05	3,01
Észak-alföldi OP	269,64	3,92
Észak-magyarországi OP	249,91	3,63
Közép-magyarországi OP	430,29	6,26
Államreform OP	40,61	0,59
Elektronikus közigazgatás OP	99,49	1,45
Végrehajtás OP	94,88	1,38
Nemzeti Teljesítmény Tartalék	98,38	1,43
Új Magyarország Fejlesztési Terv összesen	**6 875,27**	**100,00**
Európai területi együttműködés	106,81	

Forrás: Eurostat, News release 47/2005

A közösségi támogatásokra való jogosultság:

A közösségi támogatásokra való jogosultság feltételeit a Tanács 1083/2006 számú rendeletének 5-7. cikkelye szabályozza. Eszerint a „konvergencia" célkitűzés alá az ún. NUTS-II szintű régió tartozik, amelynek a 2000—2002-es időszakra vonatkozó, közösségi adatok alapján számított egy főre jutó GDP-je – vásárlóerő-paritáson mérve – kevesebb a közösségi átlag 75%-ánál.

Az Európai Parlament és a Tanács 2003. május 23-án kihirdetett 1059/2003/EK rendeletének 2005. évi kiegészítése rögzítette, hogy Magyarország területe hét NUTS-II régióra oszlik.

Az egyes régiók GDP adatai az alábbi táblázat szerint alakulnak:

Egy főre jutó GDP a magyar régiókban, 2000-2002. évek átlaga

Régió	**PPS (vásárlóerő-egység)**	**Az EU-25 átlagának százalékában vásárlóerő-paritáson**
Közép-Magyarország	18 374	89,7
Közép-Dunántúl	10 706	52,3
Nyugat-Dunántúl	12 362	60,4
Dél-Dunántúl	8 470	41,4
Észak-Magyarország	7 392	36,1
Észak-Alföld	7 436	36,3
Dél-Alföld	8 075	39,4

Forrás: Eurostat, News release 47/2005

Az egy főre számított GDP közösségi átlaga a 2000–2002-es időszakra: 20.478 euró. Ennek alapján a „konvergencia" célkitűzés alá az alábbi régiók tartoznak:

- Közép-Dunántúl
- Nyugat-Dunántúl
- Dél-Dunántúl
- Észak-Magyarország
- Észak-Alföld
- Dél-Alföld

Ezek az adatok azt támasztják alá, hogy Magyarországnak égető szüksége van az Uniós forrásokra. Ezek adhatnak esélyt arra, hogy a lassú gazdasági növekedést egy dinamikusabb váltsa fel. A kormányzati kiadások visszaszorulása vásárlóerő kiesést jelent. Az Uniós források pedig kereslet növekedést jelentenek, amelyek remélhetőleg multiplikatív hatást gyakorolnak a gazdaságra.

Források: www.nfh.hu

GURZÓ IMRE – HORVÁTH EDIT – SZTANKÓ JÁNOS

Néhány gondolat az ipari parkok gazdaságfejlesztő hatásairól (a békéscsabai Almáskerti Ipari Park példáján)

Rezümé

A szerzők tanulmányukban bemutatják a békéscsabai Almáskerti Ipari Park kialakulását és legfontosabb jellemzőit. Néhány karakterisztikus paraméter elemzésén keresztül vizsgálják a békéscsabai Almáskerti Ipari Park eredményeit, s egyúttal bemutatják a Park helyzetét az országos ipari parki átlaghoz képest. Tárgyalják a Parkba történő betelepülést befolyásoló tényezőket, majd végül vázolják a főbb problémákat, nehézségeket és a lehetséges fejlesztési irányokat.

Abstract

The authors show in their study how the "Békéscsabai Almáskerti Ipari Park" came into being and how it developed. They deal with the present state of the Park, investigate its achievements through the analyses of some characteristic features, comparing these features to the country average. They study the factors that influence settling in the Park and summarise the main problems, difficulties and the possibilities for improvement.

Bevezetés

A globalizáció korában egyike a gazdaságfejlesztés számos eszközének innovációs centrumok, ipari parkok létesítése, illetve a meglévő ipari parkok fejlesztése. Különösen fontos szerepet tölthet be az ipari parki gazdaságfejlesztés az elmaradott régiók társadalmi-gazdasági felzárkóztatásában. Hiszen egy effajta - tudatos, kellően átgondolt - fejlesztés jótékony hatásai a fejletlen térségekben hatványozottan nagyobbak lehetnek, mint a korábbról már jól ismert "normál" fejlesztési metodikák alkalmazása. Az ipari parki gazdaságfejlesztés hatásainak a lehetőleg minél szélesebb körű tudományos vizsgálata fontos, de ugyanakkor – a jelenség komplexitása miatt egyben - nehéz kérdés. Jelen esettanulmányunkkal megkísérelünk az ipari parkok gazdaságfejlesztő hatásainak vizsgálatához némi adalékkal hozzájárulni egy elmaradott térségbe települt ipari park - a Békéscsaba Almáskerti Ipari Park – konkrét példájának bemutatásával.

1. A Békéscsaba Almáskerti Ipari Park

A Békéscsaba Almáskerti Ipari Park (továbbiakban BAIP) Békéscsaba egyetlen ipari parkja, amelynek olyan régióban kell teljesítenie, s más régiók ipari parkjaival versenyeznie, amely halmozottan hátrányos helyzetben van. Ezzel együtt a Park a város és Békés megye egyik fontos gazdaságfejlesztési intézménye.

1.1. A Békéscsaba Almáskerti Ipari Park kialakulása, jellemzői

A BAIP, néhány sikertelen kísérlet után, 1999. decemberében nyerte el a Gazdasági Minisztériumtól az Ipari Park címet. Tulajdonosa Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata, a projekt megvalósításáért illetve később a park üzemeltetéséért felelős a Békéscsabai Vállalkozói Centrum Kft. A Park helyszínének kijelölése külső szakmai csoportok bevonásával történt. A szakemberek a város szélén, egy homogén önkormányzati tulajdonú telket választottak, a

44-es és 47-es gyorsforgalmi utak kereszteződésében. Az egyébként a régióra jellemző kedvezőtlen szállítási feltételekhez képest, a ***helyszín kiválasztása a legmegfelelőbb*** volt. A BAIP teljes egészében ***klasszikus zöldmezős beruházás***. Területe 19 hektár, amely eredetileg mezőgazdasági hasznosítású terület volt. Az induláskor a teljes infrastruktúra hiányzott. Ennek kiépítése a nagy költségigény miatt két lépcsőben történt. Először a villamoshálózat, a víz-és szennyvízhálózat, az út, járda-és csapadékvíz-elvezetés, a gázhálózat és a távközlés került megvalósításra. Ennek eredményeként ma már a Park infrastrukturális hálózata felveszi a versenyt az ország bármelyik ipari parkjával. A második fázis a Parkot átszelő Csabai csatornától nyugatra lévő területeket tárja fel amikor már az első fázis területei felhasználásra kerültek. A ***beruházás eddigi költsége 265 millió*** Forintra rúgott. Ez 45 millió Forint vissza nem térítendő gazdaságfejlesztési támogatásból, 20 millió Forint területfejlesztési támogatásból és 200 millió Forint saját forrásból tevődött össze.

A BAIP a kisebb méretű parkok kategóriájába sorolható. Az eredeti cél 2-3 multinacionális vállalat betelepítése, melyek elsősorban munkaigényes, magas hozzáadott-értékű termékeket állítanának elő vállalatonként 200-300 fős foglalkoztatással. A Park a betelepülést elsősorban az olcsó telekárakkal kívánta/kívánja ösztönözni A város a park létrehozásakor nem egy pénzügyileg megtérülő beruházás megvalósítását tűzte ki célul, hanem a munkahelyteremtést, a foglalkoztatottság növekedését a városban illetve vonzáskörzetében. Ez a cél nem teljesült maradéktalanul. Amíg a területek megközelítőleg 80 százalékos értékesítésével 5 év alatt a beruházás 130 százalékban megtérült, addig a megcélzott nemzetközi nagyvállalatokból csupán egy települt a Parkba. A foglalkoztatottság sem érte el a kívánt mértéket, csupán csak annak 30 százalékát. Az első betelepülő a japán tulajdonú elektronikai alkatrészeket gyártó ***SMK Hungary Kft.***, mely

3,7 hektár területet vásárolt meg. Az indulás nem ment a tervek szerint, sokáig kétséges volt, hogy valóban beindul-e a termelés a gyárban. Az SMK eredetileg mobiltelefon töltők gyártást tervezte, azonban a nemzetközi piaci változások hatására, a kereslet nagymértékű csökkenése miatt ettől elállt. Voltaképpen a globalizációs fejlődésnek egy szokványos esete történt: az európai megrendelő Kínába tette át a töltőt igénylő készülék gyártását, így a beszállító is követte oda ennek a terméknek a gyártásával. Végül is ma a távirányítók összeszerelése folyik az üzemben.

A BAIP működésében sajátos, hogy az országban egyedülálló módon ***közös menedzsment irányítja az Ipari Parkot, egy innovációs központot és az ország egyik legnagyobb inkubátorházát***. Ez a kombináció nagyban hozzájárul a Park sikeres működéséhez. Az Ipari Park menedzsmentje egy, 2004-ben létrehozott innovációs központban ügyfélszolgálati irodát működtet, melyben a Parkban működő vállalkozások számára sokrétű adminisztratív szolgáltatást nyújtanak (adatbank, fénymásolás, hivatali ügyintézés). Ezen túl az inkubátorház vezetése - ami lényegében megegyezik a BAIP létrehozását koordináló csapattal - segítséget nyújt az Ipari Parkban letelepülni kívánó vállalkozások számára a hivatali ügyek intézésében, az engedélyek beszerzésében, a tolmácsolásban, a munkaerő-kiválasztásban, de akár az épülettervezésben is. 2006-ban a Parkban teljes egészében kis- és középvállalkozások működtek. Az itteni vállalkozások az alábbiak: SMK Hungary Kft., Peugeot Gallion Kft., Electro Globe Hungary Kft., Balogh Lajos, Kovács és Társa Bt., Szőke és Társai Kft., Martin Invest 2001. Kft., Mezőgazdasági és Élelmiszeripari Innovációs Központ, Meszlényi Autó Kft., Kőkorszak Burkolódiszkont, Ford Hovány Békéscsaba Kft. Az egyetlen multinacionális vállalat letelepítésének tapasztalata azt mutatja, hogy további erőfeszítéseket kell tenni a jövőben is nagyvállalatok régióba vonzására.

1.2. A BAIP gazdasági eredményei

A BAIP gazdasági eredményeinek értékelésénél figyelembe kell venni azt a korábban már jelzett alapproblémát, hogy annak ellenére, hogy Békéscsaba a maga 60 ezres lélekszámával az ország egyik jelentős középvárosa, és a DK-Alföld vitathatatlanul legfontosabb centruma, a településen nincs elegendő számú multinacionális vállalat, amely tőkét hozna és a foglalkoztatáson keresztül növelné a térségben elkölthető jövedelmet. Ennek okán a Park létre hozásának legfőbb célja, a régión kívüli vállalkozások letelepítése nem vagy alig valósult/valósul meg. Így aztán nem meglepő, hogy a ***BAIP eredményei szinte valamennyi mutatóban alulmaradnak az országos átlaghoz képest***. Ennek az elmaradásnak az említett alaphelyzet mellett több konkrét oka is van. Egyrészt elsősorban a Park a kis méretéből adódóan érthető módon nem tudja teljesíteni sem az árbevétel, sem a foglalkoztatás, sem a beruházás, sem pedig a vállalkozások száma szempontjából az átlagos értéket. Másrészt azzal a problémával is küzd, hogy a térség - s vele együtt a BAIP is - a közlekedési infrastruktúra hiányossága miatt fokozottan hátrányos helyzetű. E tekintetben rendkívül fontos lenne a 44-es út Kecskemét-Békéscsaba szakaszának ha nem is autópályává, de legalább autóúttá fejlesztése és az ehhez szükséges település elkerülő utak megépítése. Harmadsorban: irányított kormányzati támogatások, befektetés-ösztönzők nélkül a Dél-Alföld régió parkjai nem lesznek képesek felvenni a versenyt az ország nyugati területein található parkokkal, s ez alól természetesen nem kivétel a BAIP sem.

2006 végére a BAIP ***alapterületének 82,8%-a (15,73 hektár) már értékesítésre került***, ami igen magas arány. Ez nem meglepő, ha számításba vesszük, hogy a ***BAIP területe az ipari parkok országos átlagának mindössze 35%-a*** (1. sz. ábra).

1. sz. ábra: Terület, betelepítettség és vállalkozások száma 2005-ben

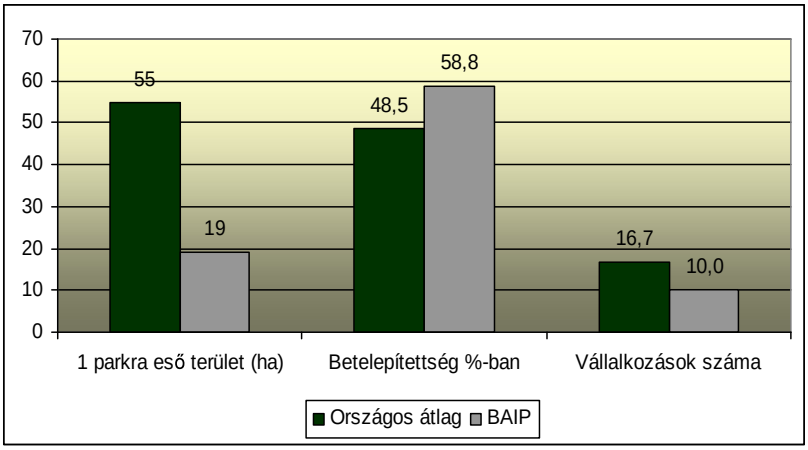

Forrás: saját szerkesztés kérdőíves megkeresés adatai alapján

Kedvező tendencia, hogy 2005-ben a betelepítettség foka elérte, sőt 10%-kal meg is haladta az országos átlagot. A vállalkozások számát tekintve a BAIP alatta marad az átlagnak. Bár a békéscsabai park 2005-re 10 vállalkozással kötött szerződést, de ezek közül csupán három folytatott 2005-ben a Parkban üzleti tevékenységet, további háromnak folyamatban volt a beruházása és 2006-ban meg is kezdte működését, míg a fennmaradó négy vállalkozás beindulása csak a jövőben fog megvalósulni. A békéscsabai parkról a beépítettség és vállalkozások száma relációban elmondható, hogy elsősorban nagy területű egységek kerültek értékesítésre, ezért az ***országos átlagot meghaladó beépítettség mellett a vállalkozások száma viszonylag alacsony***.

Mint említettük, a BAIP létrehozásának elsődleges célja a foglalkoztatottság javítása volt, multinacionális vállalatok letelepítésével. A ***megcélzott szint az 1000-1200 fős foglalkoztatás lenne***, de ez a cél sajnos nem valósult meg, hiszen 2005-ben csupán 77 főt foglalkoztattak a békéscsabai ipari parkban (2. sz. ábra).

2. sz. ábra: Az ipari parkok által foglalkoztatottak átlagos száma és a BAIP által foglalkoztatottak száma 2005-ben

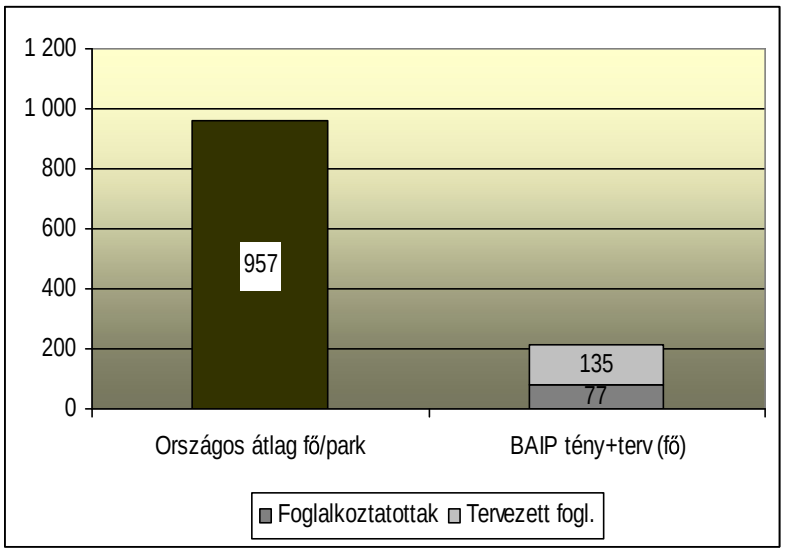

Forrás: saját szerkesztés kérdőíves megkeresés adatai alapján

A folyamatban lévő beruházások 50 főnek adnak munkát 2007-től, illetve azok a vállalkozások, melyek 2005-ben már telektulajdonosok voltak az Ipari Parkban, de beruházásuk még nem indult be, további 85 fő alkalmazását tervezik. A foglalkoztatottak létszámára legnagyobb hatással az egyetlen nemzetközi vállalat, az SMK termelésének visszaesése, illetve a termelés felfutásának elmaradása volt. Ennél a cégnél megközelítőleg 300 fő foglalkoztatását tervezték, amiből 2006-ra csupán annak mintegy fele valósult meg. További probléma, hogy a ***vállalkozások egy jelentős része a csabai munkavállalók számára nem jelent új munkahelyet, hanem csak egy régi vállalkozásnak az olcsóbb telekárak és a korszerűbb infrastruktúra iránti igény miatti kitelepülését az Ipari Parkba.*** A vállalkozások és a BAIP vezetőségének tervei alapján a Park 100%-os kihasználtságával a foglalkoztatottak létszáma elérheti az 500

főt, de ez a szám is csupán 30-50%-a lesz az eredetileg tervezettnek.

A munkavállalók összetételét vizsgálva elmondható, hogy leginkább a 30 éves kor alatti, középfokú végzettségűek kerültek alkalmazásra. Valamennyi cégnél beszélnek angolul, illetve alkalmazkodva a térségben nagy számban jelen lévő kisebbségi népcsoportokhoz és a román határ közelségéhez, sok vállalkozásnál beszélnek németül, szlovákul, lengyelül, illetve románul. Talán nem meglepő, hogy az SMK-nál japánul is beszélnek. A foglalkoztatás árnyoldala, hogy úgy tűnik ***egyik vállalkozás sem épít a helyi felsőoktatásból kikerülő gazdasági szakemberek szabad kapacitására***, sem pedig a nagy számban jelen lévő, jelenleg képzetlen, de könnyen átképezhető munkakeresők széles rétegére.

Ha az árbevételt vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy ebben a tekintetben a BAIP mind a tervezetthez, mind pedig, az országos átlaghoz képest kiemelkedően alul reprezentált (3. sz. ábra).

3. sz. ábra: Árbevétel és export részarány alakulása 2005-ben

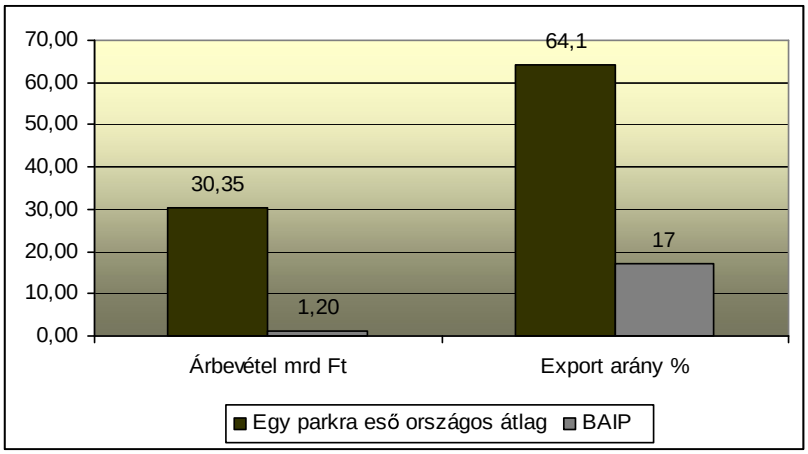

Forrás: saját szerkesztés kérdőíves megkeresés adatai alapján

Míg 2005-ben az egy parkra eső ***átlagos árbevétel országos átlaga 30,35 milliárd forint volt, addig a békéscsabai park ennek csupán 4 százalékát teljesítette***. Ez elsősorban abból adódik, hogy a Parkban, bár területének több mint négyötöde értékesítésre került, a vállalkozások még csekély számban kezdtek üzleti tevékenységbe, több vállalkozásánál még csak folyamatban van a beruházás vagy még meg sem indult. A jövőre vonatkozóan a kép bíztató, hiszen, ha a növekedés dinamikáját vizsgáljuk, akkor 2003-ról 2005-re az árbevétel a tizenötszörösére nőtt.

Sajátos képet mutat az export részarány változása 2003 és 2005 között. 2003-ban az értékesítés 100%-a külföldre irányult. Ez azzal magyarázható, hogy ebben az évben csupán az SMK folytatott üzleti tevékenységet, ami teljes egészében az angliai társvállalatának végzett bérmunkát jelenti. A következő években az export részaránya a Parkban működő vállalkozások számának növekedésével fokozatosan csökkent. 2005-ben az értékesítés árbevételének már csak 17%-a származott exportból illetve a Közösségen belüli értékesítésből. Ez jelentősen elmarad a közel kétharmados országos átlagértéktől. Az ***export alacsony aránya a Parkban működő KKV-k tevékenységének viharos növekedésével magyarázható***, hiszen ezek leginkább hazai, azon belül is helyi piacon értékesítenek.

A kereslet összetétele szintén változatosan alakul. A vállalkozások legtöbb esetben árbevételük 50%-át a rendszeres vevőik által érik el. Néhány esetben (pl. Meszlényi Kft., Kőkorszak, Burkolódiszkont) a rendszeres vevők aránya eléri a 70-80%-ot is. A megkérdezett vállalkozások mind a lakosságnak, mind a vállalkozásoknak, mind pedig az állami szerveknek (igaz ezeknek kisebb mértékben) értékesítenek. A jövőben várhatóan az árbevétel kiugróan növekedni fog az elmúlt időszakhoz képest, hiszen több vállalkozás is megkezdi üzleti tevékenységét a Parkban. Ezt a várakozást megerősítették a megkérdezett vállalkozások vezetői is. Az export részaránya minden bizonnyal tovább fog romlani,

hiszen az újonnan betelepülő vállalkozások 100%-ban hazai piacra értékesítő kis- és középvállalkozások.

A jelentős kezdeti beruházásoknak köszönhetően a BAIP infrastrukturálisan jól felszerelt park, mely felveszi a versenyt bármely, akár nyugat-magyarországi vetélytársával is. A területek megvásárlását követően, a vállalkozások a saját iroda, üzemcsarnok felépítését saját beruházásban végezték/végzik. A BAIP által 2007-ig végrehajtott, illetve folyamatban lévő beruházások összértéke az országos átlagnak csak mintegy 25%-a (4. sz. ábra).

4. sz. ábra: A megvalósult beruházások értéke 2005-ig; illetve a folyamatban lévő beruházások alakulása

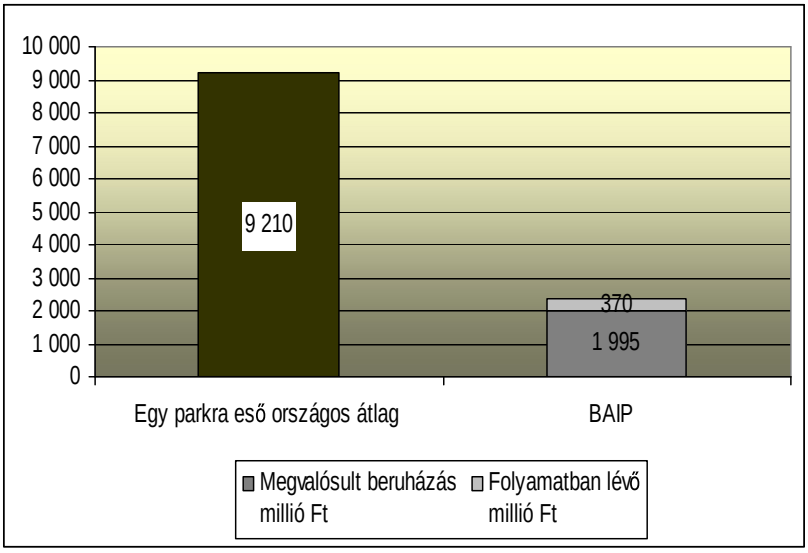

Forrás: saját szerkesztés kérdőíves megkeresés adatai alapján

Ez az érték szoros összefüggésben van a Park kis méretével, illetve azzal, hogy csak egyetlen multinacionális vállalatot sikerült letelepíteni, ráadásul ez is a tervezett beruházásainak alig felét hajtotta végre. A beruházási aktivitás esetében is jelentős befolyásoló tényező a vállalkozás mérete. A jövőben várhatóan további beruházások

fognak megvalósulni a Parkban, de a korábbinál kisebb volumenben. A szabad területeken felépülő 200-300 négyzetméteres üzemcsarnokok beruházási költsége is alacsonyabb lesz.

1.3. A betelepülést befolyásoló tényezők

A betelepülést befolyásoló tényezők feltárását kérdőíves felméréssel, szakemberekkel való konzultációk és interjúk segítségével végeztük. Az ezekből nyert tapasztalataink szerint a vállalkozásokat elsősorban a ***kedvező ingatlan árak, a magas színvonalú infrastruktúra megléte, az igénybe vehető kedvezmények, illetve a kedvező elhelyezkedés, megközelítés ösztönözte/ösztönzi a betelepedést*** (5. sz. ábra).

5. sz. ábra: A betelepülést befolyásoló tényezők a BAIP-ban

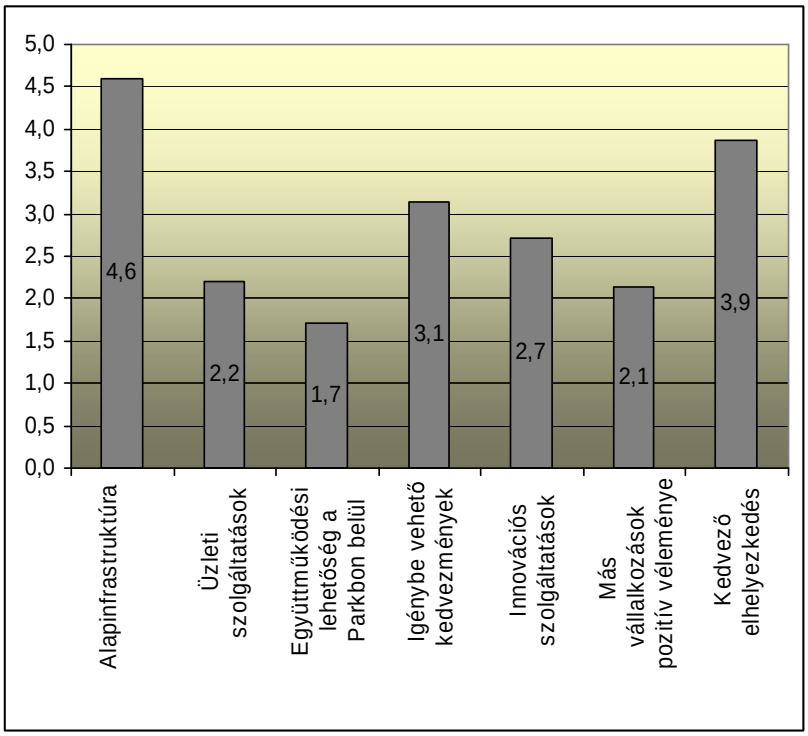

Forrás: saját szerkesztés kérdőíves megkeresés adatai alapján

Az igénybe vehető szolgáltatások, illetve azok színvonala csak kevéssé meghatározó tényező a letelepedés eldöntésekor. Legkevésbé más vállalkozások véleménye illetve a hálózatosodás lehetősége volt fontos. Érdekes tapasztalat, hogy amíg a válaszadók szinte mindegyike egyetlen rendelkezésre álló szolgáltatásnak az infrastruktúrát jelölte meg, addig a Park Innovációs Központjában számos irodai szolgáltatás igénybe vehető, de ezzel a lehetőséggel nem élnek a vállalkozások. A legtöbb vállalkozás a szolgáltatások körét elsődlegesen helyben igénybe vehető pályázati tanácsadással, portaszolgálattal, illetve pénzügyi és adózási tanácsadással bővítené. A Park méretéből adódik, hogy magas szintű üzleti szolgáltatások gazdaságosan nem igazán működtethetőek a BAIP-ban.

1.4. Problémák, nehézségek, lehetséges fejlődési irányok

A megkérdezett vállalkozások szinte mindegyike szerint a ***legmagasabb költségtényezők: a munkabér, a kapcsolódó járulékterhek, a közüzemi díjak illetve a bérleti díjak***. Ez meglepő, hiszen szinte közhelyszerű szlogen, hogy a régió elsődleges versenyelőnye az olcsó munkaerő. Ez az előny azonban a 2006. évi járulékemelések következtében eltűnt, mivel a környező országokban (Románia, Szlovákia) csökkentek vagy legalábbis nem emelkedtek a bér jellegű terhek. A munkához kapcsolódó költségnövekedést számos vállalkozás csak elbocsátással tudta kompenzálni vagy ha ezt nem tehette meg, akkor tudomásul vette a nyeresége csökkenését. Szintén ***meghatározó tényező a jogi szabályozás bizonytalansága***, ami az elmúlt időszakban kialakult kedvezőtlen gazdasági változások velejárója. A ***Parkban működő vállalkozások között nem alakult ki rendszeres beszállítói kapcsolat***, csak alkalmi együttműködések. Ilyen például a kerítésgyártó és az SMK, illetve az autókereskedő és az SMK együttműködése. Ez jól illusztrálja, hogy milyen dinamizáló hatása lehetne további multinacionális vállalatok letelepedésének. A megkérdezettek többsége vállalkozásának jelenlegi helyzetét kielégítőnek, vagy jónak találja. Ezzel

szemben az ágazat, a régió, tágabban pedig, az ország gazdasági helyzetét rossznak ítéli. Érdekes tapasztalat, miszerint a jelenlegi rossz helyzet ellenére a vállalkozások döntő többsége bizakodóan tekint a jövőre, létszámbővítést és árbevétel növekedést tervez.

A BAIP kialakulása, működése azt igazolja, hogy az ipari parkban ez idáig nem egy "klasszikus" ipari parki fejlesztés valósult meg, hanem egy speciális, gazdaságos ingatlanfejlesztési projektnek lehettünk tanúi.

Ha a BAIP fejlesztési elképzeléseit tesszük mérlegre, akkor úgy tűnik, hogy a Park bizakodásra okot adó közeli jövőnek néz elébe. Ezt támasztja alá - az igények felmérésével kidolgozásra került - azon terv, miszerint a BAIP egyik, eddig értékesítésre nem került, félreeső helyen található telkén egy úgynevezett ***kisvállalkozói centrumot*** hoznak létre. Itt a lakóparkok mintájára, kisebb, 300-400 négyzetméteres területek kerülnek értékesítésre vagy bérbeadásra, ahol a vállalkozók önállóan hozhatnak létre kisüzemeket. Ezek előnye, hogy a befektető szempontjából kisebb tőkeigényűek. Habár a Park eddig a nagyobb befektetőkre koncentrált, a tapasztalatok azt mutatják, hogy a kisebb területek iránt magasabb a kereslet. A közelmúltban szintén felerősödött az érdeklődés a kész ipari csarnokok iránt, ilyen üzemi területek kialakítására azonban nem áll rendelkezésre elegendő forrás, még egy esetleges nyertes pályázathoz szükséges önerő erejéig sem. Ezt a forráshiányt kormányzati pénzből lehetne pótolni. Mint köztudott, a régióban jellemző a krónikus tőkehiány, az önkormányzatok szűkös költségvetése miatt sajnos kevés lehetőség van a támogatások igénybe vételére. Így a ***Park elsősorban a vonalas infrastruktúrák (víz, gáz, villany, csapadékvíz-elvezetés) kiépítését tervezi***. Kedvező finanszírozási lehetőség és kellő nagyságú igény esetén elképzelhető kis csarnokok "felhúzása" is, melyeket bérbeadással hasznosítanának. Erre csak a Dél-alföldi Regionális Operatív Program esetében van lehetőség, ahol a támogatás mértéke meghaladhatja az 50%-ot. A BAIP a

fennmaradó területen egy ***új inkubátorház vagy technológiai központ felépítését tervezi.*** Országos tapasztalat, hogy az inkubátorházak és ipari parkok kölcsönösen erősítik egymást, együttműködésük mindenképpen előnyös. Az inkubátorházban induló, fokozott támogatást élvező kisvállalkozások méretükből adódó gazdaságtalanságukat az inkubátorház valamelyes enyhíti, így javítva a túlélési esélyeiket. Az inkubátorházat elhagyó megerősödött vállalkozás letelepedhet az ipari parkban, tevékenységét ugyanabban a magas színvonalú üzleti környezetben folytathatja tovább, ahol vevői már megszokták.

Végeredményben bár a Békéscsaba Almáskerti Ipari Park gazdasági mutatói elmaradnak az országos átlagtól, de ez az adott gazdasági környezetben logikusnak, szinte szükségszerűnek mondható. Ha a fent említett tervek megvalósulnak és az elérhető források uniós pénzekkel is bővülnek, a BAIP versenyképessége várhatóan javulni és - a már ma sem elhanyagolható - térségfejlesztő hatása pedig növekedni fog. Az elkövetkező évekre a Park vezetése előtt álló nem kis feladat a lehetséges hazai és EU-s források mennél nagyobb hányadának valóságos megszerzése.

Felhasznált irodalom:

- Aranypeták Kft. (2004): Békés megye ipari parkjainak hálózati együttműködése. Marketing Stratégia, Békéscsaba
- Csőke G. 2005: Ipari parkok adta lehetőségek mikro-, kis és középvállalkozások számára a Dél-Alföldön
- Kiss É. 2001: A hazai ipari parkok néhány jellemző vonása. Falu Város Régió, 2, 17-22.o.
- Kullmann Á. 2000: A magyarországi ipari parkok fejlődési pályái. Tér és Társadalom, XIV. évf. 2-3. , 63-72. o.
- Kullmann Á.–Hegyi G. 2000: Ipari parkok Magyarországon. Falu Város Régió, 6, 17-19.o.

- Magyar Innovációs Szövetség 2001: Az pari parkok innovációs szolgáltatásait segítő intézmény és informatikai hálózat rendszerének kidolgozása. http://www.innovacio.hu Letöltve: 2006.december
- Mátyás B. 2002: Az ipari parkok forrásai, innovációs és fejlesztési jelentőségük. Falu Város Régió, 2, 13-19. o.
- Nikodémus A. 2002: Az ipari parkok szerepe a kormány befektetés-politikájában. In Búzás N.–Lengyel I. (szerk.) 2002: Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek. JATEPress, Szeged, 7-23. o.
- Nikodémus A.–Schulz M. 2002: A magyarországi ipari parkok múltja és jövője. COMITATUS Önkormányzati Szemle, 13-17. o.
- Ötvös Z. 2007: Minőségi fejlődésre készülnek az ipari parkok http://www.gtm.hu/cikk.php?cikk_id=669 Letöltve: 2007. Február
- Rakusz L. 2000: Ipari Parkok 1994-2000. Ipari Parkok Egyesület megbízásából
- Rechnitzer J. 2002: Az ipari park, mint a regionális politika eszköze. In Buzás N. – Lengyel I. (szerk.): Ipari parkok fejlődési lehetőségei: regionális gazdaságfejlesztés, innovációs folyamatok és klaszterek. JATEPress, Szeged,77-92.o.

BODNÁR GÁBOR – SIMON IMRE

A fenntartható fejlődés néhány regionális vonatkozása Európában[1]

Bevezetés

A fenntartható fejlődésről

A fenntartható fejlődés a fejlődés olyan formája, amely a jelen szükségleteinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől (Persányi M. Szerk. (1988)).

A fenntartható fejlődés gondolata széles körben az 1992-ben rendezett ENSZ Konferencia a Környezetről és Fejlődésről kapcsán vált ismertté. A fenntartható fejlődés elérésének alapvető szükséglete a gazdaság, társadalom és környezet (a fenntarthatóság három tartópillére) minden ügyének egyetlen rendszerben történő kezelése.

A gazdasági tevékenység globálisan akkor lenne fenntartható, ha nem lépné túl a bioszféra eltartó, képességét. Vitatott kérdés, hogy a gazdasági fejlettség különböző szintjein álló országoknak, ország-csoportoknak – pl. Európai Unió - milyen mértékű önmérsékletet (vagy termelési és fogyasztási szerkezeti átalakítást) kellene tanúsítaniuk, illetve végrehajtaniuk ahhoz, hogy a világ a fenntarthatóság felé haladjon. Az Európai Unió szakértői tíz indikátor csoportba rendezték a fenntarthatóság szempontjából releváns mutatókat melyek száma 143 Természetesen jelen dolgozat célja nem lehet valamennyi mutató elemzése, csupán mind a tíz indikátor csoportból ragad ki néhány fontosnak ítéltet. Az EUROSTAT szakértői az egyes mutatókat aszerint is kategorizálták, hogy melyek azok amelyek az európai szintű

[1] Az OTDK – konferencián, Miskolcon, 2007-ben bemutatott előadás rövidített változata. Felkészítő tanár: Dr. Simon Imre.

véleményalkotáshoz nélkülözhetetlenek, illetve amelyek azok amelyek a regionális fenntartható fejlődést írják le.

1. A regionális keretekről

A kelet-közép-európai rendszerváltások után hazánk is új helyzetbe került. Jelentős politikai és gazdasági változások zajlottak le, megváltoztak a területfejlesztés szereplői. Nagymértékben megnőtt a munkanélküliség, a nehézipar leépült és az életkörülmények különbségei is növekedtek. Ezek a változások jelentős kihívás elé állították a magyar regionális politikát, illetve annak vezetőit és az országot magát.

Az Uniós előírásoknak megfelelően a magyar Országgyűlés 1996-ban megalkotta az EU-konform területfejlesztési törvényt, amely kijelölte a magyarországi régiókat is.

Az Eurostat a Bizottság más főigazgatóságaival együttműködésben az 1970-es évek elején hozta létre a statisztikai területi egységek osztályozási rendszerét (NUTS – Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques). Ennek célja az volt, hogy egyetlen egységes terület-beosztási rendszer álljon rendelkezésre az Európai Unió területi statisztikai adatainak az előállításához. A NUTS minden tagállamot egész számú NUTS I régióra bont fel. Ezek azután NUTS II, majd a NUTS II szintűek NUTS III szintű régiókra tagolódnak.

Az alábbi népességi küszöbértékek között állapították meg a NUTS-régiók átlagos méretét (1. sz. táblázat):

1. sz. táblázat
NUTS-régiók átlagos mérete

Szint	**Alsó határ (lakósság szám)**	**Felső határ (lakósság szám)**
NUTS I	3 millió	7 millió
NUTS II	800 000	3 millió
NUTS III	150 000	800 000

Forrás: KSH adatbázis

Magyarországon három NUTS I régiót (ezek: Alföld és Észak Magyarország, Közép Magyarország, Dunántúl), hét NUTS II-es szintű régiót alakítottak ki, NUTS III szintnek a megyék felelnek meg. A NUTS alapelveivel összhangban további kettő kategória van Magyarországon, így a kistérségek képviselik a NUTS IV szintet a települések pedig a NUTS V-öt. Az Európai Uniónak a fenntartható fejlődést szem előtt tartó strukturális és regionális politikájának alapvetően a NUTS II szintű egységek a célterületei Európában és Magyarországon is, legfontosabb célkitűzések pedig a 2000-2006 közötti időszakban:

- A fejlődésben elmaradott régiók (GDP/fő az átlag 75%-a alatt) fejlesztése és strukturális átalakulásának támogatása.
- Azoknak a régióknak a támogatása, amelyek GDP/fő átlaga ugyan eléri, illetve meghaladja az előbb említett 75%-os értéket, de gazdasági és társadalmi átalakulás miatt strukturális problémákkal küzd.
- Az oktatási és képzési rendszerek támogatása

Minden tagország köteles a Nemzeti Fejlesztési Tervében az Uniós célkitűzésekkel összehangolt regionális fejlesztési programjait meghatározni.

2. Regionális különbségek NUTS II szinten Európában

2. 1. Európai Uniós régiók és a GDP

Jelen dolgozat 2006-ban került megírásra és 25 tagországra tekint. NUTS II szintű területi egységekből, vagyis a régiókból az EU régi 15 tagállamában 213, a 2004-ben csatlakozott országokban 41 található. Az egyes régiók gazdagságának, életszínvonalának összehasonlítására legalkalmasabb az egy főre jutó bruttó hazai termék. Ez jól szemlélteti az adott régióban előállított áruk és szolgáltatások értékét egy lakosra számítva. Azokban a régiókban, ahol sok ingázó dolgozik, az eredmény torzul, de a különbségeket és azok arányait így is jól mutatja.

2001-ben az egy főre jutó regionális GDP az EU akkori tagállamaiban 12 308 (a görög Dytiki Ellada) és 61 316 euró (Belső-London) között volt. Az EU-15 átlagát (23 338 euró) 100-nak véve 53% és 263% volt a két szélső érték. Az EU regionális támogatásainál fontos kritérium, hogy az adott régióban az egy főre jutó GDP nem éri el az EU-átlag 75%-át. 2001-ben összesen 43 ilyen régió volt az unióban: a legtöbbjük görög és portugál régió, de 10 német, 6 spanyol, 5 olasz, 4 brit és két belga is akadt.

2. sz. táblázat
Egy főre jutó GDP az EU 25-ben, regionális szinten, (EU25=100)

A tíz legmagasabb			**A tíz legalacsonyabb**		
1	Inner London (brit)	315	1	Lubelskie (lengyel)	32
2	Bruxelles-Capitale (belga)	234	2	Podkarpackie (lengyel)	33
3	Luxemburg	213	3	Warmińsko-Mazurskie (lengyel)	34
4	Hamburg (német)	188	4	Podlaskie (lengyel)	35
5	Île de France (francia)	176	5	Świętokrzyskie (lengyel)	36
6	Bécs (osztrák)	174	6	Észak-Magyarország (magyar)	37
7	Berkshire, Buckinghamshire & Oxfordshire (brit)	162	7	Opolskie (lengyel)	37
8	Provincia Autonoma Bolzano (olasz)	160	8	Észak-Alföld (magyar)	38
9	Stockholm (svéd)	158	9	Východné Slovensko (szlovák)	39
10	Oberbayern (német)	158	10	Lettország	39

Forrás: Eurostat adatbázis, [2002]

A 2004. május 1-jén csatlakozott országokban az egy főre jutó GDP 6758 (a lengyel Lubelskie) és 31 639 euró (Prága) között mozgott 2001-ben. Az EU-15 átlagát csak a prágai és a pozsonyi (23 782 euró) régió haladta meg. Az EU-15 átlagának 75%-át az előbbieken kívül Ciprus és Közép-Magyarország haladta meg, ez utóbbi a 127. helyet foglalta el.

A régi és az új tagállamok egyesített „rangsorában” a legszegényebb 10 között 6 lengyel, 1 szlovák (Východné Slovensko), két magyar (Észak-Alföld és Észak-Magyarország) régió, valamint Lettország található, amely egy önálló NUTS II-es régió is (2. táblázat).. A leggazdagabb 10 között 8 különböző régi EU-tagállam régiói sorakoznak. Az első helyezett London üzleti negyede, a City, több mint háromszor magasabb értékkel rendelkezik, mint az EU átlaga és közel tízszer magasabbal, mint a legszegényebb lengyel régió. Mint ahogy már említettem, ebben az adatban szerepelnek az ingázók is, tehát valamilyen szinten torzít.

Örömtelibb, hogy azért nem minden kelet-közép-európai régió áll így. Ezt mutatja Prága helyzete. A cseh főváros ebben az összesített rangsorban igen előkelő helyet foglal el, a maga 16. pozíciójával. Ezen túl a Pozsonyi régió, Közép-Magyarország, Málta, Szlovénia, a lengyel Mazowieckie számos uniós régiót megelőz. A mezőny végén gyakorlatilag egy helyen található a csatlakozó országok többi régiója, csak 3 görög és egy spanyol régió áll hozzájuk hasonló szinten. Nemcsak a 25 tagállam között, hanem az egyes tagállamokon belül is számottevőek a regionális különbségek. (1. sz. ábra) Mint például Szlovákiában és Csehországban, ahol egy nagyon domináns régió található, de hasonló a helyzet Magyarországon is.

1. sz. ábra:
Egy főre jutó GDP az Európai Unió régióiban, az átlag

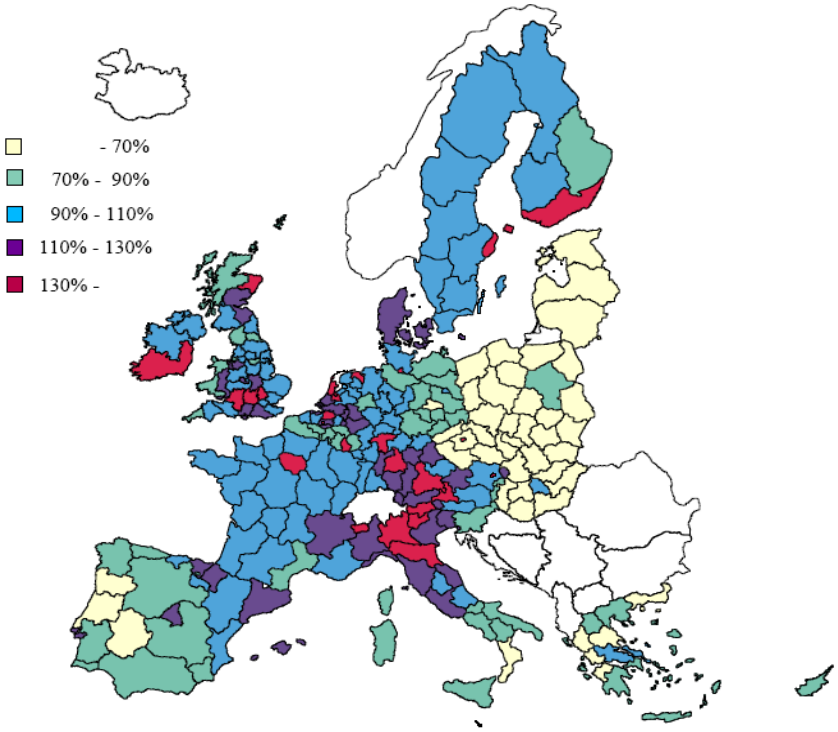

százalékában

Forrás: Eurostat, [2002]

Ezzel szemben Hollandia, Olaszország és Németország kifejezetten többcentrumú. De Olaszországon belül is jelentősek a különbségek a fejlett észak és a fejletlen dél között. Németországon belül pedig még az elmúlt másfél évtizedes felzárkóztatás ellenére is jelentős különbség van az NSZK és az egykori NDK régiói között.

A régiók fejlődését lemérhetjük azon, mennyire változik az egy főre jutó GDP az EU átlagához viszonyítva. A csatlakozó országokban mérsékelt elmozdulás volt

tapasztalható: átlagosan másfél százalékponttal javítottak az EU-15 átlagához képest.

2.2. Aktivitási ráta az Európai Unió régióiban

A GDP mutatókhoz hasonlóan a aktivitási rátában is jelentős különbségek figyelhetők meg a közösségen belül.

Az országosan legjobb adattal rendelkező Közép-Dunántúl, a Dél-alföld és a magyar viszonylatban leggyengébb Észak-Alföld értékeit a 2004-ben legjobb, illetve az átlagos Uniós értékekhez viszonyítva, szemléltetni lehet a különbséget Magyarország és Nyugat-Európa között (2. sz. ábra).

2. sz. ábra:
Gazdasági aktivitás az EU-ban

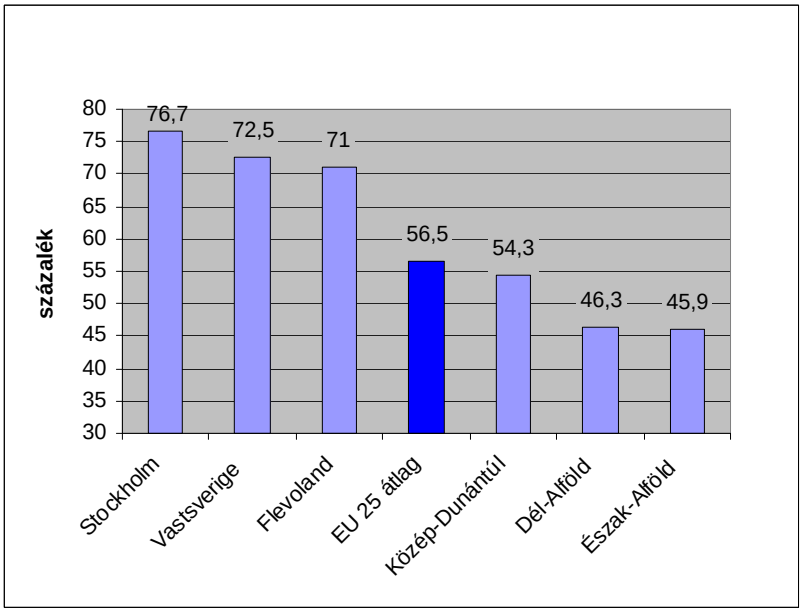

Forrás: Eurostat adatbázis, [2004]

Az Uniós átlagot a magyar régiók közül egyedül Közép-Dunántúl közelíti, míg Dél-Alföld és Észak-Alföld jócskán alatta marad. Az alacsony aktivitás sok újonnan csatlakozóról elmondható, kivétel Ciprus (63,2 %), Szlovákia (60,2 %) és a Pozsonyi régió (63,8 %), valamint Csehország 59,3 %-kal, azon belül is Prága, a maga 62,4 %-os értékével, bár sok nyugati város magasabb értékkel rendelkezik ezeknél.

Az EU átlagot jócskán meghaladják a svéd régiók, az első két helyet is ők foglalják el, és az ország többi részén is mindenhol magas aktivitás jellemző. Magas az aktivitás Hollandiában is, amely egy régiója harmadik az európai rangsorban. Igen jó még a dán aktivitási ráta is, 65,5 %.

Tehát ugyanaz megfigyelhető, ami Magyarország esetében, hogy a magasabb jövedelmekkel rendelkező térségekben többen dolgoznak, mint az alacsonyabb bérszínvonallal rendelkezőkben, ami tovább növeli a különbségeket.

2.3 A K+F regionális eltérései

Szintén nagy területi eltérések figyelhetők meg a kutatásra és fejlesztésre fordított GDP-arányos értékek között is. Az egész Európai Unió nem költ eleget K+F-re. 2003-ban, már 25 tagállammal számolva, ez az adat 1,9 % volt szemben az Egyesült Államokkal, amely ugyanebben az évben GDP-jének 2,67 %-át fordította ilyen célra. Japán pedig 3,2 %-ot.

A dolgozat ezen része a sok mutató alapján legfejlettebb magyar régiót, Közép-Magyarországot, a Dél-Alföldet és a legszegényebbet, Észak-Magyarországot hasonlítja a legnagyobb értékkel rendelkező európai régiókhoz (3. sz. ábra).

3. sz. ábra:
K+F-re költött GDP-arányos összeg az EU-ban

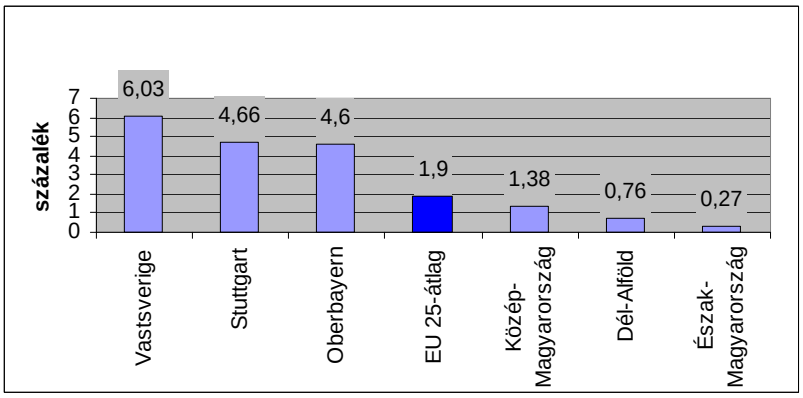

Forrás: Eurostat adatbázis, [2003]

Látható, hogy a kutatásra legtöbbet költő régiók magasan meghaladják az Uniós átlagot. A régebbi Uniós tagállamok közül is kevesen költenek igazán kutatásokra. Általánosságban egyedül Észak-Európáról mondható el, hogy kellő módon finanszírozza az ilyen irányú tevékenységeket. Az élen Svédország áll, amely országos átlaga 3,95 % és a legmagasabb regionális értékkel is egy régiója - a diagramon is látható Vastsverige - rendelkezik, de Finnország (3,48 %) és Dánia (2,56 %) is előkelő helyen áll a rangsorban. Németország ráfordítása GDP arányosan 2,52 %. Viszont az előbbiekkel ellentétben ebben az adatban nagy a szórás, hiszen Berlin (3,94 %), és a leginkább iparosodott vidékek - beleértve a diagramon szintén látható Stuttgartot és Oberbayernt is - a svéd értékekkel vetekednek, ugyanakkor az ország többi részén relatíve alacsonyak a mutatók. Franciaországban a Midi-Pyrénées régió értéke (3,72 %) és a szinte minden tekintetben éllovas Ile de France eredménye magas (3,2 %), a többi régió átlagos eredményt produkál.

Ahogy a magyar kutatási és fejlesztési adatoknál is látható volt, országon belül a közép-magyarországi régió kiemelkedik és európai összevetésben sem nevezhető

alacsonynak az értéke. Ezzel szemben az országon belül második Dél-Alföld már messze elmarad az Uniós átlagtól, nem beszélve a többi régióról és az utolsó Észak-Magyarországról.

2.4. Felsőfokú oktatásban részt vevők regionális különbségei Európában

Az ilyen irányú adatokat az egységes, Uniós tanulmányi rendszerrel, az ISCED által lehet megfigyelni, értelmezni. Ebben a rendszerben nyomon követhetők az oktatás illetve képzés egyes szintjei és időtartama. Magyarországon a 90-es évek eleje óta alkalmazzák a gyakorlatban az ISCED-rendszert. Ennek különféle szintjei léteznek, amelyek közül az 5-ik és 6-ik szint jelöli a felsőfokú oktatásban résztvevőket, illetve a tudományos minősítést szerzőket. .Az Unióban nyilvántartják, hogy régiónként az oktatásban résztvevők közül hány százalék tartozik az ötödik és hatodik szinthez.

Megfigyelhető, hogy a gazdaságilag kevésbé fejlett országokban, tehát főleg a kelet-európai csatlakozók esetén egy–egy régióban összpontosul a tudományos képzés.
A 2003-as magyarországi adatok közül Közép-Magyarországon Uniós viszonylatban is magas volt ez a szám a maga 27,4 %-ával.

Ugyanebben az időszakban Csehországban még nagyobbak a különbségek: Prága 33,6 %-os nagyon magas értékkel rendelkezik, míg az ilyen tekintetben utolsó cseh régió értéke elképesztően alacsony, mindössze 1,5 %. Érdekesség, hogy Csehországéhoz nagyon hasonló adatokkal rendelkezik Ausztria is. A bécsi érték 33 %-os, míg az utolsó Niederösterreich értéke 2,3 %.

Sokkal kiegyensúlyozottabb a nyugat-európai kép. Az értékek itt is majdnem mindenhol a fővárosban a legmagasabbak, de arányaiban jóval kevesebb a különbség. Például Németországban, ahol bár Berlin értéke 22,4 %-os, de szinte minden tartomány értéke 10 % fölötti. Ugyanígy

Franciaországban, ahol a párizsi Ile de France régió értéke 19,5 %, de itt sincsenek nagyon nagy eltérések, míg az Egyesült Királyságban nem is a londoni 16,7 % a legmagasabb. Az adatok Svédország tekintetében pedig minden régióban 10 % felettiek.

ÖSSZEGZÉS

A 25 tagú Európai Unió ma a világ egyik nagy gazdasága. Ugyanakkor más-más okokból ugyan, de mind a keleti, mind a nyugati fele számos gazdasági, társadalmi problémával küszködik. Sok országban újra kell értékelni a jóléti állam fogalmát, és sok kérdést vet fel a nagyszámú bevándorlás, valamint a további bővítés is.

A dolgozatban bemutatott indikátorok (gazdasági aktivitás, kutatásra és fejlesztésre fordított összeg stb.) közösségen belüli nagy eltérései számos probléma okozói, hiszen nagymértékben ezek határozzák meg az egyes országok bevételi forrásait, fejlesztési lehetőségeit, a népességvándorlás lehetséges irányait.

Az elemzés regionális különbségekre vonatkozó tanulságait a vizsgált gazdasági indikátorok alapján az alábbiakban lehet összegezni:

1. A leggazdagabb 10 között 8 különböző régi EU-tagállam régiói sorakoznak. Az első helyezett London üzleti negyede, a City, több mint háromszor magasabb értékkel rendelkezik, mint az EU átlaga és közel tízszer magasabbal, mint a legszegényebb lengyel régió.

2. A GDP mutatókhoz hasonlóan a aktivitási rátában is jelentős különbségek figyelhetők meg a közösségen belül. Az Uniós átlagot a magyar régiók közül egyedül Közép-Dunántúl közelíti, míg Dél-Alföld és Észak-Alföld jócskán alatta marad.

3.. A régebbi Uniós tagállamok közül is kevesen költenek igazán kutatásokra. Általánosságban egyedül Észak-Európáról mondható el, hogy kellő módon finanszírozza az ilyen irányú tevékenységeket. Országon belül a közép-

magyarországi régió kiemelkedik és európai összevetésben sem nevezhető alacsonynak az értéke.

4. Megfigyelhető, hogy a gazdaságilag kevésbé fejlett országokban, tehát főleg a kelet-európai csatlakozók esetén egy-egy régióban összpontosul a tudományos képzés.

Felhasznált irodalom:

- Juhászné Hantos Éva szerk (2006): A régió gazdasága és versenyképessége, Budapest, KSH
- Lippényi Tivadar szerk. (2005): A tudomány- és technológiapolitika szerepe Magyarország fenntartható fejlődésében, Budapest
- Persányi M. szerk.(1988): ENSZ „Közös Jövőnk" Brundtland jelentés, Budapest, Mezőgazdasági Kiadó
- Szabó János (2005): A fenntartható fejlődés nemzeti stratégiája, Budapest. ELTE (http://www.ecovast.hu/ffns_vitaanyag_elte-nfh_050921.pdf)

Adatbázisok:

- KSH internetes adatbázisa
- Eurostat internetes adatbázis
- VÁTI-Teir adatbázis

MOLNÁR ISTVÁN – BORBOLA GÁBOR – GURZÓ IMRE

Néhány gondolat a dél-alföldi régió turisztikai helyzetéről 2004 és 2006 között

Rezümé

A tanulmány két résztémát tárgyal Az első részben bemutatásra kerülnek a Dél-Alföld legfontosabb turisztikai adottságai, vonzó tényezői. A második egység – néhány fontosabb paraméter vizsgálatán keresztül – a dél-alföldi régió turizmusának jelenlegi állapotát elemzi, a lemaradás mértékét számszerűsíti, valamint a továbbfejlesztésre vonatkozóan tesz javaslatokat.

Abstract

The essay deals with two topics. In the first part, the facilities of tourism of the South-Plain and its attractive factors are described. By examining some of the more significant parameters of the South-Plain region, the second part is analysing its present situation, it is summing up the extent of its lag and is making some suggestions for its further development.

Bevezetés

A globalizáció világméretű terjedésével a legfejlettebb és a közepesen fejlett államokban megnőtt a társadalom „mozgékonysága”: az emberek nap mint nap munkavégzési, személyes, üdülési és egyéb okokból utaznak, helyüket

változtatják a földrajzi térben. Az utóbbi évtizedekben mind mozgékonyabbá vált modern társadalmak egyik legfontosabb jelensége a turisztikai indítékú utazások. Közismert, hogy a turizmus világszerte robbanásszerűen fejlődő gazdasági ág, melynek fontossága minden országban –így Magyarországon is – gyorsan növekszik. Ennek okán hazánk és annak kisebb területi egységei (régiók, megyék, kistérségek stb.) is egyre intenzívebben keresik annak a lehetőségét, hogy ehhez a világméretű jelenséghez (turizmus) minél több szálon csatlakozhassanak.

Magyarország különböző régiói értelemszerűen eltérő idegenforgalmi adottságokkal, tradíciókkal, turisztikai potenciállal és létező turizmussal rendelkeznek. A régiók között az egyik leghátrányosabb helyzetben a Dél-Alföld van, tekintve hogy az országnak ezen vidéke földrajzi fekvésénél fogva nem tartozik egyetlen országosan kiemelt üdülő körzethez sem.

Jelen tanulmány a Dél-Alföld turisztikai állapotának néhány aspektusát kívánja – korántsem a teljesség igényével – bemutatni.

1. A dél-alföldi régió turisztikai vonzerejének elemei

A régió természeti adottságai turisztikai szempontból átlagosnak mondhatók: pozitív és negatív elemek egyaránt fellelhetők. A régió éghajlata mérsékelten kontinentális, mely keveredik gyenge óceáni és mediterrán hatásokkal. Az évi átlagos hőmérséklet 10-11 Celsius fok közötti, az évi átlagos hőingadozás pedig 25 Celsius fok körülire tehető, amely érték nyugatról kelet felé kis mértékben nő. Az átlagos hőösszeg évente 3000-3300 Celsius fok, az évi napfénytartam 2000-2100 óra. A nyári időszak hossza és hőmérsékleti viszonyai kedvezőek, viszont hátrányos a kisebb időszakokban fellépő túl magas hőmérséklet.

A térség vízkészlete és ennek földrajzi megjelenése kiemelkedően jó turisztikai tényező. Becslések szerint a Dél-Alföldön található a hazai hévízkészlet kb. 39%-a.

Hozzávetőlegesen 180 termálkút üzemel Csongrád megyében, 17 Bács-Kiskun megyében és 70-nél is több Békés megyében. A kutak általában 50-70 m3/óra kapacitással rendelkeznek. Területileg a régió Tiszától keletre eső részén a legkedvezőbbek a termálvizes adottságok (melegebb, bővebb vízhozamú rétegek). A régió egésze gazdag felszíni vízfolyásokban, bár a térségen átfolyó vizek vízkészlete az éven belül szélsőségesen ingadozik A vízkészletek magas színvonalú, sok helyre kiterjedő termálturizmust, vízi, horgász- és ökoturizmust alapozhatnak meg.

Kiaknázható idegenforgalmi adottságként jön számba a Dél-Alföld táji-ökológiai változatossága. Itt ki kell emelni a nemzetközileg is híres nemzeti parkokat (Kiskunsági Nemzeti Park, Körös-Maros Nemzeti Park, Duna-Dráva Nemzeti Park). Ezek területe az országban lévő összes nemzeti parki területeknek 21 %-át adja; a tájvédelmi körzetek 8, a természetvédelmi területek 13 %-a a régióban található. Ezek területén sok védett természetes kistájmozaik (homoki, erdei, pusztai vegetációk, szikes tavak, holtágak, kunhalmok) és értékes biológiai potenciál (ritka növény- és állatfajok, ornitológiai ritkaságok stb.) található.

A régió nagyon komoly vadász turisztikai potenciállal rendelkezik. A területen jelentős vadállomány koncentrálódik, különösen számottevő az apróvadállomány. A kiterjedt szántóföldi termelés folytán a fácán, a nyúl, az őz, a dámszarvas, a vaddisznó - esetenként a szarvas - a ragadozók közül pedig a róka itt nagy területre kiterjedő kiváló élőhelyet talál. Ehhez az adottsághoz komoly vadgazdálkodási hagyományok társulnak. A vadtenyésztés, a falusi turizmushoz kapcsolható vadászat egyes helyeken fontos alternatív jövedelemtermelő forrás lehet. A természetes állatvilágból - ritkasága folytán - ki kell emelni az Európa-hírű túzokot (dévaványai túzokrezervátum).

Az idegenforgalmi potenciál részévé kezdenek válni a régióban termelt különleges agrártermékek és kisipari „hungarikumok”. Ezen speciális termelvények, kézműves

termékek köré idegenforgalmi események szervezhetők. A dél-alföldi régió a hungarikumok tárháza, a 15 „honi védettséget élvező termék” közül 9 dél-alföldi illetőségű.

A turisztikai potenciál fontos elemei az itt élő emberek életmódjához, tradícióihoz kötődnek. Így az idegenforgalom tanyai változatát (tanyasi turizmus) alapozhatják meg a területen lévő tanyák (főleg Bács-Kiskunban és Békésben), turisztikailag vonzó tényezők lehetnek az egyre jobban revitalizálódó nemzetiségi és népi hagyományok, a terjedő kulturális rendezvények (kirakodó vásárok, fesztiválok, szabadtéri és várjátékok, gasztronómiai napok stb.).

A régió városai közül a legfontosabb célállomások: Szeged, Gyula, Kecskemét, Kiskunmajsa, Baja, Békéscsaba, Orosháza és Hódmezővásárhely.

1.1. Bács-Kiskun megye

Bács-Kiskun megye számos védett természeti értékkel rendelkezik, amelyek a Kiskunsági Nemzeti Park (egyes területei az UNESCO által bioszféra rezervátummá nyilvánítva)**,** Duna-Dráva Nemzeti Park (Gemenc) védelme alatt állnak. A megye legnagyobb gyógyüdülő központja Kiskunmajsán található.

Kiemelkedőek a megye adottságai a lovasturizmus területén. Nagy kiterjedésű lovaglásra alkalmas területek és számos lovastanya található a térségben.

A számos, évente visszatérő gasztronómiai rendezvény több ezer turistát vonz a térségbe. (pl. Halászléfőző Népünnepély Baján, Rétesfesztivál Kiskőrösön, Paprika Napok Kalocsán) A megye hungarikumai a kalocsai fűszerpaprika, a kecskeméti barackpálinka és a halasi csipke.

1.2. Csongrád megye

Csongrád megye gazdag termálvízkészletekkel rendelkezik, amelyek jelentős része minősített gyógyvíz. A megye kincsének számító marosi iszapot 1961-ben gyógyiszappá minősítette az Egészségügyi Minisztérium.

Jelentősek a megye kultúrtörténeti értékei, hagyományai, rendezvényei. A műemlékekben és rendezvényekben (Szegedi Szabadtéri Játékok, Halászlé Főző Verseny) bővelkedő Szeged önálló vonzerőként is megjelenik.

A megye legjelentősebb, nemzetközi jelentőségű kiállítóhelye, jelenleg Magyarország egyetlen témaparkja az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark. Az emlékpark célállomása a Dél-Alföldre irányuló kulturális idegenforgalomnak, az ország 5. leglátogatottabb muzeális kiállító helye.

Csongrád megye hungarikumai**:** a szegedi paprikaőrlemény, halászlé és szalámi, a makói hagyma, a Csongrádi borvidék borai, a szőregi rózsa és a szegedi papucs.

1.3. Békés megye

Békés megye rendkívül gazdag felszíni vizekben: a Fekete- és a Fehér Körös, a Sebes-Körös, Hármas-Körös ártere, holtágai kiemelkedő jelentőségűek. A Körös-Maros Nemzeti Parkban eredeti, természetes növénytársulások találhatóak.

Egymást érik ebben a térségben a gyógy- és termálfürdők: ezek közül kiemelkedő fontosságú Gyula (gyógyhelyi minősítéssel rendelkezik) és Orosháza-Gyopárosfürdő (gyógyhellyé válhat). Jelenleg a gyógyvízzel rendelkező települések közül egyedül Gyulán található minősített gyógyszálló (Erkel Hotel).

Békés megye kastélyokban, kúriákban gazdag vidék. A különböző műemlékek, tájházak, falumúzeumok, emlékházak, a Gyulai Vár, a Vésztő-Mágori Történelmi Emlékhely számos látnivalót kínálnak a turistáknak.

A népi mesterségeket, mint például a szőnyegszövés, fafaragás, mézeskalács készítés, kosárfonás, bőrdíszművesség a megye számos településén mind a mai napig művelik. Hungarikumok: a csabai és a gyulai kolbász, a békési szilvapálinka.

2. A dél-alföldi régió turisztikai helyzete a többi régióhoz viszonyítva

2.1. Vendégek és vendégéjszakák száma

Annak ellenére, hogy a régió turisztikai vonzerőben gazdag, mégis ide érkezik országosan a legkevesebb vendég, így az eltöltött vendégéjszakák száma is a régiók rangsorában itt a legalacsonyabb. A vendégéjszakák száma országos viszonylatban jelentős mértékben visszaesett a 2006-os évben 2005-höz képest, ugyanakkor a Dél-Alföldön enyhe emelkedés volt tapasztalható (1. sz. táblázat).

1. sz. táblázat

Vendégek és vendégéjszakák száma, átlagos tartózkodási idő régiónként

Régió	2005					2006				
	Vendégek száma (ezer fő)	Vendég-éjszakák száma (ezer nap)			Átlagos tartózkodási idő (nap/fő)	Vendégek száma (ezer fő)	Vendég-éjszakák száma (ezer nap)			Átlagos tartózkodási idő (nap/fő)
		Belföldi	Külföldi	Összesen			Belföldi	Külföldi	Összesen	
Közép-Magyarország	2 833	1 264	5 777	7 041	2,5	2 692	1 215	5 341	6 556	2,4
Közép-Dunántúl	712	1 263	1 170	2 433	3,4	704	1 257	1 000	2 257	3,2
Nyugat-Dunántúl	1 116	1 779	1 898	3 677	3,3	1 147	1 892	1 741	3 633	3,2
Dél-Dunántúl	743	1 421	835	2 256	3,0	741	1 460	715	2 175	2,9
Észak-Magyarország	649	1 234	259	1 493	2,3	658	1 255	245	1 500	2,3
Észak-Alföld	556	1 143	593	1 736	3,1	588	1 272	541	1 813	3,1
Dél-Alföld	**455**	**854**	**247**	**1 101**	**2,4**	**445**	**854**	**250**	**1 104**	**2,5**
Összesen	**7 064**	**8 958**	**10 779**	**19 737**	**2,8**	**6 975**	**9 205**	**9 833**	**19 038**	**2,7**

Forrás: saját szerkesztés, KSH adatai alapján

Ennek egyik magyarázata a külföldi vendégforgalom visszaesése, illetve belföldi vendégforgalom dinamikus növekedése. A külföldiek tekintetében pozitív változás prognosztizálható Románia 2007. január 1-i Európai Uniós csatlakozásával. A vendégforgalom megoszlása alapján megállapítható, hogy 2006-ban legtöbben még mindig Közép-Magyarországra látogatnak (a turisták 38,6%-a), ugyanakkor

a dél-alföldi régióba a látogatók mindössze 6,4%-a érkezik (1. sz. ábra).

1. sz. ábra

A vendégforgalom megoszlása régiónként (2006)

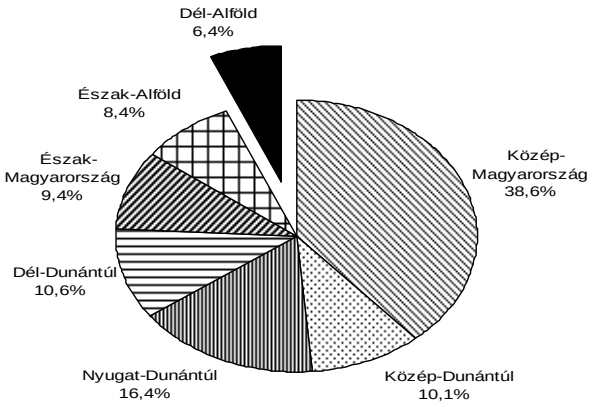

Forrás: saját szerkesztés, KSH adatai alapján

Nemcsak az ide látogató vendégek és az eltöltött vendégéjszakák számának tekintetében, hanem az átlagos tartózkodási idő alapján is megállapítható, hogy a régió a vendégekért folytatott versenyben a rangsor végén található. A régió a külföldi vendégek számára sem túlságosan vonzó. 2005-ben a külföldi vendégéjszakák aránya mindössze 22,4%-ot tett ki, ez a szám 2006-ban is alig 22,6% volt. A Közép-Magyarországi régió hasonló mutatói, ahol a külföldiek a legnagyobb arányban szálltak meg 2005-ben 82,0%, illetve 2006-ban 81,5% voltak. Ugyanezek a mutatószámok országos viszonylatban 2005-ben 54,6%, míg 2006-ban 51,6% (2. sz. ábra). Az okok között leginkább a régió alacsony ismertsége, gyengébb színvonalú idegenforgalmi marketingje, a többi régiónál rosszabb megközelíthetősége és szolgáltatásainak érzékelhetően alacsonyabb színvonala említhetők.

2. sz. ábra

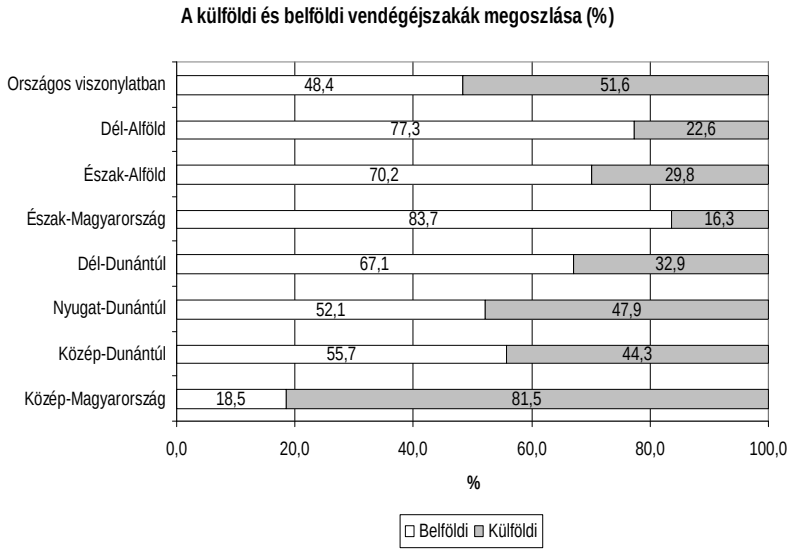

Forrás: saját szerkesztés, KSH adatok alapján

3.2 Szálláshely, szoba- és férőhely-kapacitás, szállásdíjak

A szálláshelyek száma a dél-alföldi régióban országos viszonylatban a legkisebb. A régióban nincs ötcsillagos szálláshely, négycsillagos is kevés, míg a két- és háromcsillagosak száma kielégítő. A minőségi turizmus fellendítése érdekében alapvető fontosságú lenne a szálláshelyek és szolgáltatások minőségének fejlesztése. Az utóbbi 7 év adatait összehasonlítva megállapítható, hogy 2003-ban működött országosan és a régióban is a legtöbb kereskedelmi szálláshely. Azóta ezek száma csökkenő tendenciát mutat, ezzel párhuzamosan a kiadható férőhelyek száma is visszaesett. 2006. július 31-i állapot szerint a kereskedelmi és magánszálláshelyek 43 ezer szálláshelyen 531 ezer férőhellyel rendelkeztek. Országosan a férőhelyek jelentős részét (43,4%) a magánszálláshely tulajdonosok biztosították, míg ugyanez az arány a dél-alföldi régióban mindössze 18,2%. Az összes szálláshely 3,0%-a, (2005

hasonló időszakában 2,8%), a szobák számának 5,1%-a (2005-ben 4,7%) és a férőhelyek számának 6,5%-a (2005-ben 6,0%) volt a régióban. A 2005-ös évhez képest ugyan mindhárom mutató értéke javult, de a dél-alföldi régió így is a legrosszabb szálláshely-kapacitású régiónak tekinthető (2. sz. táblázat).

2. sz. táblázat

Magán- és kereskedelmi szálláshely-kapacitás 2005-2006.

2005									
	Szálláshelyek száma (db)			Szobák száma (db)			Férőhelyek száma (db)		
	Magán	Keres-kedelmi	Összesen	Magán	Keres-kedelmi	Összesen	Magán	Keres-kedelmi	Összesen
Közép-Magyarország	1 378	331	1 709	2 915	20 076	22 991	6 822	47 908	54 730
Közép-Dunántúl	8 558	503	9 061	20 359	12 141	32 500	45 438	61 017	106 455
Nyugat-Dunántúl	7 384	543	7 927	18 583	14 527	33 110	41 023	58 125	99 148
Dél-Dunántúl	19 344	584	19 928	48 936	14 917	63 853	106 164	61 021	167 185
Eszak-Magyarország	2 667	488	3 155	6 829	9 107	15 936	16 931	36 631	53 562
Eszak-Alföld	2 553	368	2 921	7 031	8 082	15 113	17 691	36 504	54 195
Dél-Alföld	**997**	**300**	**1 297**	**2 464**	**6 596**	**9 060**	**5 842**	**28 084**	**33 926**
Bács-Kiskun megye	*248*	*116*	*364*	*647*	*2 176*	*2 823*	*1 487*	*9 569*	*11 056*
Békés megye	*485*	*85*	*570*	*1 131*	*1 896*	*3 027*	*2 703*	*7 474*	*10 177*
Csongrád megye	*264*	*99*	*363*	*686*	*2 524*	*3 210*	*1 652*	*11 041*	*12 693*
Osszesen	**42 881**	**3 117**	**45 998**	**107 117**	**85 446**	**192 563**	**239 911**	**329 290**	**569 201**

2006.									
	Szálláshelyek száma(db)			Szobák száma (db)			Férőhelyek száma (db)		
	Magán	Keres-kedelmi	Összesen	Magán	Keres-kedelmi	Összesen	Magán	Keres-kedelmi	Összesen
Közép-Magyarország	1 296	289	1 585	2 940	20 064	23 004	6 760	46 853	53 613
Közép-Dunántúl	8 101	470	8 571	19 324	11 988	31 312	43 176	56 101	99 277
Nyugat-Dunántúl	7 096	485	7 581	17 659	13 737	31 396	39 225	47 739	86 964
Dél-Dunántúl	17 718	537	18 255	44 345	13 923	58 268	99 007	54 975	153 982
Eszak-Magyarország	2 714	483	3 197	7 034	9 216	16 250	17 793	34 639	52 432
Eszak-Alföld	2 553	316	2 869	7 206	6 911	14 117	18 159	31 773	49 932
Dél-Alföld	**1 030**	**281**	**1 311**	**2 613**	**6 831**	**9 444**	**6 305**	**28 311**	**34 616**
Bács-Kiskun megye	*282*	*106*	*388*	*768*	*2 340*	*3 108*	*1 764*	*11 525*	*13 289*
Békés megye	*494*	*78*	*572*	*1 172*	*1 922*	*3 094*	*2 879*	*6 851*	*9 730*
Csongrád megye	*254*	*97*	*351*	*673*	*2 569*	*3 242*	*1 662*	*9 935*	*11 597*
Osszesen	**40 508**	**2 861**	**43 369**	**101 121**	**82 670**	**183 791**	**230 425**	**300 391**	**530 816**

Forrás: www.ksh.hu

Ha a kiadható férőhelyek számát az adott régióban élők számához viszonyítjuk, akkor megállapítható, hogy a közép-magyarországi és a dél-alföldi régiók kivételével minden régióban csökkenés történt. Ha a régión belül a

megyéket is összehasonlítjuk, akkor Békés és Csongrád megyékben nyomon követhető az országos tendencia, míg Bács-Kiskun megyében ezzel szemben növekedés mutatható ki (3. sz. táblázat).

3. sz. táblázat
Férőhelyek száma országosan, régiónkén és a Dél-Alföld megyéiben (db/1000 lakos)

	2005			2006		
	Magán-szállás-helyek	Keres-kedelmi szállás helyek	Összesen	Magán-szállás-helyek	Keres kedelmi szállás-helyek	Összesen
Közép-Magyarország	2	17	19	2	17	19
Közép-Dunántúl	41	55	96	39	51	90
Nyugat-Dunántúl	41	58	99	39	48	87
Dél-Dunántúl	109	62	171	102	56	158
Észak-Magyarország	13	29	42	14	27	41
Észak-Alföld	11	24	35	12	21	32
Dél-Alföld	**4**	**21**	**25**	**5**	**21**	**26**
Bács-Kiskun megye	*3*	*18*	*20*	*3*	*21*	*25*
Békés megye	*7*	*19*	*26*	*7*	*18*	*25*
Csongrád megye	*4*	*26*	*30*	*4*	*23*	*27*
Országosan	**24**	**33**	**56**	**23**	**30**	**53**

Forrás: saját szerkesztés a KSH adatai alapján

A rendelkezésre álló férőhelyek kapacitásának kihasználtsága éves szinten jelentősen ingadozik, a július és augusztus hónapokban a legjobb, február hónapban a legrosszabb. Több év trendjét vizsgálva viszont megállapítható, hogy a férőhelykapacitás-kihasználtság éves szinten folyamatosan javul. A dél-alföldi régióban az éves férőhelykapacitás-kihasználtság viszont sajnálatos módon jóval az országos átlag alatt van, ezzel a régió az utolsó helyre szorult (3. sz. ábra).

3. sz. ábra

A Dél-Alföld kereskedelmi szálláshelyeinek férőhelykapacitás-kihasználtsága 2004 és 2006 között (%)

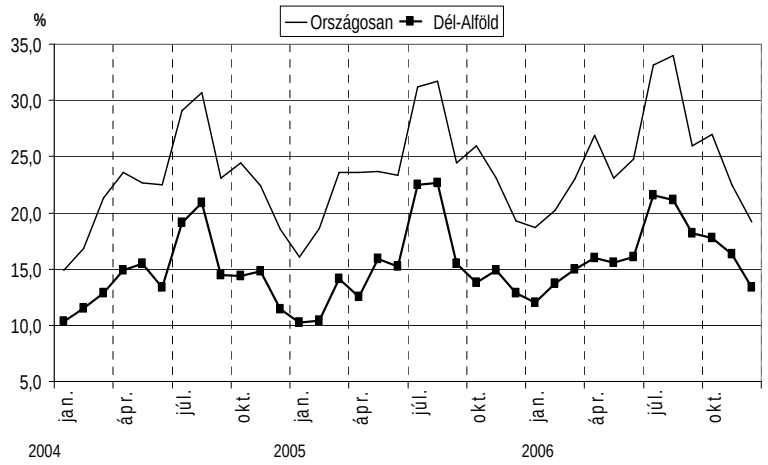

Forrás: saját szerkesztés, a KSH adatai alapján

A minőségi szálláshelyek hiánya megmutatkozik a szobák átlagáraiban is, ez a szám a dél-alföldi régióban a legkisebb. Egy kiadó szoba átlagára az előző évekhez hasonlóan növekvő tendenciájú. A növekedés mértéke 2005-ben 8,4%, 2006-ban 13,7 % volt, amely mindkét évben meghaladta az infláció mértékét. Ez a növekedés megjelent a dél-alföldi régióban is, de mértéke nem érte el az országos szintet (2005-ben 6,2%, míg 2006-ban 6,7%).

A régió megyéit külön-külön is elemezve látható, hogy Békés megye jócskán le van maradva a régió másik két megyéjéhez képest is. A régión belül Békés megyében a legolcsóbbak a szobák, áraik alig haladják meg az országos viszonylatban számolt egy szoba átlagárának a felét (2004-ben 53,2%, 2005-ben 53,4%, míg 2006-ban 50,4%). Ha a vizsgált időszakban egy szoba átlagáránál az átlagos növekedési ütemet is megnézzük, akkor azt tapasztaljuk, hogy ez a régióban 6,4%, míg országos viszonylatban 11,0%.

Ha az egy vendégéjszakára jutó szállásdíjat vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy az országos mértéket meghaladó módon többet kell egy vendégnek fizetnie a közép-magyarországi régióban, mint másutt (ebben nyilvánvalóan Budapest jelenléte a meghatározó) (4. sz. táblázat).

4. sz. táblázat

Egy szoba átlagára, egy vendégre és egy vendégéjszakára jutó szállásdíjak kereskedelmi szálláshelyek esetén (Ft)

Régiók	2004			2005			2006		
	Egy szoba átlagára	Egy vendégre jutó szállásdíj	Egy vendég-éjszakára jutó szállásdíj	Egy szoba átlagára	Egy vendégre jutó szállásdíj	Egy vendég-éjszakára jutó szállásdíj	Egy szoba átlagára	Egy vendégre jutó szállásdíj	Egy vendég-éjszakára jutó szállásdíj
Közép-Magyarország	15 076	21 558	8 538	16 672	23 427	9 424	19 601	28 043	11 514
Közép-Dunántúl	10 059	11 720	3 342	9 810	11 783	3 450	10 675	12 786	3 988
Nyugat-Dunántúl	8 677	14 291	4 143	9 317	14 605	4 433	10 461	16 142	5 096
Dél-Dunántúl	7 390	9 673	3 076	7 977	10 446	3 439	8 956	11 329	3 863
Észak-Magyarország	8 416	8 021	3 488	8 903	8 714	3 786	9 775	10 152	4 451
Észak-Alföld	7 025	9 558	3 013	7 297	10 258	3 285	8 116	11 524	3 737
Dél-Alföld	**6 967**	**7 831**	**3 273**	**7 398**	**8 458**	**3 500**	**7 893**	**9 515**	**3 835**
Bács-Kiskun megye	*7 862*	*8 475*	*3 333*	*8 414*	*8 730*	*3 623*	*8 907*	*9 156*	*3 868*
Békés megye	*5 897*	*8 770*	*3 021*	*6 410*	*9 173*	*3 170*	*6 879*	*10 268*	*3 398*
Csongrád megye	*7 284*	*6 731*	*3 457*	*7 519*	*7 789*	*3 687*	*8 084*	*9 286*	*4 201*
Országosan	**11 080**	**14 999**	**5 251**	**12 008**	**16 141**	**5 777**	**13 651**	**18 507**	**6 780**

Forrás: www.ksh.hu

A fent említett paraméterek jól láttatják azt a tényt, hogy a Dél-Alföld turisztikai rendszere kevésbé kiépített, elmaradottabb a többi régióéhez és főleg a Budapest központú Közép-Magyarországhoz képest. Jól megfigyelhető, hogy a régión belül is jelentős a területi differenciálódás. A turisztikailag frekventáltabb Kecskemét-Szeged tengelyt és néhány lényesebb idegenforgalmi települést (pl. Békéscsaba, Gyula, Kiskunmajsa, Ópusztaszer, Orosháza) leszámítva a többi térség kifejezetten rossz turisztikai mutatóval rendelkezik. Különösen igaz ez a perifférikus városhiányos kistérségekre.

2.3 A kereskedelmi szálláshelyek szállásdíj árbevételei

A kereskedelmi szálláshelyeken 2005-ben folyó áron az előző évhez képest 14,9%-kal több – 114,0 milliárd forint –

szállásdíj árbevétel képződött, ez az összeg 2006-ban további 13,2%-kal nőtt, 129,1 milliárd forintra nőtt. 2004-ben a bevételek 70,0%-a származott a külföldi vendégforgalomból, ez 2005-re 66,4%-ra, 2006-ban 67,0%-ra változott. A belföldi vendégek által fizetett szállásdíj árbevétel 2004-hez képest 2005-re 28,6%-kal nőtt, majd 2006-ban pedig 11,4%-kal lett nagyobb a megelőző évhez viszonyítva. A dél-alföldi régióban megforduló vendégek után keletkezett szállásdíj árbevétel ugyancsak nőtt, ha az előző évhez viszonyítunk, 2005-ben 14,6%-kal, 2006-ban 9,9%-kal (ez, mint a számokból is látszik mindkét évben elmaradt az országos szinten számolt mutatóktól). A Dél-Alföldön sokkal kisebb a külföldi vendégforgalomból származó szállásdíj árbevétel részaránya: 2004-ben 31,8%, 2005-ben 28,6%, míg 2006-ban 28,5%.

Ha a 2006-os adatokat elemezzük megállapítható, hogy míg a szállásdíjakból származó bevételek 58,5%-a a közép-magyarországi régióban képződött, addig a dél-alföldi régió az összes szállásdíj árbevétel csupán 3,3%-át adta (5. sz. táblázat).

2004-2006 között a kereskedelmi szálláshelyek egy főre jutó átlagos szállásdíj árbevétele mindegyik régióban nőtt (4. ábra). Az átlagos növekedés ütemét vizsgálva megállapítható, hogy Dél-Alföld a maga 12,6%-ával a középmezőnyben helyezkedik el. Itt is Közép-Magyarország az első 15,8%-kal, míg Közép-Dunántúl 8,7%-kal a sereghajtó. A dél-alföldi alacsonyabb szállásdíj bevételek logikus folyományai az itteni turisztikai szolgáltatások rosszabb minőségének.

5. sz. táblázat

Kereskedelmi szálláshelyek szállásdíj árbevételei (m Ft)

Régiók	2004			2005			2006		
	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen	Belföldi	Külföldi	Összesen
Közép-Magyarország	6 658,2	49 572,7	56 230,9	10 764,5	55 593,8	66 358,3	9 521,5	65 960,7	75 482,1
Közép-Dunántúl	3 829,5	3 821,6	7 651,0	4 226,3	4 168,5	8 394,8	5 053,5	3 946,2	8 999,7
Nyugat-Dunántúl	5 763,9	9 111,3	14 875,2	7 258,1	9 042,0	16 300,1	9 202,4	9 312,0	18 514,4
Dél-Dunántúl	4 042,7	2 876,2	6 918,9	5 029,1	2 730,4	7 759,5	5 789,8	2 610,7	8 400,6
Észak-Magyarország	3 869,4	1 223,9	5 093,3	4 408,4	1 244,3	5 652,6	5 280,7	1 396,0	6 676,7
Észak-Alföld	3 296,5	1 813,7	5 110,2	3 818,2	1 882,2	5 700,5	4 747,2	2 026,9	6 774,0
Dél-Alföld	**2 297,3**	**1 066,4**	**3 363,7**	**2 752,9**	**1 102,0**	**3 854,9**	**3 027,4**	**1 208,7**	**4 236,1**
Bács-Kiskun megye	*666,4*	*488,2*	*1 154,6*	*759,3*	*484,7*	*1 244,0*	*760,2*	*501,5*	*1 261,8*
Békés megye	*852,8*	*157,4*	*1 010,2*	*976,7*	*153,4*	*1 130,1*	*1 093,3*	*158,9*	*1 252,1*
Csongrád megye	*778,2*	*420,8*	*1 198,9*	*1 016,9*	*463,9*	*1 480,8*	*1 173,9*	*548,3*	*1 722,2*
Összesen	**29 757,3**	**69 485,9**	**99 243,2**	**38 257,5**	**75 763,2**	**114 020,7**	**42 622,5**	**86 461,1**	**129 083,7**

Forrás: www.ksh.hu

4. sz. ábra

A kereskedelmi szálláshelyek egy főre eső átlagos szállásdíj árbevétele régiónként 2004-2006 között (Ft/fő)

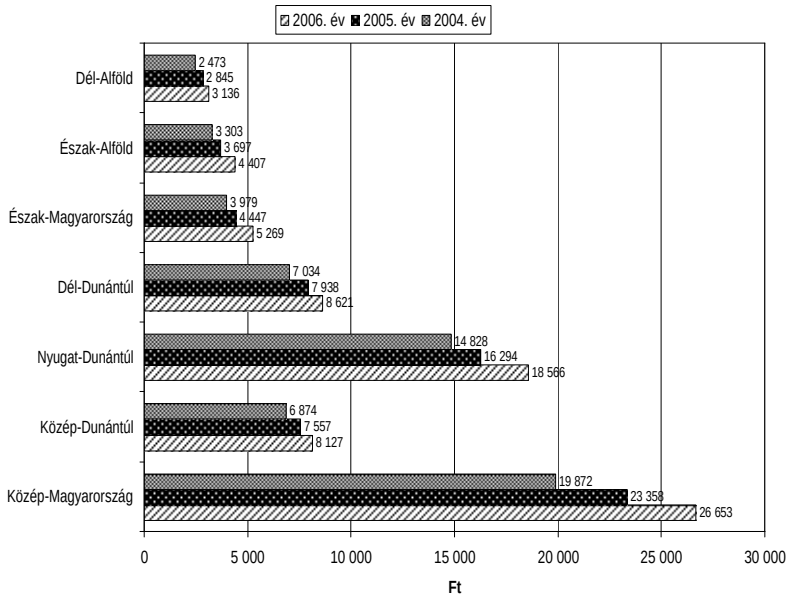

Forrás: saját szerkesztés, a KSH adatai alapján

Befejezés

Az utóbbi években jelentős erőfeszítések történtek a Dél-Alföld turizmusának fejlesztésére. A 2004-2006 közötti időszakban az I. Nemzeti Fejlesztési Terv Regionális Fejlesztési Operatív Program keretében a dél-alföldi régió – szerződött - régiós támogatási összege 17,7 milliárd Ft volt. A turisztikai potenciál erősítésére 92 pályázatot adtak be, ebből 24 pályázat nyert, összesen 4,6 milliárd Ft értékben. Ezen összegből 3,6 milliárd Ft a turisztikai vonzerők fejlesztésére, míg 1 milliárd Ft a turisztikai fogadóképesség javítására szolgált. A jelenlegi helyzet további javulását kívánja szolgálni a kormány Dél-alföldi Operatív Programja, mely a 2007 és 2013 között az öt fő prioritási tengely között a turisztikai célú fejlesztéseket tűzte ki célul egyik fő feladatának. (A további prioritási tengelyek: regionális gazdaságfejlesztés, közlekedési infrastruktúra-fejlesztés, humáninfrastruktúra-fejlesztések, településfejlesztési akciók).

Az általunk bemutatott adatok, az azokból számítható különböző paraméterek azt igazolják, hogy a dél-alföldi régió turisztikai szempontból változatlanul jóval elmaradottabb a többi régióhoz képest. A férőhely-kapacitás jobb kihasználtságát dinamikusabb marketing tevékenységgel lenne célszerű javítani, ugyanakkor a látogatások szezonális jellegén a programkínálat bővítése módosíthatna. Minőségi szálláshelyek kialakítása (4 és 5 csillagos szállodák), a szolgáltatások minőségének fejlesztése révén növekedhetnek a turisztikai célú bevételek, a különböző programok összekapcsolása és a programkínálat bővítése pedig megnövelhetné az átlagos tartózkodási időt. Továbbá célszerűnek látszik a szolgáltatások spektrumának szélesítése és eddig kevésbé megcélzott fizetőképes társadalmi csoportok igényeinek biztosításával a látogatók körének kibővítése is.

Felhasznált irodalom:

- A régió gazdasága és versenyképessége, Dél Alföld, 2006, Szeged, Központi Statisztikai Hivatal Szegedi Igazgatósága
- Turisztikai statisztikai évkönyv, KSH, Budapest 2004-2006
- www.ksh.hu
- www.del-alfold.hu

ÁRPÁSI ZOLTÁN

Egészségturizmus a dél-alföldi régióban

Kulcsszavak: egészségtudatosság, wellness-, gyógyturizmus, egészségturizmus.

Rezümé

Az egészségtudatos életmód erőteljesebb elterjedésével lépést kell tartani a turisztikával foglalkozóknak és az abból élőknek. Elemzők szerint napjainkban turisztikai „megatrend”-nek tartják a wellness turizmus terén végbemenő változásokat. Az egészségturizmus prioritása a hosszú távú kormányzati tervekben is szerepel, igazodva ezzel a fogyasztói igények ilyen irányú változásához. Ezt a trendet kell kihasználnia a Dél-alföldi régió döntéshozóinak, így biztosítva egy komoly kitörési lehetőséget a térségben számára. A régió gazdag termálvíz készlete pedig kiváló alapot nyújt a gyógyturizmusra épülő kialakításához, különösen akkor, ha olyan nemzetközileg elismert fürdők vannak a régióban, mint Gyula vagy Gyopárosfürdő.

Abstract

Wellness tourism based on the region’s thermal water resources has become the most important attraction in the South-Eastern part of Hungary. This is based on mainly two facts. First of all this region is rich in thermal water. This is the most important aspect. Besides this, we can also witness an international trend, which focuses on healthcare and on health consciousness. If we consider that there is no other choice for this region to „stay alive”, it is understandable that the focus point is tourism and wellness. Not to mention that there are internationally well known spas in the southern region such as Gyula or Gyopárosfürdő.

Elméleti előzmények

A spa nem egy új találmány. Eredete visszavezethető az ókori rómaiakhoz. Abban az időben nem csak egy olyan hely volt, ahol az emberek élvezhették az egészséges termálvizet, hanem lehetőségük nyílt piheni, ismerkedni, üzletet kötni, valamint felfrissülhettek testileg és szellemileg. Ez a szokás sok száz évre feledésbe merült, majd a középkorban tért vissza az emberek szokásai közé Európában, Karlsbadban, mely 1300 óta tartható nyilván fürdővárosként. Az ezt követő 500 évben elsősorban a török hódoltság alatt épültek jelentős fürdő és pihenő létesítmények, amelyek közül néhány még ma is üzemel. A spa kifejezés és életérzés elterjedése, azonban csak az 1800-as évektől kezdve tapasztalható szélesebb körben. Napjainkra hatalmas a piac és rengeteg gyógyszálló várja a vendégeket.

Ha figyelembe vesszük a spa-k növekvő számát, adja magát a következő kérdés: Milyen funkciókat tud kínálni egy ilyen fürdő, a fittness vonatkozásában, hogy helytálljon az egyre növekvő piaci versenyben. A lehetőségek szinte határtalanok, a szépség és bőrápolástól kezdve, a masszázson, kiegészítő fittness terápiákon át, egészen a különböző hőmérsékletű forrásvizek nyújtotta fürdőélményig.

Definíció szerint a spa lehet természetes ásványvíz forrás, vagy egy hely, amely ilyennel rendelkezik. Ez esetben alkalmas hotel fajtától függően ivókúrák folytatására vagy lehet a fókuszpont egy klinikai pihenőövezetben, amelynek tevékenysége kiterjed a bőrápolásra éppúgy, mint különféle enyhébb betegségek gyógyítására.

A Nemzetközi Spa Szövetség (ISPA – International Spa Association) a spa élményt a 4R modellel definiálja, amelynek elemei a következők:

- Relaxáció, ami a feszültségoldásra, stressz-csökkentésre fókuszál,
- Reflexió, amely a meditációt és az elmélyült gondolkodást helyezi középpontba,

- Revitalizácó, amelynek célja az újjáéledés, életerő és energia maximalizálása,
- Rejoice, ami pedig a jókedvre, derűre és szórakozásra helyezi a hangsúlyt.

Az ISPA értelmezésében a modern korra jellemzően a spanak tíz különböző területét különböztetjük meg.

A tíz terület a következőket foglalja magában:

1. **Víz:** A víz számos formájának alkalmazása külső és belső szempontból egyaránt,
2. **Táplálkozás:** Amivel táplálkozunk: ételek, gyógynövények, étrend-kiegészítők, gyógyszerek.
3. **Mozgás:** Vitalitás és energia a testmozgáson és fitnessen keresztül.
4. **Érintés:** Kapcsolódás és kommunikáció, amely a masszázson és testépítésen keresztül valósul meg.
5. **Integráció:** A személyes és szociális kapcsolat a test, a lélek valamint az azt körülvevő környezet között.
6. **Esztétika:** A szépségről alkotott koncepciók, illetve miként viszonyulunk a test biokémia összetevőihez.
7. **Környezet:** Helység, elhelyezkedés, időjárási sajátosságok, vízfelhasználás és társadalmi felelősség.
8. **Kulturális kifejeződés:** A spirituális rendszer valamint az idő művészeti, tudományos és politikai nézetének értéke.
9. **Szociális összefogás:** Kereskedelem és az önkéntes erőfeszítések és ezek kapcsolat a jóléthez.
10. **Tér és idő ritmusa:** A tér és idő kapcsolata a természetes körforgáshoz és a ritmushoz.

Amint az 1. számú ábrán látható az egészségturizmus tartalma tehát igen széles lehet. Értelmezhető összefoglaló fogalomként, mely szerint tartalmaz minden, az egészséggel kapcsolatos utazási típust. A látogatók, turisták alapvető

motivációja az egészségi állapot javítása (azaz gyógyítása), illetve annak megőrzése (betegségek megelőzése).

1. sz. ábra
Az egészségturizmus szervezeti piramisa

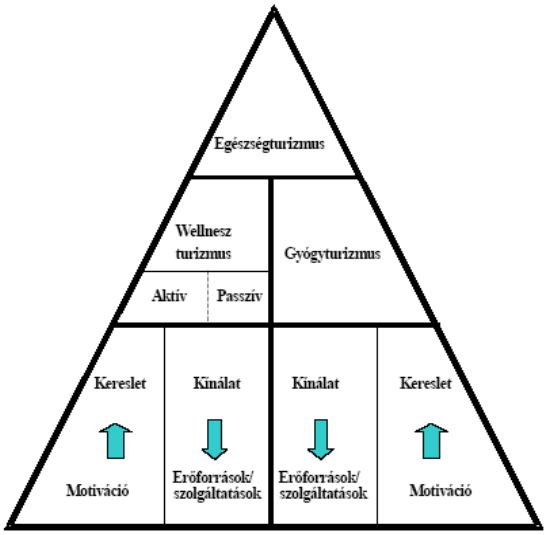

Forrás: KPMG

A stratégia irányvonalának megfelelően az egészségturizmust két kategóriába kell osszuk:

- Gyógyturizmus,
- Wellness turizmus.

A gyógyturizmus az állandó lakóhelyen kívül, gyógyüdülőhelyen vagy gyógyászati létesítményben való, általában meghatározott minimális tartózkodási idő mellett rendelkezésre álló, szolgáltatások igénybevételét jelenti, jellemzően konkrét betegségek gyógyítása érdekében. (KPMG, 2002)

Ezt a célt szolgálják a gyógyturizmus létesítményei, amelyekben egyaránt kínálnak a vendégek számára

egészségügyi, orvosi, valamint turisztikai szolgáltatásokat. Hagyományosan a gyógyturizmus legjelentősebb része valamilyen természetes gyógytényezőre – például gyógyvízre vagy gyógyhatású klímára – alapul. Így egyértelműen megállapítható, hogy a termálturizmus a gyógyturizmus részeként, annak speciális – és igen jelentős – ágazataként jelenik meg. A tipikusan természeti gyógytényezőre (például gyógyvíz, gyógybarlang, mikroklíma, gyógyiszap) épülő gyógyászati és turisztikai szolgáltatások között a fő hangsúly a gyógyászaton van, amelyeket inkább csak kiegészítenek az általánosabb turisztikai szolgáltatások és vonzerők.

A gyógyturizmusra az is jellemző, hogy a vendégek magukat gyakran betegeknek és nem turistáknak tartják. Ehhez a nézetükhöz az is hozzájárul, hogy – bár nem kizárólagosan – a szolgáltatásokat orvosi rendelvényre veszik igénybe.

Régiós szempontból a gyógyturizmus vonatkozásában a feladat tehát egyedi jegyek és szolgáltatások alapján egymástól jól elkülöníthető, sajátos arculatú gyógyhelyek kialakítása, azzal a céllal, hogy a térségbe látogató turistáknak olyan érzésük legyen, mintha ezeket a szolgáltatásokat sehol másutt nem találnák meg.

Itt kell megjegyezni, hogy a fenti ábrát némiképpen módosítva a gyógyturizmus további részekre is bontható, nevezetesen betegség megelőzésre, gyógyászatra és rehabilitációra. Ezek azonban benne foglaltatnak a fenti definíció értelmezési körében.

A wellness fogalma viszonylag újnak számít a gyógyászatban és a turizmusban is. A wellness turizmus olyan, az állandó lakóhelyen kívüli, ideiglenes tartózkodást jelent, amely során a turista célja az optimális egészségi állapot elérése, a testi, lelki és szellemi egyensúly megteremtése. Inkább kapcsolódik tehát az életstílus megváltoztatásához, mint egy-egy konkrét betegség gyógyításához. A wellness szolgáltatások komplex egészségmegőrzési, prevenciós programot kínálnak,

lehetőséget nyújtanak az egészséggel kapcsolatos tudás megszerzésére, s mindezt vonzó környezetben, szórakoztató módon biztosítják a vendégek számára. Az egészségtudatos ember ugyanis életformájával, egészséges táplálkozásával, rendszeres testmozgásával járulhat hozzá egészsége megőrzéséhez, a betegségek megelőzéséhez. A wellness turisták tehát egyszerre célozzák meg a fizikai erőnlét javítását és a szellemi felfrissülés, frissesség elérését. A kifejezés utal arra a tényre is, hogy ezek a személyek nem csak passzívan – gyógyszerekkel – tesznek az egészségük megőrzésért, hanem aktívan, tevékenyen akarnak egészségessé válni.

A wellnes fogalma négy alapelvre épül:

- rendszeres, de nem megerőltető testmozgásra,
- tudományos eredmények alapján összeállított egészséges táplálkozásra,
- pszichés állapot javítására, valamint
- környezettudatosságra, mely a mindennapi élet területére kiterjedően foglalkozik a környezetkárosító anyagok felhasználásának és az életvitel módosításának kérdéseivel.

A wellness turista fontos jellemzője még az önkéntesség, mivel nem orvosi beutaló, hanem saját meggyőződése hatására dönt az egészségtudatos életvitel mellett.

1. A dél-alföldi régió helyzete

A termálvízi erőforrására épülő wellness turizmus lett a dél-alföldi régió legvonzóbb attrakciója. Ez alapvetően két tényen alapszik. Először is a régió rendkívül gazdag termálvízben, ami az elsődleges és legfontosabb szempont. Ezen túlmenően viszont megfigyelhetünk egy nemzetközi trendet, ami az egészségmegőrzésre és egészségtudatosságra fókuszál. Ha figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy a régiónak nem nagyon van egyéb kitörési pontja, akkor

végképp érthető, hogy a középpontban a turizmus és a wellness szerepel, arról nem is beszélve, hogy olyan nemzetközileg ismert fürdők vannak a térségben, mint például Gyula vagy Gyopárosfürdő.

Az 1990-es évek kezdetén az úgynevezett „pusztarégió" volt a fő célállomása a jugoszláv turistáknak. Abban az időszakban a térség turizmusa – déli szomszédainkra építve – virágzott és fejlődött. Magánszállások tucatjai csábították az ide érkező turistákat. A délszláv háborút követően azonban ezek a turisták szinte eltűntek. A régió idegenforgalmával foglalkozóknak meg kell vizsgálni, hogy milyen lehetőségek kínálkoznak a szerb turisták visszacsalogatására, illetve milyen teendők várnak még a döntéshozókra, annak érdekében, hogy a régió a környező országok turistái szemében is vonzóvá váljon. Az említett okok miatt ugyanis a szakemberek figyelme a szerbiai turisták visszacsalogatására összpontosult, miközben – némiképp váratlanul – rendkívül népszerű lett a dél-alföldi turisztikai régió a Romániából érkező turisták körében. Ez elsősorban az ország uniós csatlakozásának eredménye.

Az uniós és kormányzati forrásoknak köszönhetően az utóbbi években jelentős fejlesztések zajlottak a hazai és külföldi wellness és spa területeken. Néhány hazai fürdőkomplexum eredményesen fel tudja venni a versenyt a nemzetközi piacon is. A Dél-Alföld gazdag termálvíz készletére számos fürdő alapozza stratégiáját, azt azonban mindenképpen meg kell jegyezzük, hogy a technológia és a szolgáltatások gyors és rapid fejlesztése mit sem ér, ha azt nem támogatja agresszív és hatékony marketing. Ez utóbbi hiánya – vagy legalábbis gyenge helyzete – meggátolhatja a régió további térnyerését.

Egyre fontosabbá vált továbbá egy regionális összefogás megvalósítása a szolgáltatást nyújtó szervezetek, települések között, mivel a kisebb városoknak, falvaknak nem sok esélye van eredményesen hallatni hangját és prezentálni jelenlétét a nemzetközi versenyben, habár a vidéki, falusi

turizmus egy olyan terület, melyre lenne kereslet az Európai Unió polgárai között.

A wellness szolgáltatásokat nyújtó területek, hotelek, egészségügyi-, és oktatási intézetek, valamint marketing cégek érzékelték ezt a trendet, valamint az ebben rejlő lehetőségeket és úgy döntöttek, hogy egy klaszterben egyesítik erejüket a Dél-Alföldön.

Michael Porter meghatározása értelmében egy üzleti klaszter nem más, mint kapcsolódó üzletek, szolgáltatást nyújtó és megfelelő intézetek földrajzi koncentrációja, egy konkrét területre vonatkozóan.

A Dél-alföldi Termálklaszter tulajdonképpen ugyanabba a földrajzi régióba tartozó vállalatok és szervezetek együttműködése egy közös cél érdekében, ami jelen esetben a régió idegenforgalmának és wellness szolgáltatásainak a népszerűsítése és fejlesztése.

Az említett klasztert 2004 novemberében hozták létre Gyulán. Tagjai közt találunk 25 termálfürdőt, egy megyei kórházat, két egészség-megőrzési központot, négy oktatási intézményt és 18 vállalkozót.

A klaszter fő célja tehát a régió egészségturizmusának fejlesztése és népszerűsítése a hazai és a nemzetközi porondon egyaránt. Ezeken túlmenően nagy hangsúlyt fektetnek a szakemberek továbbképzésére, illetve az egészségturisztikai területen kialakítható kapcsolatokra.

2007 márciusában a klaszter elérkezett a következő fejezetéhez, mivel aláírták az Alföld Spa együttműködési megállapodást. Az együttműködő felek az észak-, és dél-alföldi Termálklaszter. Ezzel a szerződéssel a két klaszter úgymond egyesítette erejét, kapcsolatait és lehetőségeit, annak érdekében, hogy közösen fejlődjenek és több befektetőt, valamint turistát vonzzanak a térségbe.

Jól példázza a gyógy- és wellness szállók népszerűségének fejlődését, hogy Magyarországon a vendégek számát illetően jelentős növekedés volt tapasztalható 2001 és 2005 között az említett

szállodatípusokban. Öt év alatt az ide látogató turisták száma 264,8 %-kal nőtt.

Az említett tények a regionális együttműködésen túlmenően egy nemzeti turizmus stratégia meglétét is igénylik, követelik. A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia értelmében 2013-ig az egészségturizmus lesz a legfontosabb prioritás a turizmus, mint termék, fejlesztésében.

A második legfontosabb terület az örökség turizmus, aminek a középpontjában a lovas turizmus és a falusi turizmus szerepel. A harmadik terület a főváros infrastruktúrájára épülő konferencia turizmus.

Regionális szempontból tehát az lenne a fontos, hogy a wellness szolgáltatásokat nyújtó – a testi-lelki egészség fenntartásához, megteremtéséhez szükséges – intézmények alakuljanak ki, ahol a mozgás, a sport, az egészségtudatos életmód kialakítása, egyes gyógyászati szolgáltatások és szépségápolás szalonjai egyaránt megtalálhatók.

1. sz. táblázat
A szállodák átlagos, valamint a gyógy- és wellness-szállodák foglaltsága 1999 és 2006 között

	Szállodák átlagos %	Gyógy-szállodák %	Wellness szállodák %
1999	45,5	65,5	-
2000	46,7	62,0	-
2001	46,6	63,4	-
2002	45,1	61,9	-
2003	43,7	57,4	-
2004	46,4	60,0	50,1
2005	48,2	61,3	46,7
2006	47,5	62,9	49,5

Forrás: KSH

Az 1. sz. táblázatból látható, hogy a gyógy- és wellness-szállodák foglaltsága átlag feletti volt a vizsgált időszakban. Miközben az átlagos foglaltság a hagyományos szállodák esetében 50% alatti, 1999 és 2006 között, addig a gyógyszállók szinte mindegyik évben 60% feletti foglaltságot tudhattak magukénak. A 2004-es esztendőt követően a gyógyszállók kategóriáját két csoportba osztották. Ettől az évtől kezdve különbséget tesznek gyógyszálló és wellnessszálló között, így nem szerepel foglaltsági adat a wellness hotelekre az említett időszakot megelőzően.

2. Határon túli kapcsolatok

Az együttműködési kapcsolatokat a fent említetteken túlmenően ki kell terjeszteni a határon túli területekre, szűkebb értelemben a határ menti régiókra, és a regionális gondolkodásmódnak érvényesülnie mindhárom országban, Magyarországon, Romániában és Szerbiában.

Az ilyen módon létrejövő, határokon átívelő régióba beletartoznak a dél-alföld határ menti területei, továbbá román részről Temesvár, Nagyvárad és Arad, illetve a szerbiai Vajdaság. Ha megvizsgáljuk az említett területek termálfürdő ellátottságát, azt is meg kell figyeljük, hogy jelentenek-e közvetlen konkurenciát a hazai fürdőknek. (Albel, 2000)

A két legfontosabb fürdő Bihar és Temes megyében Buziasfürdő és Félixfürdő. A szolgáltatások tekintetében tapasztalhatunk hasonlóságokat és eltéréseket is, ha az említett fürdőket a magyar alföld fürdőihez hasonlítjuk. Buziasfürdő már az Osztrák-Magyar Monarchia ideje óta az iható ásványvizéről híres. Ezt a különlegességet palackokba töltik és úgy értékesítik. Mivel az ásványvíz elsődleges felhasználása ez, így nem jelenthet egyelőre közvetlen konkurenciát.

Félixfürdővel kapcsolatban már más a helyzet. A fürdő az általa nyújtott szolgáltatások tekintetében inkább jelent konkurenciát Gyulának és Gyopárosfürdőnek, vagy földrajzi elhelyezkedése miatt Hajdúszoboszlónak esetleg

Debrecennek. Meg kell azonban jegyezni, hogy a termálvíz összetevői tekintetében a félixfürdői víz más megbetegedések kezelésére alkalmas, mint a békés megyei fürdők vize.

Jelenleg az erdélyi és vajdasági fürdők nem annyira fejlettek, mint a határ magyar oldalán lévők, de egy nemzetközi együttműködés kibontakozásával a felek sokat tanulhatnak egymástól, és egy átgondolt egységes stratégia alkalmazásával könnyebben értékesíthetnék termékeiket a nemzetközi piacon.

Összefoglalás

Összegzésként elmondhatjuk, hogy napjainkra növekvő igény fogalmazódott meg a wellness és egészségszolgáltatások iránt. Ezek azonban csak rendkívül magas színvonalon lehetnek versenyképesek a nemzeti és a nemzetközi piacon egyaránt. A magas szolgáltatásbeli minőség azonban önmagában nem elég, ha nem támogatja egy hatékony és intenzív marketing eszköztár és ha a háttérintézetek valamint az infrastrukturális feltételek nem ütik meg a kívánt színvonalat.

A tágabb értelemben vett, határokon átívelő régióban lévő különböző spa-k nagyon hasonlóak az általuk kínált szolgáltatásaik tekintetében, de sikeresek csak akkor lehetnek, ha együttműködnek egymással. Nemzeti szinten a termálklaszter lényege, hogy a wellness szolgáltatást nyújtó fürdőket ismertté és népszerűvé tegye a látogatók körében. A nemzetközi szintéren a feladat változatlan, állni a versenyt az erős nyugat európai konkurenciával, ami eredményesebb lehet egy szélesebb regionális együttműködéssel és a határ menti területek egészségturizmusának harmonizációjával.

Felhasznált irodalom:

- Albel Andor: A dél-alföldi régió turisztikai kézikönyve, Gyula, Dél-alföldi Gyógy- és Termálfürdők Közhasznú Egyesülete, 2000.
- A turizmus kézikönyve, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1998.
- Az egészségturizmus marketingkoncepciója, KPMG Consulting, 2002
- Cseke László: Észak-Magyarország gyógyfürdői és fürdői, Budapest, Panoráma, 1982.
- International Spa Association, www.experienceispa.com
- Magyar Statisztikai Zsebkönyv, 2005.
- Nemzeti Fejlesztési Ügynökség, www.nfh.hu
- Torkildsen, G: Leisure and Recreation, E&FN Spon, 1992.

KRAJCSÓNÉ KRASZKÓ ILONA

Felvételi eredmények a statisztikai adatok tükrében a Tessedik Sámuel Főiskola egészében és a Gazdasági Főiskolai Karon

Rezümé

A tanulmány a TSF felvételi létszámának adatait vizsgálja a 2007/2008. tanév felvételi adatai alapján. Kitér a normál felvételi eljárás és a pótfelvételi eljárás eredményeire, vizsgálja a TSF-en belül a karok közötti arányokat és az előző tanévhez képest bekövetkezett változást.

A Gazdasági Főiskolai Kar adataiból az egyes szakok és tagozatok felvételi létszámának elemzése történik meg, a felvételi pontszámok időbeni változásának vizsgálatával. A finanszírozás szerinti létszámok elemzése két tanévre vonatkozóan valósul meg, majd az új helyzetből adódó feladatok kerülnek megfogalmazásra.

Amit a Tessedik Sámuel Főiskola egészére vonatkozó adatok mögött látni lehet

A 2007/2008-as tanévre a normál felvételi eljárásban felvett hallgatók száma rendkívüli módon meglepte, bizonyos értelemben sokkolta több intézmény dolgozóit. Így történt ez a Tessedik Sámuel Főiskolán is. Éppen ezért úgy gondolom feltétlenül szükség van elemezni, értékelni a számunkra rendkívül kedvezőtlen adatokat. Több okból szükséges ez. Egyrészt lehetővé teszi annak megállapítását, vajon minden szükséges dolgot megtett-e az intézmény egésze, illetve az egyes karok, a maximálisan felvehető létszám biztosítása

érdekében, másrészt ezen adatok ismeretében lehet megfogalmazni a következő időszak sorsdöntő faladatait. Ezekre a felvetésekre próbálok választ keresni a számadatok tükrében.

A Tessedik Sámuel Főiskola egészére normál felvételi eljárás keretében 716 hallgató nyert felvételt, ez 43 %-a az előző évinek. Súlyosbítja a helyzetet az, hogy az előző tanévben felvett hallgatók száma is lényegesen alacsonyabb volt, mint a korábbiak. Javított viszont valamit a helyzeten a pótfelvételi eredménye, mivel 295 hallgató nyert felvételt ebben az eljárásban, így a felvehető létszám a Tessedik Sámuel Főiskola egészére1011 fő, ami 60,6 %-a az előző évinek. *(1., 2. számú táblázat)*

1.sz. táblázat
Felvett hallgatók száma és változása az előző tanévhez képest a Tessedik Sámuel Főiskolán (pótfelvételi nélkül)

Karok	**2006/2007. (fő)**	**2007/2008. (fő)**	**Változás (%)**
EF	342	167	48,8
GFK	695	311	44,7
MVKFK	293	120	41,0
PFK	337	118	35,0
Összesen	1667	716	43,0

2.sz. táblázat
Felvett hallgatók száma és változása az előző tanévhez képest a Tessedik Sámuel Főiskolán (pótfelvételivel)

Karok	**2006/2007. (fő)**	**2006/2007. (fő)**	**Változás (%)**
EF	342	219	64
GFK	695	445	64
MVKFK	293	159	54,3
PFK	337	188	55,8
Összesen	1667	1011	60,6

Jelentős eltérés van az egyes karok, illetve fakultás mutatói között. Pótfelvételi nélkül a legnagyobb csökkenést a Pedagógiai Főiskolai Karon tapasztalunk, az előző évi létszám 35 %-át tudták felvenni. 41 % ez az arány a Mezőgazdasági Főiskolai Karon. Mindkét kar mutatója alacsonyabb, mint a Tessedik Sámuel Főiskola egészének 43 %-os mutatója. A Gazdasági Főiskolai Kar az előző évi létszám 44,7 %-át, míg az Egészségügyi Fakultás 48,8 %-át tudta felvenni a normál felvételi eljárásban.

Számottevően javulhatnak a mutatószámok a pótfelvételi eljárás keretében felvehető hallgatókkal. Arányában a legnagyobb javulás a Pedagógiai Főiskolai Karon következhet be, hiszen a pótfelvételi eljárás figyelembevételével az előző évi létszámnak 55,8 %-t tudják felvenni. Ez még így is alatta marad a Tessedik Sámuel Főiskola egészére vonatkozó, átlagos változás értékének. 14,3 % pont javulás tapasztalható az Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Főiskolai Karon, az előző évi létszám 54,3 %-át tudják felvenni. Az Egészségügyi Fakultás és a Gazdasági Főiskolai Kar egyaránt az előző évi létszám 64 %-át tudja felvenni elméletileg.

Ezek a felvételi létszámok egyúttal változást eredményeznek az egyes karok létszámának a Tessedik Sámuel Főiskola egészében betöltött arányában is. Mind a normál eljárásból, mind pedig a pótfelvételi eljárással együttes létszámból számított megoszlás alapján az vonható le, hogy nő az Egészségügyi Fakultás és a Gazdasági Főiskolai Kar hallgatóinak aránya, ugyanakkor csökken a Pedagógiai Főiskolai Kar és az Mezőgazdasági Víz- és Környezetgazdálkodási Főiskolai Kar hallgatóinak aránya a Tessedik Sámuel Főiskola összes hallgatójában. *(3. számú táblázat)* Figyelemre méltó az a tény, hogy a Gazdasági Főiskolai Kar, a Tessedik Sámuel Főiskola összes felvehető létszámának a 44 %-át adja növekvő értékkel.

3.sz. táblázat
Felvett hallgatók megoszlása (%)

Karok	2006/2007.	2007/2008.	
		pótfelvételi nélkül	pótfelvételivel
EF	20,5	23,3	21,6
GFK	41,7	43,4	44,0
MVKFK	17,6	16,8	15,7
PFK	20,2	16,5	18,6
Összesen	100,0	100,0	100,0

Az 1. és a 2. számú táblák elemzésekor kiderült, hogy jelentős számban kerülhetnek a felvett hallgatók közé olyanok, akik pótfelvételi eljárás keretében nyertek felvételt. Sokat mondanak az ezekből az adatokból számított arányszámok. A Tessedik Sámuel Főiskola egészében a hallgatók 70,8 %-a kerülhet ki a normál eljárás keretében felvehető hallgatók közül, és 29,2 %-uk a pótfelvételi eljárás eredményeként lehet főiskolai hallgató. *(4. számú táblázat)* Jelentős szóródás figyelhető meg az egyes karok és tagozatok között ilyen értelemben. Normál felvételi eljárás keretében a legnagyobb arányban az Egészségügyi Fakultáson lehetnek hallgatók, 76,3 % az arányuk. Nem sokkal marad le ettől a számértéktől az Mezőgazdasági Víz és Környezet-gazdálkodási Főiskolai Kar sem, náluk ez az arány 75,5 %. Átlag alatti a normál felvételi eljárás keretében felvehető hallgatók aránya a Gazdasági Főiskolai Karon, bár nagyon kicsi az eltérés attól, mindössze 0,9 % pont. Lényegesen elmarad viszont a Pedagógiai Főiskolai Karnál a normál felvételi eljárásból felvehető hallgatók aránya, ez itt mindössze 62,8 %.

A tagozatok átlagos értékei eltérnek ettől. Nappali tagozatra felvehető hallgatók 76,6 %-ban kerülhetnek ki normál felvételi eljárásból, így 23,4 %-uk pótfelvételis eljárásból. Levelező tagozaton közel 10 % pontos az eltérés, itt a hallgatók 66, 4 %-a kerülhet ki normál felvételi

eljárásból, míg 33,6 % pótfelvételiből. Nappali tagozaton a Gazdasági Főiskolai Karon kerülhetnek ki legalacsonyabb arányban hallgatók normál felvételi eljárásból, náluk ez az arány 64,4 %, alacsonyabb, mint a Tessedik Sámuel Főiskola egészének együttes 69,9 %-os aránya. Minden más karon fordított az arány, nappali tagozaton magasabb a normál eljárásból felvehető hallgatók aránya, mint az együttes arány. Ez nyilván azt jelenti, hogy ezeken a karokon a levelező tagozaton magasabb a pótfelvételivel felvehetők aránya, mint az együttes arány. A dolog hátterében az a tény áll, hogy a Gazdasági Főiskolai Kar több szakára, csak rendkívül magas, ki merem jelenteni azt, hogy irreálisan magas pontszámmal lehetett bejutni.

4.sz. táblázat
A felvett hallgatók aránya a Tessedik Sámuel Főiskolán felvételi eljárások szerint (%)

Karok	**Normál felvételi**			**Pótfelvételi**			**Összes felvett**		
	N	**L**	**Össz.**	**N**	**L**	**Össz**	**N**	**L**	**Össz**
EF	82,2	73,3	76,3	17,8	26,7	23,7	100,0	100,0	100,0
GFK	64,4	74,1	69,9	35,6	25,9	30,1	100,0	100,0	100,0
MVKFK	81,8	67,6	75,5	18,1	32,4	24,5	100,0	100,0	100,0
PFK	94,1	36,9	62,8	5,9	63,1	37,2	100,0	100,0	100,0
Összesen	76,6	66,4	70,8	23,4	33,6	29,2	100,0	100,0	100,0

A Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar felvételi adatairól

A Tessedik Sámuel Főiskola együttes adatainak elemzése után részletesebben szeretnék foglalkozni a Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Karának felvételi eredményeivel, szakok szerinti bontásban.

A normál felvételi eljárás keretében felvett hallgatók száma 44,6 %-a az előző tanévben felvett hallgatói létszámnak. *(5.sz. táblázat)* Az átlagot meghaladó dinamikával sikerült a hallgatóknak bejutniuk a Műszaki menedzser és az Intézményi kommunikátor szakra, sajnos azonban ezekről a szakokról a hallgatók viszonylag alacsony

aránya kerül ki. Nem tapasztalható jelentős különbség a másik három szak dinamikájában, 40 % körüli mindössze az értéke. (A 2006/2007. tanév létszámai pótfelvételivel együtt számított adatok. Ebben a tanévben az összes pótfelvételivel bekerült hallgatói létszáma 33 fő volt a karon, ez mindössze 4,7 %-a az összes felvett létszámnak.)

Az egyes tagozatok dinamikáját vizsgálva az állapítható meg, hogy a nappali tagozaton összességében is, illetve szakok szerint is lényegesen nagyobb a csökkenés, mint a levelező tagozaton (a Műszaki menedzser és az Intézményi kommunikátor szak kivételével).

5.sz. táblázat
Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Karára felvett hallgatók száma és megoszlása szakok és tagozat szerint (pótfelvételi nélkül)

Szakok	Nappali tagozat			Levelező tagozat			Összesen		
	2006/7. (fő)	2007/8. (fő)	Vált. (%)	2006/7. (fő)	2007/8. (fő)	Vált. (%)	2006/7. (fő)	2007/8. (fő)	Vált. (%)
Andragógia	79	27	34,2	156	65	41,7	235	92	39,1
Gazd. és m.	101	33	32,7	78	37	47,4	179	70	39,1
Műsz.mened.	31	31	100,0	26	21	80,8	57	52	91,2
Pénz. és szám.	110	23	20,9	97	63	65,0	207	86	41,5
Intézm.komm.	20	11	55,0	-	-	-	20	11	55,0
Összesen	341	125	36,7	357	186	52,1	698	311	44,6

Ennek a nagyarányú csökkenésnek nyilván több oka van. Az egyik ezek közül a felvehető hallgatók számának csökkenése, a másik a felvételi eljárás ez évre kialakított rendszere, a harmadik jelentős ok pedig a felvételhez szükséges pontszám rendkívül nagy emelkedése. Az Andragógia szak levelező tagozata és az Intézményi kommunikátor nappali tagozata kivételével minden szakon és tagozaton hatalmas növekedés történt a ponthatárokban az előző tanévhez képest. *(6.sz. táblázat)*

6.sz. táblázat
Az állami finanszírozású hallgatók felvételi pontszáma

Szak/tagozat	Nappali		Levelező	
	2006/2007.	2007/2008.	2006/2007.	2007/2008.
Andragógia	110	119	118	116
Gazd. és men.	107	121	100	120
Műszaki men.	80	95	84	94
Pénz. és sz.	103	121	112	121
Intézm. k.	76	74	-	-

Nappali tagozaton mind a Gazdálkodási és menedzsment szakon, mind a Pénzügy és számvitel szakon 121 pont volt a felvételi ponthatár. Alig volt eltérés ehhez képest a levelező tagozaton, csak a Gazdálkodási és menedzsment szak levelező tagozatán volt 1 ponttal alacsonyabb a ponthatár. Valahol megfogalmazódik az emberben az a felvetés, lehet-e ezt még fokozni? Jó-e így kialakítani a rendszert? Ahhoz ugyanis, hogy ezt a ponthatárt elérje valaki valamilyen többletponthoz is kellett jutnia, hiszen a vitt és a szerzett pontok értéke együttesen, maximálisan 120 lehet.

Meggyőződésem, hogy ez a rendszer a vidéki kistelepülések gyermekei számára jelent hátrányt. Ennek okát abban látom, hogy ők lényegesen kevesebb biztatást, esetenként semmi biztatást nem kapnak arra vonatkozóan, hogy szerezzenek többletpontot. Környékünk egyszerű lakói, szülői sok esetben információval sem rendelkeznek ennek szükségességéről, illetve ha rendelkeznek is ezzel, akkor jelentős részük nem tudja megfizetni ennek ellenértékét, a felkészítőket, a nyelvvizsgákat stb. Ezeknél a gyerekeknél nagyon ritkán fordul elő az, hogy az első gyengébb érdemjegy után a szülő kézi vezérléssel beavatkozik a folyamatba és korrepetáló tanárt keres a gyereknek.

Sajnos a közoktatás sem tesz meg mindent annak érdekében, hogy igazán jó esélyegyenlőséget biztosítson a

tanulók számára. Jó néhány intézmény és pedagógus kivételt képez ez alól, de ki merem jelenteni, 30 éves pedagógiai tapasztalattal a hátam mögött, hogy sokkal lelkiismeretesebben, elhivatottabban kell ezt a munkát a közoktatásban végezni. Mindezek következtében rendkívül sok, értelmes gyerek marad ki a rendszerből.

7.sz. táblázat
Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Karára felvett hallgatók száma és megoszlása szakok és tagozat szerint (pótfelvételivel)

Szakok	Nappali tagozat			Levelező tagozat			Összesen		
	2006/7. (fő)	2007/8. (fő)	Vált. (%)	2006/7. (fő)	2007/8. (fő)	Vált. (%)	2006/7. (fő)	2007/8. (fő)	Vált. (%)
Andragógia	79	41	51,9	156	94	60,3	235	135	57,4
Gazd. és m.	101	60	59,4	78	54	69,2	179	114	63,7
Műsz. men.	31	36	116,1	26	25	96,2	57	61	107,0
Pénz. és sz.	110	35	31,8	97	78	80,4	207	113	54,6
Intézm. k.	20	22	110,0	-	-	-	20	22	110
Összesen	341	194	56,9	357	251	70,3	698	445	63,8

A pótfelvételi eljárás során 134 hallgató adta be jelentkezési lapját a karra, ami azt jelenti, hogy 43,1 %-kal növelhető a felvehető hallgatók száma a normál felvételi eljáráshoz képest. Így elméletileg a 2007. év felvételi eljárásából összesen 445 hallgató vehető fel az első évfolyamokra, ez sajnos közel 40 %-kal alacsonyabb az előző tanév felvehető létszámánál. *(7. sz. táblázat)*

A pótfelvételi nélküli adatokhoz hasonlóan, itt is az olvasható le a kiszámított mutatókról, hogy a nappali tagozaton nagyobb a csökkenés, mint a levelező tagozaton, bár a különbség csökkent. Ennek az a magyarázata, hogy a pótfelvételi eljárással felvehető 134 hallgató 51,2 %-a nappali tagozaton szeretné folytatni tanulmányait, ugyanakkor az összes felvehető hallgatónak a nappali tagozatosok mindössze 43,6 %-át adják.

A pótfelvételi eljárással felvehető hallgatók jelentős létszámának nyilván rendkívüli módon, örülünk, azt azonban

nem szabad elfelejteni, hogy ez költségtérítéses képzés, így ezek a hallgatók súlyos pénzeket fizetnek a tanulmányaikért. Ezeknek a hallgatóknak döntő része Békés megye kistelepülésein lakik, azt pedig nagyon jól tudjuk, hogy az ő jövedelmi lehetőségeik meglehetősen szerények.

Részletesebben vizsgálva ezeket az adatokat megállapíthatjuk azt, hogy a Gazdálkodás és menedzsment szak felvehető létszáma átlag körüli csökkenéssel rendelkezik, ez azonban, mint ahogyan az együttes létszám is közel 40 %-kal alacsonyabb az előző évinél. A legnagyobb eltérést a Pénzügy és számvitel szaknál tapasztaljuk. Úgy tűnik a nappali tagozatra jelentkezők között ez kevésbé népszerű, ugyanakkor a levelező tagozatosok körében pedig az átlagnál lényegesen népszerűbb. Nyilván a levelező tagozatra jelentkezők viszonylag idősebb korából adódó élettapasztalat áll mögötte, az a tény, hogy nekik már vannak tapasztalataik a munkaerőpiac igényeiről, a megszerzett képzettség alkalmazhatóságáról.

Átlag alatti a dinamikája az Andragógia szakra felvehető létszámnak is, különösen a levelező tagozatnál nagy az eltérés.

A Műszaki menedzser és az Intézményi kommunikátor szakok felvehető létszáma a pótfelvételi eljárással együtt számított mutatók alapján növekedést mutat az előző évhez képest, bár arányuk az összes hallgatóhoz képest alacsony (mint ahogyan arról az 5. sz. tábla elemzésénél már szóltam).

Szükségesnek érzem néhány gondolat erejéig áttekinteni az egyes tagozatokra felvehető hallgatók adatait szakok és felvételi eljárások szerint is. *(8. és 9. sz. táblázat)*

Nappali tagozaton az összes felvehető hallgató 64,4 %-a kerülhet ki a normál felvételi eljárásból. A legmagasabb ez az arány a Műszaki menedzser szakon, 86,1 %. Átlagot jól megközelítő az arány az Andragógia és a Pénzügy és számvitel szakon, míg jelentősen elmarad az átlagtól a normál eljárás keretében felvehető hallgatók aránya a Gazdálkodási

és menedzsment, illetve az Intézményi kommunikátor szakon. *(8. sz. táblázat)*

8.sz. táblázat
Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Karára felvett hallgatók száma és megoszlása felvételi eljárások szerint nappali tagozaton

Szakok	**Normál eljárás**		**Pótfelvételi**		**Összesen**	
	szám	**megoszl.**	**szám**	**megoszl.**	**szám**	**Megoszl.**
Andragógia	27	65,9	14	34,1	41	100,0
Gazd. és m.	33	55,0	27	45,0	60	100,0
Műsz.men.	31	86,1	5	13,9	36	100,0
Pénz. és sz.	23	65,7	12	34,3	35	100,0
Int. komm.	11	50,0	11	50,0	22	100,0
Összesen	125	64,4	69	35,6	194	100,0

Levelező tagozaton a felvehető hallgatók nagyobb aránya kerülhet ki a normál felvételi eljárásban felvehető hallgatók közül, mint a nappali tagozaton, együttesen 74,1 % ez az arány ezen a tagozaton. *(9. sz. táblázat)*

Kiegyenlítettebb a kép ezen a tagozaton az egyes szakok között, mint a nappalin. A legnagyobb arányban a Műszaki menedzser képzés hallgatói kerültek ki ebből a felvételi eljárásból, itt 84,0 % ez az arány. Az átlagos arány feletti aránnyal rendelkezik a Pénzügy és számvitel szak, 80,8 %. Átlag alatti a normál eljárásból felvehető hallgatók aránya az Andragógia és a Gazdálkodási és menedzsment szakokon.

9. sz. táblázat
Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Karára felvett hallgatók száma és megoszlása felvételi eljárások szerint levelező tagozaton

Szakok	Normál eljárás		Pótfelvételi		Összesen	
	szám	**megoszl.**	**szám**	**megoszl.**	**szám**	**megoszl.**
Andragógia	65	69,1	29	30,9	94	100,0
Gazd. és m.	37	68,5	17	31,5	54	100,0
Műsz.mened.	21	84,0	4	16,0	25	100,0
Pénz. és sz.	63	80,8	15	19,2	78	100,0
Összesen	186	74,1	65	25,9	251	100,0

Az átlag alatti arányok véleményem szerint arra utalnak, hogy ezeken a képzési területeken a piaci igények nagyobbak, hallgatók hajlandók megfizetni a pótfelvételiből adódó költségtérítés összegét is.

A téma szempontjából szólni kell néhány gondolatot a hallgatók finanszírozás szerinti adatairól is. Ezt azért tartom szükségesnek, mert jelentős változások történtek ebben is.

Az összesítő táblázat adataiból megállapítható az, hogy meglehetősen magas a költségtérítéses hallgatók száma és aránya. Összességében, az összes hallgatóra vetítve 1/3 – 2/3-ados arány látható. *(10. sz. táblázat)* Az is látszik ebből a táblázatból, hogy rendkívül nagy az eltérés az egyes tagozatok között, ezért külön érdemes megnézni őket.

10. sz. táblázat
Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Karára felvett hallgatók száma szakok, tagozat és finanszírozás szerint (pótfelvételivel)

Szakok	Nappali tagozat			Levelező tagozat			Összesen		
	Állami	Ktsg.	Össz.	Állami	Ktsg.	Össz	Állami	Ktsg.	Össz
Andragógia	11	30	41	21	73	94	32	103	135
Gazd. és m.	14	46	60	11	43	54	25	89	114
Műsz.mened.	27	9	36	11	14	25	38	23	61
Pénz. és szám.	6	29	35	15	63	78	21	92	113
Intézm.komm.	22	-	22	-	-	-	22	-	22
Összesen	80	114	194	58	193	251	138	307	445

A tagozatonkénti vizsgálatot a 2006/2007. és a 2007/2008. tanévre végeztem el, azzal a céllal, hogy az időbeni változás érzékelhető legyen.

Nappali tagozaton az előző tanévben a felvehető létszám 87,1 %-a volt állami finanszírozású hallgató, míg ez az arány a jelenlegi tanévben 41,2 % lehet. *(11. sz. táblázat)* Ez nyilván azt jelenti, hogy a korábbi eredményeik, összesen elérhető pontjaik szerényebbek, mint az előző évben felvehető hallgatóknak voltak, ami nyilván új feladatokat fogalmaz meg az oktatók számára is, az ismeretek átadásában, a számonkérésekben, a velük való bánásmódban.

Az egyes szakok arányait vizsgálva elmondhatjuk azt, hogy a most induló tanévben a három legnagyobb létszámú szakokon (Andragógia, Gazdálkodási és menedzsment, Pénzügy és számvitel szakok) rendkívül alacsony az állami finanszírozású hallgatók aránya (26,8; 23,3; 17,1 %). Az előző tanévben ezek az arányok meghaladták mindenütt a 80 %-ot.

A Műszaki menedzser szakon 75 % lehet az állami finanszírozásúak aránya, az előző évi 87,1%-kal szemben, és csak állami finanszírozású hallgató van az Intézményi kommunikátor szakon.

11.sz. táblázat
Hallgatói létszámok finanszírozás szerint nappali tagozaton, első évfolyam

Szakok	2006/2007.						2007/2008.					
	Állami		Ktsg.		Összesen		Állami		Ktsg.		Összesen	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Andragógia	64	81,0	15	19,0	79	100,0	11	26,8	30	73,2	41	100,0
Gazd. és m.	90	89,1	11	10,9	101	100,0	14	23,3	46	76,7	60	100,0
Műsz.mened.	27	87,1	4	12,9	31	100,0	27	75,0	9	25,0	36	100,0
Pénz. és szám.	96	87,3	14	12,7	110	100,0	6	17,1	29	82,9	35	100,0
Int. komm.	20	100,0	-	0,0	20	100,0	22	100,0	-	0,0	22	100,0
Összesen	297	87,1	44	12,9	341	100,0	80	41,2	114	58,8	194	100,0

A levelező tagozaton a nappali tagozathoz képest mindkét évben jelentős eltérés tapasztalható. Az állami finanszírozású hallgatók aránya közel fele a nappali tagozatos hallgatóknak, mindkét évben. Ebből természetesen következik az is, hogy a költségtérítéses hallgatók aránya pedig lényegesen meghaladja a nappali tagozatosokét. *(12. sz. táblázat)*

Levelező tagozaton a két évet, egymással összehasonlítva, ugyan olyan következtetések vonhatók le, mint nappali tagozaton. Hatalmas csökkenés olvasható le az idei évben, állami finanszírozásban felvehető hallgatók arányában, ugyanakkor jelentős a növekedés a költségtérítéses hallgatók arányában. Az együttes létszámok vonatkozásában ez azt jelenti, hogy az állami finanszírozásúak aránya az előző tanévi 47,1 %-ról, az idei tanévre 23,1 %-ra csökkenhet, míg a költségtérítéses hallgató aránya 52,9 %-ról, 76,9 %-ra növekedhet. *(12. sz. táblázat)*

A legkisebb aránycsökkenés az állami finanszírozásúak között az Andragógia és a Műszaki menedzser szakon történt, 7,2 % pont, illetve 9,8 % pontos értékkel. 36,5 % pont volt az aránycsökkenés a Pénzügy és számviteli szakon, és 48,8 % pont a Gazdálkodási és menedzsment szakon az állami finanszírozásúak arányában.

Természetesen a költségtérítéses képzésre felvehető hallgatók arányában hatalmas növekedés figyelhető meg.

12. sz. táblázat
Hallgatói létszámok finanszírozás szerint levelező tagozaton, első évfolyam

Szakok	2006/2007.						2007/2008.					
	Állami		Kísg.		Összesen		Állami		Kísg.		Összesen	
	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%	Fő	%
Andragógia	46	29,5	110	70,5	156	100,0	21	22,3	73	77,7	94	100,0
Gazd. és m.	54	69,2	24	30,8	78	100,0	11	20,4	43	79,6	54	100,0
Műsz.mened.	14	53,8	12	46,2	26	100,0	11	44,0	14	56,0	25	100,0
Pénz. és szám.	54	55,7	43	44,3	97	100,0	15	19,2	63	80,8	78	100,0
Összesen	168	47,1	189	52,9	357	100,0	58	23,1	193	76,9	251	100,0

Milyen végső következtetésekre juthatunk mindezek alapján?

Feltétlenül folytatnunk kell a képzésünkről, munkánkról folyó tájékoztatást a potenciális hallgatók körében. Minden eszközt meg kell ragadnunk arra, hogy minél hamarabb eljussunk közéjük, és elmondjuk nekik azt, miért célszerű a békéscsabai képzést választani! Hát miért is?

Tartalmában, minőségében ugyan azt adja, mint sok más intézmény az országban. A kisebb létszám miatt pedig sokkal közvetlenebb, emberibb tud lenni, mint a nagy intézmények. Méretünkből adódóan feladatunk és lehetőségünk sokkal mélyebben odafigyelni a hallgatók gondjaira, tanulási és magánéleti problémáira, meg kell oldanunk őket, illetve maximális segítséget kell nyújtanunk számukra ezek megoldásában.

Vitathatatlan előnye a békéscsabai képzésnek az is, hogy lényegesen olcsóbb tud lenni, mint a nagyobb városok képzései. A közel lakók számára alacsonyabb a közlekedési költség, Békéscsabán alacsonyabbak az albérleti díjak, a következő félévtől számottevően javulni fog a kollégiumi lehetőség. Lényegesen alacsonyabb a költségtérítés összege, mint sok más intézményben.

Fontos dolog eljuttatni a felvétel előtt állókhoz azt az információt, hogy tegyenek hatalmas erőfeszítéseket a többletpontok megszerzése érdekében. Az idei év tapasztalatai előrevetítik azt a tényt, hogy többletpontok nélkül rendkívül kicsi az esélye bármilyen gazdasági jellegű felsőoktatási intézménybe való bejutásnak.

Jómagam rendkívül bízom abban, hogy ez a felvételi szisztéma nem marad tartós. Be kell látnia a döntési pozícióban lévők tömegének azt, hogy ez nem szolgálja az esélyegyenlőséget, ellehetetleníti a vidéki kistelepülések rendkívül sok, értelmes, tehetséges gyerekének diplomához jutását. Ez az igazi vesztesége ennek a rendszernek!

Természetesen annak is tudatában vagyok, hogy hatalmas kapacitások maradnak kihasználatlanul. A közelmúlt milliárdos beruházásai kérdőjeleződnek meg. Ez pedig nagy pazarlás! Úgy gondolom, hogy Magyarország ezt nem engedheti meg magának.

Az is egy szomorú következmény lehet, hogy tovább nő a munkanélküliek száma, az amúgy is rendkívül magas munkanélküliségi rátával rendelkező megyében.

Nem megoldhatatlan az ügy! Közös összefogással van lehetőség a változtatásra.

Felhasznált irodalom:

- www.felvi.hu adatai

MÁTHÉ ILONA

Humánerőforrás-fejlesztés Békés megyében – egy Európai Uniós projekt tapasztalatai
(Életesélyek egy közös Európában- HEFOP 3.3.1.-2004-06-0033/1)

Kulcsszavak: emberi erőforrás, bolognai folyamat, élethosszig tartó tanulás, felsőoktatás, felnőttoktatás, továbbképzés, munkaerő-piaci kompetenciák.

Rezümé

Jelen tanulmány célja átfogó képet adni Magyarország 2004-2007 közötti fejlesztési prioritásairól, kiemelten hangsúlyozva a humánerőforrás-fejlesztési célkitűzéseket, és azon belül is a felsőoktatási tartalmi és szerkezeti átalakítást megcélzó koncepciót és erőfeszítéseket annak érdekében, hogy egy korszerű és az Európai Unió (valamint a bolognai felsőoktatási reform kitűzések) elvárásainak megfelelő felsőoktatást alakítsunk ki hazánkban. Az elméleti és elvi megközelítés után egy konkrét példával illusztráljuk ezen törekvéseket.

Abstract

The present paper aims at giving a theoretical background to the Hungarian development strategies and policies between 2004-2007 highlighting the human resource development objectives, among which the higher education content and structure transformation process was a top priority. This has all been done in order to be in complience with the EU strategies referring to the Bologna process.

The viability of the theoretical aspect is demonstrated by a concrete example, a human development project implmented by the Tessedik Samuel College Faculty of Economics.

Jelen tanulmány célja egy átfogó képet mutatni Magyarország 2004-2007 közötti fejlesztési prioritásairól, kiemelten hangsúlyozva a humánerőforrás-fejlesztési célkitűzéseket, és azon belül is a felsőoktatási tartalmi és szerkezeti átalakítást megcélzó koncepciót és erőfeszítéseket annak érdekében, hogy egy korszerű és az Európai Unió (valamint a bolognai felsőoktatási reform kitűzések) elvárásainak megfelelő felsőoktatást alakítsunk ki hazánkban. Az elméleti és elvi megközelítés után egy konkrét példával illusztráljuk ezen törekvéseket.

Az akkori aktuális kormány és parlament által elfogadott Nemzeti Fejlesztési Terv legfontosabb célkitűzései a 2004-2007-es időszakra a következők voltak:

- versenyképesebb gazdaság
- a humánerőforrások fejlesztése
- jobb minőségű környezet és alapinfrastruktúra
- kiegyensúlyozottabb területi fejlődés

→ mindezen prioritások 5 operatív fejlesztési program keretében valósultak meg (Gazdasági Versenyképesség fejlesztő OP, Környezet és infrastruktúra OP, Humánerő-fejlesztési OP, Agrár- és Vidékfejlesztési OP, Regionális fejlesztési OP).

Az elmúlt időszakra, valamint a következő fejlesztési időszakra meghatározott fejlesztési keretek a következők:

Ebből világosan látszik az a tendencia, hogy mint az Európai Unió, mint a kormányzat, az elkövetkezendő 7 éves időszakra hatalmas támogatási lehetőségeket nyit meg, viszont ennek alap feltétele, hogy megtanuljanak az intézmények/cégek pályázni és életképes, releváns, megvalósítható projekt ötletekkel álljanak elő, annak érdekében, hogy egy új jövőképet körvonalazzunk.

Az Új Magyarország Fejlesztési Programban meghatározott jövőkép a következőképpen fogalmazható meg:

- **ÉLETMINŐSÉG ÉS TÁRSADALMI JÓLÉT**

mely **több munkahelyet, magasabb béreket, hosszabb, egészségesebb életet és az otthonteremtés biztonságát** tekinti elsődleges prioritásnak.

Ebben a fejlesztési koncepcióban (mely teljesen összhangban van az EU felzárkóztatási politikájával és elvárásaival, hiszen az ország konvergencia programját elfogadták Brüsszelben) a következő célkitűzések fogalmazódnak meg:

„Közösségi” célok:

- növekedés
- foglalkoztatás

Horizontális politikák

- fenntarthatóság
- esélyegyenlőség

„Középtávú” céljok:

- versenyképes gazdaság (közlekedés!)
- **megújuló társadalom**
- élhető környezet
- területi kohézió (→versenyképesség, felzárkóztatás egyensúlya, regionalizáció erősítése)
- biztonság
- gyermek-és ifjúságpolitika
- területiség

Mindezek egy Nemzeti Stratégiai Referencia Keretben kapnak helyet, melyet szakmapolitikai tényezők, politikusok, szakemberek, civil szervezetek együttesen alkottak meg, az alábbiak szerint:

Gazdasági versenyképesség

- **Cél** a nagyobb hozzáadott értékű termékek, szolgáltatások előállítása felé történő elmozdulás és a termelékenység növelése a vállalkozói szektorban
- **Feltételei:**
  - **Oktatás színvonalának emelkedése** a szakképzettebb munkaerő biztosítása érdekében (a munkaerőnek az innovációs és a kutatás-fejlesztési tevékenység végzésére és az eredmények hasznosítására való képességét is beleértve)
  - **KKV szektor kiemelt kezelése**, teljesítményének a nagyvállalatokéhoz közelítése érdekében
  - **A munkaerő egészségi állapotának javítása**
- Törekedni kell arra is, hogy a **versenyképesség növekedése** a **foglakoztatás bővülésével** járjon együtt
- A szabályozásban **pozitív diszkriminációval** kell támogatni az elmaradottabb térségek versenyképességének gyorsabb növekedését

Társadalmi megújulás

- **Cél:** foglalkoztatás bővítése
- korszerű tudás, készségek megszerzése és folyamatos megújítása,
- az egészséges életvitel lehetősége,
- a társadalmi tőkében rejlő erőforrások kiaknázása,
- hátrányos helyzetek felszámolása,
- szociálpolitikai eszközök, családpolitika,
- területi egyenlőtlenségek csökkentése.

Környezeti fejlesztés

- **Cél:** a természeti és épített környezet minőségének javítása az ökológiai/ társadalmi erőforrások eltartó képessége megmaradásával
- **Feltételei:**
  - A természeti értékek megőrzése és fenntartható hasznosítása;

- A lakosság környezettudatosságának javítása;
- Infrastrukturális beruházások a versenyképesség javításáért és környezetkímélőbb gazdálkodásért: a közlekedésben (vasút és tömegközlekedés), energetikában (energiahatékonyság és megújuló energiák), és egyéb területeken (csatornázás, árvízvédelem, hulladékkezelés).
- Törekedni kell arra, hogy a versenyképesség érdekében megvalósuló infrastrukturális fejlesztések a környezet állapotát is javítsák: szinergiák kihasználása

➢ Az erőforrások kiaknázásnál fokozottan figyelembe kell venni a helyi adottságokat
➢ Fel kell készülni egy esetleges klímaváltozásra, annak természeti, gazdasági és társadalmi hatásaira (vízrendezés, mezőgazdaság átalakítása, CO2 kibocsátás csökkentése, stb.)

Területi harmónia

➢ városi dimenzió: együttműködő és harmonikus városhálózat
➢ rurális térségek területileg integrált fenntartható fejlesztése
➢ területi együttműködés az európai térbe való integrálódásért
➢ elmaradott térségek, külső és belső perifériák felzárkóztatása
➢ országosan kiemelt területek fejlesztése

Humánerőforrás-fejlesztés

➢ felsőoktatási reform
➢ bolognai folyamat folytatása
➢ felsőoktatás minőségi fejlesztése
➢ regionális kutatóközpontok kialakítása
➢ kutatóegyetemek támogatása
➢ a tehetséggondozás intézményrendszerének fejlesztése

- gyakorlatorientált felsőoktatási programok
- a műszaki és természettudományos képzés bővítése

Távlati célok:

- felsőoktatási tanulók és végzettek sikeres belépése a munkaerőpiacra
- alkalmazkodási készségük fejlesztése
- az ország felkészítése az Európai Felsőoktatási Térséghez való csatlakozásra

Közvetlen célok:

- rugalmas reagálás a társadalmi-gazdasági környezet elvárásaira
- alkalmazkodjon a továbbképzéshez és átképzéshez (LLL)
- kompatíbilis végzettségek az EFT-ben
- környezettudatos, fenntartható fejlődést, esélyegyenlőséget biztosító képzési programok

A fenti fejlesztési prioritások konkrét példájaként szeretnénk bemutatni a Tessedik Sámuel Főiskola „Életesélyek egy közös Európában" c. humánerőforrás-fejlesztési projektjét.

A projekt **időtartama**:

- 2004. 11.01.-2007.09.30. /35 hónap/
- 2 komponens:
    - I. -FELSŐFOKÚ SZAKKÉPZÉSI PROGRAMOK
    - II.-FELNŐTTKÉPZÉSI PROGRAMOK
- 3 konzorciumi partner:
    - TSF-GFK, MVKFK
    - BRKK
    - BMMK

Az első év tevékenységei:

- KÖZÖS STRATÉGIA / ADATBÁZIS/MUNKA-INSTRUMENTUMOK KIDOLGOZÁSA

- MUNKAERŐPIACI FELMÉRÉSEK
- MUNKÁLTATÓI / MUNKAVÁLLALÓI IGÉNY FELMÉRÉS
- TANTERVFEJLESZTÉSI WORKSHOPOK
- CÉLCSOPORT TOBORZÁS/MEGHATÁROZÁS
- KÉPZÉS

FSZ programok:

- régiek megújítása (*intézményi kommunikátor, agrárgazdálkodási menedzserasszisztens, hulladékgazdálkodó technológus)*
- újak kidolgozása és akkreditáltatása (*civil mediátor, tájgazdálkodó kertész, vízkészlet gazdálkodó technológus*)
- Munkaerő-piaci felmérés
- Tantervfejlesztés /kanadai DACUM-SCID módszerrel)
- Akkreditációs dokumentáció elkészítése és benyújtása az OM-nek

A második év tevékenységei:

- Célcsoport toborzás, kiválasztás
- **Intézményi kommunikátor** (31/22 fő) és **Hulladékgazdálkodási technológus** (17/11 fő) képzések elindítása (2005. 09.30./10.07.) Békéscsabán és Szarvason
- Munkaerő-piaci felmérés
- Tantervfejlesztés /kanadai DACUM-SCID módszerrel)
- Akkreditációs dokumentáció elkészítése és benyújtása az OM-nek
- Képzések elindítása

  Eurovállalkozó I - 299 fő (14 csoport)
  Eurovállalkozó II- 426 fő (16 csoport)

- Angol/német nyelv (500 angol/300 német)
- Európai Uniós alapismeretek (60 óra)
- Vállalkozói alapismeretek (30 óra)

- Európai Uniós pályázatkészítési alapismeretek (30 óra)
- Számítástechnikai ismeretek (50 óra)
- Személyiségfejlesztő tréning (30/csoport)

Az első év eredményei:

- 41 szakértő
- 8 tanár
- 299 kedvezményezett
- 26 saját hallgató
- 31 kolléga
- 7 kidolgozott/megújított FSZ vagy felnőttképzési program

A második év eredményei:

- 43 szakértő és oktató
- 426 +29+17=471 hallgató Békéscsabán és Szarvason
- 4 jegyzet
- 2 workshop
- 1 konferencia

Résztvevők:

- TSF-GFK 50 szakértő
- TSF-MVKFK 28 szakértő
- BRKK 7 szakértő
- BMMK 9 szakértő

2 FSZ képzés: szakdolgozatvédés, záróvizsga
1 záró konferencia

Tapasztalatok:

- a főiskolai szerepkör átalakulása, kibővülése
- misszionárius szerepkör a térségben
- gyakorlatorientált és a gazdasági kihívások által vezérelt kutatási-fejlesztési tevékenységek indukálása
- nagy érdeklődés a képzések iránt
- regionális szakember hálózatok kialakulása
- csapat szellem kialakulása/fejlődése

- projekt típusú gondolkodás kialakulása
- fenntartható fejlődés biztosítása (új projektek csírája a régi projekt)
- partnerhálózat bővítése- új partnerek felbukkanása
- túlzott bürokrácia és rossz szinkronizálás (FSZ akkreditáció)
- nehézkes monitoring
- fokozott elvárások a kar/főiskola iránt a térségben

Mindent egybevetve, ténylegesen meg tudjuk állapítani, hogy igaz az, hogy a felsőoktatási intézmény a humánerőforrás fejlesztés legfőbb szereplője a térségben; az NFT II szerint is *„az egyetemek lesznek az innováció motorjai”*. Valamint, minden már megvalósult projekt egy újabb tervnek és projektnek a csíráját hordozza magában, arra ösztönözve a közreműködőket, hogy soha se álljanak le, és életükben valósítsák meg azt, amit Karl Barth olyan szépen megfogalmaz és amire oly nagy szükség van manapság:

„…az ember arra van hivatva, hogy fogadja el embertársaitól a segítséget és maga is nyújtson segítséget embertársainak.”

Karl Barth

MALATYINSZKI SZILÁRD

Az emberi tőkebefektetések nagysága és eredménye Békés megyében

Abstract

The demographic changes are in connection with people's working opportunities. People tend to move into the direction of higher employment, and this is particularly true for the young. In these areas bigger amounts of money can be spent on education and training. In a region with a higher economic performance, the willingness to set up an enterprise is higher. Here, the number of economically inactive people is smaller, and fewer persons try and find a way to become inactive in some form or other. In less prosperious counties, there are important reserves of human capital. In the future, it will be a task for experts to use and exploit these reserves. With suitable methods, with the understanding of the dynamics of the local society, as well as by the application of decisions, this can be carried out.

Key words: human capital, human costs, employment.

Bevezetés

Tanulmányomban arra kívánom felhívni a figyelmet, hogy mennyit ér az emberi tőke. A humánerőforrás kihasználtsága igen alacsony a benne rejlő tőkéhez mérten. Amíg egy drága gépet azért állítanak üzembe, mert a megtérülését várják azon idő alatt, amíg el nem avul, vagy le nem amortizálódik, addig az emberi tőke megtérülését

kevesen kísérik figyelemmel. A humánum az egyedüli olyan „nyersanyag, alapanyag”, mely az idő múlásával veszíthet értékéből, de növelheti is azt az évek alatt megszerzett tapasztalattal.

Az elemzés célja

Célom bemutatni, hogy milyen hasonlóságok és eltérések tapasztalhatók egy fejlettebb és egy elmaradottabb megye (Békés és Fejér) példáján. Feltárom, hogy milyen nagyságú összegbe kerül Békés és Fejér megye népességének képzése. A tanulmány további célja olyan összefüggések keresése, melyek további kutatások indítására adnak lehetőséget.

Hipotézis és módszerek

Felvetésem szerint Békés és Fejér megyében (is) igen nagy összegeket fordítanak oktatásra, képzésre, mégis ennek jelentős része nem hasznosul, nem épül be a gazdaságba, társadalomba, vagy csak közvetett módon. A képzésekre fordított összeg arányba hozható a foglalkoztatás színvonalával és a gazdasági teljesítőképességgel.

A KSH Statisztikai Évkönyvének segítségével (2001) kimutatom, hogy milyen összeget fordítottak a békés és fejér megyei lakosok képzésére, ezen összegből mennyi „hasznosul” és mennyi vész el. Az egyes számszerű adatok 2005-ös év alapján is rendelkezésre állnak, mégis az összehasonlíthatóság miatt minden adatot a 2001-es népszámlálási adatok alapján számoltunk.

Demográfia

Békés megye már az 1960-as évektől kezdődően folyamatosan veszíti lélekszámát, 1970-től kezdődően több, mint 50 ezer fővel csökkent a népessége. E demográfiai folyamat a mai napig tart, mely jóval erősebb, mint az országos népességfogyás mértéke. Fejér megye éppen ellenkező tendenciát mutat. 1970 és 1980 között jelentős

emelkedés, majd enyhébb, de még mindig növekvő népességszám mutatkozik. Ennek okait a kedvező gazdasági folyamatok nyomán fellépő nagy mértékű odavándorlásban kereshetjük.

1. sz. diagram: Fejér és Békés megye állandó népességének változása

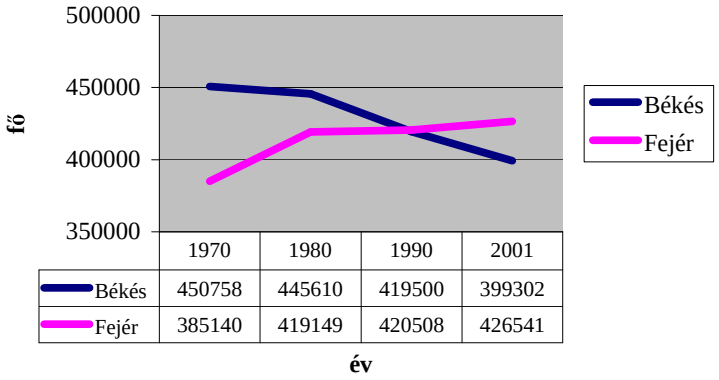

Hasonló eltéréseket tapasztalhatunk az öregedési indexben is, mely 2003-ban Fejérben 86,3%, Békésben 109,4%. Elmondhatjuk, hogy Békés megye egyre inkább öregedő lakosságú, míg Fejér megyében inkább a fiatalok vannak túlsúlyban.

Iskolai végzettség

Általánosságban megfigyelhető az, hogy mindkét megyében 1970-től napjainkig minimálisra csökkent a népességben az analfabéták száma (általános iskola első évfolyamát sem végezte el). E tendenciával párhuzamosan a harminc év alatt kétszeresére nőtt az általános iskolát befejezők száma és közel háromszorosára az érettségivel rendelkezőké. A diplomával rendelkezőknél már árnyaltabb a megoszlás, mert míg Fejér megyében a vizsgált harminc év alatt 4,4-szeres a növekedés, addig Békés megyében

mindössze 3,5-ször annyian kaptak diplomát. A diplomások számában lévő eltérés az évtizedek múlásával egyre nőtt.

1. sz. táblázat: A népesség iskolai végzettségének változása

	Fejér megye				Békés megye			
Iskolai végzettség	1970	1990	1980	2001	1970	1990	1980	2001
Általános iskola első évfolyamát sem végezte el	4740	2872	3304	2214	7899	4793	4036	2077
Legalább általános iskola 8 évfolyam	151276	214065	257933	323051	144731	200370	238510	282922
Legalább középiskolai érettségivel	35708	64062	80356	118824	32193	56311	72657	94808
Egyetem, főiskola, stb. oklevéllel	7245	13690	23110	31549	6378	11122	18202	22506
Összesen:	198969	294689	364703	475638	191201	272596	333405	402313

KSH adatok alapján saját szerkesztés

A foglalkoztatottak iskolai végzettsége már jóval árnyaltabb képet mutat. Leginkább szembetűnőbb változás az, hogy míg 1980-ban nem egészen 5 ezer fő volt a különbség a foglalkoztatottságban Fejér megye javára, addig 2001-re e különbség 50 ezer főre nőtt. E növekedés betudható a „kapun belüli” munkanélküliségnek is, de az ok inkább a két megye gazdasági fejlettségének különbségében keresendő. Míg Békés megyében az állami szférán kívül szinte alig maradt nagyobb foglalkoztató, addig Fejér megyébe szervezetten szállítják a munkásokat a gyárakba, hogy ki tudják szolgálni a felmerülő igényeket.

A 8 általános iskolai osztályt végzettek száma Fejér megyében meghaladja a békési adatokat. Ebből arra lehet következtetni, hogy kedvezőbb foglalkoztatási mutatók mellett még nyolc osztállyal is el lehet helyezkedni. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy betanított munkásként olcsóbb foglalkoztatni képzetlenebb embereket, a könnyebb irányíthatóságról nem is beszélve.

Középiskolai végzettséggel Fejér megyében 1980-tól egyre többen találtak munkát. Békés megyében ez a tendencia éppen fordított, hiszen míg 1990-ben 41064-en, addig 2001-ben már csak 38826-an kaptak munkát. Ennek oka lehet a foglalkoztatás erőteljes csökkenése, de a diplomások számának nagyarányú növekedése is.

A diplomások számát és a foglalkoztatottság adatait vizsgálva feltűnhet, hogy az 1990 és 2001 közötti Békés megyei közel 4500 fő diplomás mindössze 1900 fővel növelte meg a foglalkoztatottak számát. Így közel 2700 fő diplomás nem tudott beintegrálódni a munkaerőpiacra. Fejér megyében ugyanez a különbség magasabb diplomás foglalkoztatottság mellett is közel 2600 fő „fölöslegesen" képzett diplomást jelent. Az eltérések azt mutathatják, hogy eltérő a két megye foglalkoztatottsági helyzete, a problémák hasonlóak; nem olyan diplomásokat képeznek, melyeket a munkaerőpiac nem tud befogadni.

1. sz. diagram: Foglalkoztatottak legmagasabb iskolai végzettség szerint Békés és Fejér megyében 1980-2001

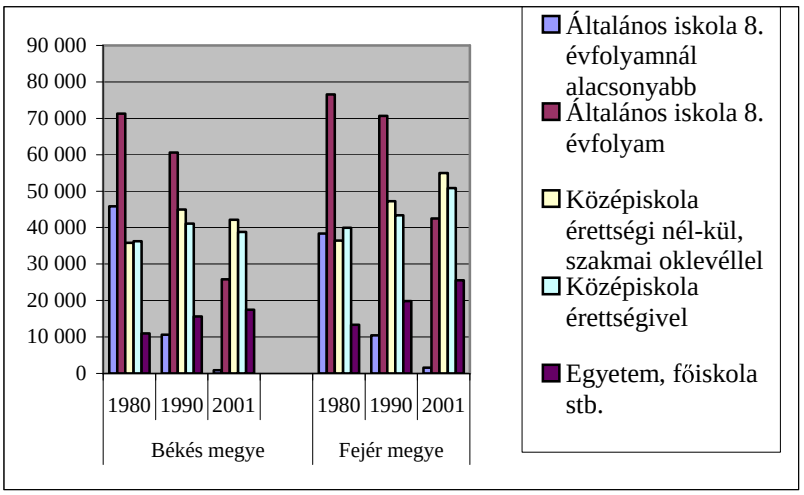

KSH adatok alapján saját szerkesztés

Foglalkoztatottsági viszony, szerkezet

A foglalkoztatottsági viszonyban a legjelentősebb változás a 20 éve alatt, a szövetkezeti tagságban történt Békés megyében 5,2, Fejér megyében 8,6%-ra történő csökkenés. A szövetkezeti tagok közül sokan saját gazdálkodásba kezdtek a visszakapott földjükön, mely nem jelenik meg ebben az adatban.

Az 1980-ban még mesterségesen magasan tartott alkalmazotti létszám tíz évvel a rendszerváltozás után már jelentős mértékű csökkenésen ment át, Fejérben 86,4%-ra, Békésben 74,4%-ra csökkent.

A vállalkozói rétegben jelentős eltérések mutatkoznak a vizsgált megyékben. A vállalkozói kedv mutatja leginkább a gazdaság állapotát és az egyének lehetőségeit. Ésszerű keretek között akkor kezd valaki vállalkozásba, ha látja a megtérülését a munkájának belátható időn belül. A vállalkozáshoz szükséges a kezdőtőke megléte is. Fejér megyében húsz év alatt a vállalkozói létszám majdnem megháromszorozódott, míg Békés megyében a növekedés ennek mindösszesen a fele.

2. sz. táblázat: Vállalkozások száma Fejér és Békés megyében, 2003

	Működő	Ebből				
	vállalkozás	korlátolt felelősségű társaság	részvény-társaság	szövetkezet	betéti társaság	egyéni vállalkozás
Megye						
Fejér	33 956	5 271	119	206	7 142	20 025
Békés	24 600	2 860	73	260	3 735	17 128

Területi statisztikai évkönyv (2003) alapján saját szerkesztés

A fenti táblázatból látható, hogy Békés megyében (2003-ban) a vállalkozások közel 70%-a egyéni vállalkozás, míg Fejér megyében ez a szám a 60%-ot sem éri el. A tőke hiánya e területen is megmutatkozik.

3.sz. táblázat: Foglalkoztatottak foglalkozási viszony szerint Fejér és Békés megyében 1980-2001 (fő)

Fejér	1980	1990	2001
alkalmazásban álló	176759	169256	152684
szövetkezeti tag	20407	14074	1757
egyéni és társas vállalkozó, segítő családtag	7429	8236	20992
Összesen:	204595	191566	175433

Békés	1980	1990	2001
alkalmazásban álló	138499	129116	103091
szövetkezeti tag	48554	32172	2507
egyéni és társas vállalkozó, segítő családtag	13139	11548	19553
Összesen:	200192	172836	125151

Foglalkoztatottak foglalkozási viszony szerinti változása Fejér és Békés megyében 1980-2001 (%)

Fejér	1980	1990	2001
alkalmazásban álló	100	95,8	86,4
szövetkezeti tag	100	69,0	8,6
egyéni és társas vállalkozó, segítő családtag	100	110,9	282,6

Békés	1980	1990	2001
alkalmazásban álló	100	93,23	74,43
szövetkezeti tag	100	66,26	5,16
egyéni és társas vállalkozó, segítő családtag	100	87,89	148,82

KSH adatok alapján saját szerkesztés

Foglalkozási főcsoport kapcsán két területen tér el a két megye adata. Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási területen – alföldi megye révén – Békés megye foglalkoztatottjainak 6,7%-a dolgozik, míg Fejér megyében mindössze 2,6%. Békés megyében igen alacsonynak tűnik ez az arány, mivel ennél jóval többen foglalkoznak mezőgazdasággal. Ebben az adatba nem tartozik bele a háztáji gazdálkodók és az őstermelők köre. A mezőgazdaságban dolgozók egy jelentős része a statisztika számára „láthatatlan”, mivel szezonális idénymunkával, „napszámban” is sokan dolgoznak.

A gépkezelők, összeszerelők, járművezetők kategóriában több, mint 7%-kal többen dolgoznak Fejér megyében, aminek az oka egyértelműen a gazdasági fejlettségében keresendő.

4. sz. táblázat: Foglalkoztatottak foglalkozási főcsoport szerint 2001-ben

	Békés megye		Fejér megye	
Foglalkozási főcsoport	fő	%	fő	%
Törvényhozók, igazgatási, érdekképviseleti vezetők, gazdasági vezetők	8 989	7,2	13 791	7,9
Felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozásúak	12 085	9,7	15 345	8,7
Egyéb, felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozásúak	15 582	12,5	23 241	13,2
Irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi) jellegű foglalkozásúak	6 154	4,9	8 873	5,1
Szolgáltatási jellegű foglalkozásúak	19 551	15,6	24 842	14,2
Mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozásúak	8 332	**6,7**	4 618	**2,6**
Ipari és építőipari foglalkozásúak	27 880	22,3	37 341	21,3
Gépkezelők, összeszerelők, járművezetők	14 016	**11,2**	32 207	**18,4**
Szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozásúak	10 155	8,1	11 930	6,8
Fegyveres szervek foglalkozásaiban dolgozók	2 407	1,9	3 245	1,8
Összesen:	125 151	100,0	175 433	100,0

KSH adatok alapján saját szerkesztés

Verseny és az emberi tőke

Egy-egy térség versenyerejét több tényező okozza. Meghatározó lehet a földrajzi fekvése, természeti erőforrásokban rejlő ereje. A földrajzi fekvést ki tudja használni egy térség turisztikai, kereskedelmi, gazdasági, stb. téren. A természeti erőforrások megjelenhetnek többek között kedvező vagy kedvezőtlen mezőgazdasági területekben, nyersanyaglelőhelyekben. Hazánk kedvező adottságú mezőgazdasági területekben gazdag, bár ennek előnyeit egyre kevésbé élvezhetjük a tőlünk „független” európai uniós szabályzók miatt. E területeink is egyre inkább szikesednek és a műtrágyák, növényvédő szerek okozta talajszennyezés mind nagyobb mértéket ölt. Az elmúlt néhány évtizedben a nyersanyagaink jelentős részét kitermeltük, értékesítettük. E gondolatot László Tibor is alátámasztja: „Az igazi versenyelőnyt ma már nem a nyersanyag és a földrajzi fekvés

jelenti, hanem a képzettség, a műszaki/technológiai színvonal, a megújulási képesség, az információ… A gazdasági teljesítmény növekvő mértékben függ a tudástól, a gazdasági siker pedig a tudás alkalmazásától."[2]

A szakemberek egyetértenek abban, hogy tudástársadalomban élünk, felemelkedésünket a bennünk rejlő szürkeállomány alapjaiban meghatározza, mégsem szentelünk elég figyelmet ennek az értéknek. A gondolkodás és a kreativitás lehetőséget és képességet ad egy-egy társadalomnak ahhoz, hogy kilábaljon a problémáiból, kríziseiből. Ehhez azonban kell adni egy célt és meg kell szervezni azokat a népcsoportokat, melyek szellemi energiái sokszor szétforgácsolódnak. Már 1950-ben Adam Smith felismerte, hogy a „…képességek megszerzése, a megszerzőnek tanulmányai vagy tanonckodása … valóságos költséget jelent, ez mintegy az ő személyébe befektetett állótőke."[3] Ezt az állótőkét pedig csakis a gyakorlatban, tapasztalatok, munka útján lehet életre kelteni, ellenkező esetben elvész.

Ha egy munkavállaló belép a munkaerőpiacra, akkor addig a pontig az állam, a család és az illető személy vállalta a költségeket. A vállalat nem kérdezi meg, hogy eddig mennyi összegbe került a munkavállaló képzése. A felvételtől kezdve a vállalat használja a munkavállalót, mint erőforrást, az ő költségein képzi ki és a képzési költségek számára csak innentől keletkeznek. Az elbocsátásával pedig e költségek elvesznek, a társadalom pedig – optimális esetben – nyer egy képzett, tapasztalt munkaerőt.

Az emberi beruházás mérésére nemzetközi gyakorlatban csak közvetett mutatók és módszerek állnak rendelkezésre. Néhány mutató: kutatásra és fejlesztésre fordított összegek elemzése, mérnöki és műszaki személyzet

[2] László Tibor: Felsőoktatás, gazdaság, kutatás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997. pp. 17-81.
[3] Adam Smith: Vizsgálódások a nemzetek jólétének természetéről és okairól. Budapest, 1950. 278. p.

számának alakulása, szabványok vizsgálata, kutatói állomány, szabadalmak száma.[4] Egy másik kutatás szerint a humán erőforrásokat az alábbi tényezők befolyásolják:

- a népesség összetétele,
- az iskolázottság, képzettség,
- a munkaerő-állomány és a
- foglalkoztatás.[5]

Az emberi tőkébe történő beruházást kétségtelenül meghatározzák a fenti paraméterek, jelen kutatásban mégis azokra a tényezőkre kívánunk fókuszálni, melyek a képzés során felmerülnek. Dr. habil Lakatos Gyula igen mély és alapos vizsgálata nyomán elemezhető Békés megye emberi erőforrásában rejlő tőke. E szerint egy ember felnevelésének költsége az alábbiak szerint alakul:

5. sz. táblázat: Egy ember nevelésének és képzésének átlagköltsége, 2001. évi árakon[6]

8 általános alatti végzettségűeknél	5.846.000.-
8 általánost végzetteknél	6.272.000.-
Szakmunkás végzettségűeknél	9.126.000.-
Középiskolát végzetteknél	10.400.000.-
Felsőfokú végzettségűeknél	16.335.000.-

Lakatos Gyula munkája nyomán saját szerkesztés

[4] Dr. habil Lakatos Gyula: A humán tőkebefektetések költségei és a tudásalapú gazdaság komparatív előnyeinek ára, Humánpolitikai Szemle, 2001/1, pp. 4-19.

[5] Rechnitzer János – Smahó Melinda: A humán erőforrások regionális sajátosságai átmenetben

[6] Lakatos Gyula: Az emberi tőke – Az önismeret gazdaságtana, Balassi Kiadó, Budapest, 2005, 167. p.

Az összegekben szerepelnek:

- családi kiadások: bölcsődei időszak kiadásai, óvodai kiadások, tankönyvek, oktatási segédeszközök, iskolai rendezvények, egészségügyi kiadások, tisztálkodási kiadások, ruházkodásra fordított kiadások, táplálkozásra fordított kiadások, háztartási kiadások, közlekedési és utazási költségek, stb.
- állami kiadások: oktatás során igénybevett berendezések, épületek amortizációja, tanulás során kiesett jövedelem, mely makro szinten GDP-ben jelentkező veszteség és alternatív költségként jelentkező kamat jövedelem.

Az összegek nem fedik le egy személy teljes képzési költségét, mégis a fajsúlyosabb tételek megjelennek. Így Békés megyében azonnal látható, hogy iskolatípusonként mennyi összeget fordított az állam és a lakosság képzésre. Ennek összege **2001-ben meghaladja a 3 billió forintot**, 2005-re vetítve – közelítőleg – 3,64 billió forintot. Fejér megyében a teljes lakónépességre fordított képzési költség közelíti 2001-ben a 3,5 billió forintot, 2005-ös viszonylatban pedig a 4,1 billió forintot.

6. sz. táblázat: Békés és Fejér megye teljes lakónépességére fordított képzési költség 2001-ben

Az iskolatípus befejezése szerint	végzettség szerint, ezer fő		Ráfordítás összesen, millió Ft	
	Békés megye	Fejér megye	Békés megye	Fejér megye
8 általános alatti végzettségűeknél	86,3	79,5	504.509,8	464.757,0
8 általánost végzett	105,2	114,8	659.814,4	720.025,6
Szakmunkásként végzett	84,5	90,8	771.147,0	828.640,8
Középiskolát végzett	66,4	78,0	690.560,0	811.200,0
Főiskolát, egyetemet végzett	28,4	40,8	464.482,0	666.468,0
Összesen:	370,8	403,9	**3.090.513,2**	**3.491.091,4**

KSH adatok alapján saját szerkesztés

A teljes lakónépesség Fejér megyében 2001-ben 8.9%-kal meghaladta a viharsarki adatot, ennek ellenére a 8 általános alatti végzettségűek Békés megyében majdnem 7 ezer fővel meghaladták a Fejér megyei adatot. Az általános és szakmunkás iskolát végzettek létszáma nem egyenesen arányos a lakónépesség eltérésével. A legnagyobb különbséget a középiskolát és felsőfokú intézményeket végzettek között tapasztalhatjuk. Fejér megyében több, mint 43%-kal több felsőfokú végzettségűt találunk, mint Békés megyében.

A fejér megyei 8,9%-kal magasabb lélekszámhoz képest a lakónépességre fordított képzési költségek összességében 13%-kal magasabbak. Ez is mutatja, hogy Fejér megyében a képzettség jóval magasabb szintű.

Mint látható, az összegek a teljes lakónépességre vonatkoznak, de elgondolkodtató adatokat kapunk, ha ehhez viszonyítjuk a foglalkoztatottak adatait.

7. sz. táblázat: Békés és Fejér megye képzési költsége a foglalkoztatottak száma szerint 2001-ben

Az iskolatípus befejezése szerint	Iskolai végzettség szerint, ezer fő		költsége, ezer Ft	Ráfordítás összesen, millió Ft	
	Békés megye	Fejér megye		Békés megye	Fejér megye
8 általános alatti végzettségűeknél	0,853	1,563	5.846	4.986,6	9.137,3
8 általánost végzett	25,809	42,520	6.272	161.874,0	266.685,4
Szakmunkásként végzett	42,190	54,937	9.126	385.025,9	501.355,1
Középiskolát végzett	38,826	50,848	10.400	403.790,4	528.819,2
Főiskolát, egyetemet végzett	17,473	25,565	16.335	285.421,5	417.604,3
Összesen:	135,153	175,433	-	**1.241.098,4**	**1.723.601,3**

KSH adatok alapján saját szerkesztés

A foglalkoztatottságban igen nagy az eltérés. A népesség arányában is közel 20%-kal nagyobb a foglalkoztatottság Fejér megyében és közel 40%-kal magasabb az összes képzésre jutó költség is. Ez még akkor is elgondolkodtató, ha – mint láttuk – 8,9%-kal magasabb a lakónépessége.

Békés megye teljes lakónépességét figyelembe véve a megye emberi erőforrásaiból összegszerűen több, mint 1,8 billió Ft értékű kihasználatlan. Ebbe a kategóriába beletartoznak a munkanélküliek és a gazdaságilag inaktívak

8. sz. táblázat: A gazdaságilag nem aktív népesség Békés megyében 2001-ben

Gazdaságilag nem aktív népesség	Fő	%
gyermekgondozási ellátásban részesülő	11 428	4,5
saját jogú öregségi nyugdíjas, járadékos	83 130	32,9
rokkantsági nyugdíjas, baleseti járadékos	31 615	12,5
hozzátartozói jogú nyugdíjas, járadékos	8 625	3,4
egyéb inaktív kereső	11 637	4,6
Inaktív kereső együtt	146 435	57,9
nappali tagozatos tanuló	65 645	26,0
egyéb eltartott	40 806	16,1
Eltartott együtt	106 451	42,1
Gazdaságilag nem aktív népesség együtt	252 886	100,0

KSH adatok alapján saját szerkesztés

Sajnos az országos tendenciákkal súlyosabb mértékben növekedett meg az utóbbi években a gazdaságilag nem aktív népesség száma, ami 2001-ben már meghaladta a 250 ezer főt. Ezt a létszámot megszorozva a egy kiművelt emberfő „bekerülési költségével” (8 millió 335 ezer 718 forint/fő), akkor azt kapjuk, hogy a gazdaságilag nem aktívak „értéke” a társadalom számára Békés megyében 2,1 billió forint fölött van. Amennyiben a 2006 októberében nyilvántartott 19.509 álláskereső képzési költségét nézzük, 2006-os árakon vizsgálva az is jóval meghaladja 250 ezer millió forintot.

Bár a statisztikai adatok között megjelenő gazdaságilag nem aktív népesség formálisan nem jelenik meg a termelés aktív részesei között, e lakosokra mégsem tekinthetünk úgy, mint akik nem aktív tagjai a társadalomnak – még gazdasági értelemben sem.

Elsőként célszerű a statisztikai adatok mögé néznünk. Magyarország mezőgazdasági területeit a szövetkezetek

jelentős részének államosításával magánkézbe adták és még mindig jelentős területek vannak olyan személyek birtokában, aki nem váltották ki a vállalkozói engedélyt és nem lettek őstermelők sem. E lakosok abból élnek sokszor, hogy bérbe adják a földterületeiket, de nem szerepelnek a statisztikában. De nem kell ahhoz komoly földterülettel rendelkezni, hogy háztáji gazdálkodás keretében bárki ellássa a családját. Egy intenzív kultúra (az Alföldön paradicsom, paprika, uborka, dinnye, a hegyközségekben szőlő) képes kis területen is biztosítani a megélhetést. Vidéken – néhány alföldi területet, települést említhetnék – sok család napszámban tölti (bejelentés nélkül) a nyarat, hogy így összegyűjtve a „bért", majd télen a segéllyel kiegészítve eléljenek tavaszig, a következő munkákig.

A kereskedelemben a finomabb becslések szerint 20, a realisták szerint a forgalom 30-40%-a szürke-, feketegazdaságban jelenik meg, melyben ugyancsak bejelentés nélküli személyek dolgoznak. Ők talán soha nem voltak bejelentve a munkaügyi központokhoz. Még sok-sok példát sorolhatnék.

E tevékenységek a hatóság által sokszor büntetendők, mégis összetartják a társadalmat, kitöltik néha a paragrafusok között keletkezett űrt. Az oktatás, képzés ezekhez a „munkákhoz" éppúgy hozzátartozik mint a törvényesen bejelentett alkalmazotti léthez. Úgy vélem hiba volna azt állítani, hogy csak és kizárólag a statisztikailag aktív népesség képzése az elfogadható és minden szereplőt e kategóriába kellene valamilyen szabályzóval szorítani.

Összegzés

A demográfiai folyamatok alapvetően összefüggésben vannak az emberek lehetőségeivel. A magasabb foglalkoztatás irányába indulnak el az emberek, és főleg a fiatalok. E területeken nagyobb összegeket tudnak oktatásra, képzésre fordítani. A gazdaságilag jobban teljesítő térségben a vállalkozási kedv élénkebb, alacsonyabb az inaktívak száma,

kevesebben menekülnek (okkal vagy ok nélkül) az inaktivitás különböző formái felé. A kevésbé prosperáló térségekben az emberi erőforrásokban jelentős tartalékok találhatók. A jövőben a szakemberek feladata ezen tartalékok mozgósítása, hasznosítása. Megfelelő módszerekkel, a helyi társadalom dinamikájának megértésével és a döntéshozók bevonásával ez megvalósítható.

Kutatási irányok

A tanulmány egy-egy megyét, mint homogén teret vizsgálta. A kutatás folytatásaként célszerűnek tűnik megvizsgálni a megyén belüli finomabb viszonyokat, különbséget tenni kistérségenként, vagy városok és községek között.

Javasolt kiterjeszteni e kutatást országos szintre és ezzel párhuzamosan megvizsgálni, hogy a tudásközpontok vonzáskörzetei miként befolyásolják az emberi tőkét, ezen keresztül pedig a foglalkoztatást.

Érdekes hozadékkal szolgálhat annak feltárása, hogy van-e kapcsolat, és ha igen, akkor milyen a magas képzési költségű területek és a tudományos fokozattal rendelkezők gyakorisága között.

MICHELLER MAGDOLNA – KARLOVITZ JÁNOS TIBOR

Felnőttképzésben alkalmazott oktatási módszerek Békés megyei oktatási vállalkozások körében[7]

Kulcsszavak: felnőttképzési vállalkozás, oktatási módszer, andragógia

Rezümé

Az alábbi tanulmányban a szerzők azt vizsgálják, hogy a felnőttképzés mely pontokon tehető szakmailag és pedagógiailag is hasznosabbá, eredményesebbé. A vizsgálat külön érdekessége, hogy a felvételt a TSF Gazdasági Főiskolai Karán jelenleg andragógia szakon tanuló főiskolai hallgatók végezték el.

Abstract

Educational methods among enterprises for adult education in county Bekes have only with a little variety but it would be changes in the future.

2007 tavaszán arra kerestünk választ, hogy a – többségében – Békés megyében működő felnőttképzési

[7] Ugyanezen közös vizsgálati anyagunk *Felnőttképzésben alkalmazott oktatási módszerek Békés megyében* címmel került előadásra, bemutatásra a VII. Országos Neveléstudományi Konferencián (Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 2007. október 25-27.)

vállalkozások mennyiben alkalmaznak korszerű oktatási módszereket. Felnőttképzési vállalkozások alatt azokat a képző helyeket értettük, amelyek a 2001. évi CI. Törvény a felnőttképzésről hatálya alatt működnek. Ezek között szakmai képzések éppen úgy szerepelnek, mint nyelviskolák. A szakképző intézmények nappali tagozatos képzéseket folytatnak, tevékenységüket részben a közoktatási törvény, részben a szakképzési törvény alapján folytatják; az Országos Képzési Jegyzéken (OKJ) szereplő szakmai felkészítést tanulószerződés alapján végzik. A felnőttképző intézmények egy része ugyancsak folytat OKJ-s képzést, ám tanulóival felnőttképzési szerződést köt csakúgy, mint a nyelviskolák a felnőttkorúakkal, függetlenül attól, milyen oktatásszervezési, időbeosztási sajátoságokkal rendelkeznek.

Alapvető kérdéseink között szerepeltek, hogy találkoznak-e a képzésben résztvevők igényei a képzők felkészültségével – és fordítva? A felnőttképzési vállalkozások szempontjából milyen előzetes tapasztalatokkal és tudással kell rendelkezni ahhoz, hogy a képzés hatékony legyen?

Elöljáróban még előrebocsátjuk, hogy jelen rövid elemzésben nem tértünk ki minden jellegzetességre és fontos eredményre, amelyet vizsgálatunkkal szereztünk.

Vizsgálat képzőkkel és képzettekkel

Mindezeket a kikérdezés kutatási módszerével vizsgáltuk. Kétféle strukturált interjú kérdéssorát állítottunk össze: az egyikkel felnőttképzési vállalkozások munkatársait kérdeztük ki, a másikkal pedig a képzésben résztvevőkhöz fordultunk. A kikérdezést az oktató(k) által kiadott kérdéssorok alapján a Tessedik Sámuel Főiskola békéscsabai Gazdasági Főiskolai Karának andragógia szakos hallgatói végezték. Mind a nappali, mind a levelező tagozatosok részt vettek ebben a munkában. A vizsgálatra – az interjúk felvételére, elkészítésére – 2007 tavaszán került sor.

Mivel elsősorban az általánosítható módszertani kultúra elemei érdekeltek bennünket, nem tartottuk fontosnak, hogy az oktatók és a tanulók ugyanazon vállalkozások keretében indult képzésekben vegyenek részt. Ez a megközelítés értelemszerűen felvet bizonyos módszertani problémákat. Ezt érezve és érzékelve, a továbbiakban célszerű lenne ugyanazon felnőttképzési vállalkozásokat vizsgálni a tanulók és oktatóik igényeinek, előképzettségének, az alkalmazott oktatási módszereknek a szempontjából. Az alább ismertetésre kerülő néhány eredmény így csupán jelzés-értékűnek tekinthető.

Azok a hallgatóink, akik olyan személlyel készítettek interjút, aki résztvevője volt valamelyik képzésnek, a hanghordozóra rögzített strukturált interjúk mellé bekértük a felnőttképzési szerződésük másolatát. Ez a dokumentum ugyanis megmutatja, a felnőtt ténylegesen a felnőttképzési törvény hatálya alá tartozó képzésben vett-e részt. A 2001-ben elfogadott felnőttképzési törvény ugyanis csak a felnőttek képzésének bizonyos részét, az – alapjában véve – „üzleti" alapú, típusú képzések világát szabályozza, amely számos jogértelmezési problémát vet fel. A jóval korábban, 1993-ban hozott felsőoktatási, szakképzési és közoktatási törvények a felnőttek tanulásának vonatkozásában gátat szabnak a felnőttképzési törvény szabályozó erejének. Az interjúk során ki akartuk zárni a főiskolások, egyetemisták körét csakúgy, mint a középiskolák 13. és 14. (szakképző) évfolyamain tanulókat. Nem akartuk azt sem, hogy a sokféle rövid tanfolyam, néhány napos továbbképzés résztvevőinek heterogén hanganyaga, interjúi torzítsák eredményeinket. Más oknál fogva kizártuk a jogosítvány megszerzése érdekében tanulókat is (bár rákérdeztünk, van-e jogosítványuk). Így a vizsgálati mintába csak felnőttképzési vállalkozások által indított kurzusok olyan résztvevői kerülhettek be, akik mellékelni tudták a felnőttképzési szerződésük másolatát. Az esetek többségében a tanulmányaik valamilyen szakma tanulására, elsajátítására irányultak - népszerűek az

irodavezetői, (reklám)ügyintézői és más, inkább az irodákban végezhető feladatokkal együtt járó szakmák -, másoknál nyelvtanfolyam - elsősorban angol nyelvű - elvégzését jelezték vissza.

A kikérdezés időbeli hatálya a közelmúltra korlátozódott: a maximum fél évvel korábban befejezett képzések résztvevőinek véleménye érdekelt bennünket. Ebben a vonatkozásban az „időtlenséget" kívántuk elkerülni, illetve arról akartunk megbizonyosodni, „napjainkban" mennyire korszerű oktatási módszereket használnak, alkalmaznak a felnőttképzési vállalkozásoknál.

A kérdések között szerepeltek biográfiai (életrajzi), továbbá meglevő kompetenciákra (jogosítvány, számítógépes ismeretek, idegen nyelven való kommunikáció képessége) utalók. Lényeges kérdés-csoport volt a korábbi tanulási tapasztalatokkal foglalkozó, illetve általános tanulásmódszertani kompetenciák iránt érdeklődő. Néhány kérdés kifejezetten a „jelenben" zajló (vagy közelmúltban befejezett), a strukturált interjú tárgyát képező képzésre irányult. A levezető kérdések ismét a saját tanulási kompetenciák fejlesztésének irányába mutattak.

A felnőttképzési vállalkozások munkatársaival készült – és hanghordozóra rögzített – strukturált interjúkat a kikérdezést végző hallgató egyoldalas összefoglalója egészíti ki, amelyet az interjú alanya kézjegyével látott el (aláírt), továbbá rákerült adott felnőttképzési intézmény bélyegzőjének lenyomata is.

A vállalkozások vezetőivel (munkatársaival) folytatott strukturált interjúk kérdéseinek első csoportja az adott vállalkozás (intézmény, iskola) indítására, általános jellemzőire vonatkozott, remélve, hogy ezt szívesen elmondják. A következő kérdések a képzésbe várt „ideális" tanulókra vonatkoznak. Csak néhány – ám annál fontosabb – kérdés vonatkozik a tanárok kiválasztására és a velük szemben megfogalmazható elvárásokra. Rákérdeztünk arra is, hogy az adott képzési hely mit tesz az esélyegyenlőség

biztosításáért. A levezető kérdések között szerepelt a képzéssel való elégedettség mérésére, vizsgálatára vonatkozó módszer iránt való érdeklődés is.

Mivel előzetesen nem állapítottuk meg a számításba vehető felnőttképzési vállalkozások, illetve az ezeket látogató felnőttkorúak teljes körét, illetve nem vettük figyelembe ezek jellemzőit, a mintavétel nem volt reprezentatív. Vizsgálatunk előzetes kutatásnak tekinthető. Így célszerűtlen lenne elhallgatnunk az interjúk elkészültének néhány további körülményét, amely pedig hatással lehetett az – előzőekből következően koránt sem általánosítható – eredményekre is. Ilyen például, hogy a hallgatók a felnőttképzésben részt vevő (tanuló) felnőttek közül, saját környezetükből elsősorban olyan személyt igyekeztek kiválasztani, aki életkorban, szemléletben közelebb állt hozzájuk. Így bár úgy tűnhet, ez egyik magyarázója lehet annak, miért készült olyan nagy arányban olyan sok fiatallal – akiknek életkoruk alapján inkább a nappali tagozatos képzésben lenne a „helyük" – interjú, ugyanakkor pedig a felnőttképzések korösszetétele országosan ténylegesen az elsősorban fiatalabb korúak részvételét mutatja. Vagy feltűnő, hogy a kérdezett résztvevők szinte egyáltalán nem számoltak be anyagi problémákról, a tanulási költségek előteremtésének nehézségeiről – elképzelhető, hogy mindez másképpen alakul, ha nem közvetlen ismerősük készíti el velük a strukturált interjút.

Néhány eredmény

A 127 elkészült interjúból csak 72-t lehet minden szempontból relevánsnak tekinteni (feldolgozni). Ezek közel négyötöde készült képzettekkel, egyötöde pedig képzőkkel. (A függelékben helyeztük el a felhasznált interjúkérdéseket.)

A tanulók, a felnőttképzésben résztvevők oldaláról közelítve feltűnő – egyúttal viszont az országos átlagnak megfelelő –, hogy a legtöbben fiatalok, illetve folyamatosan tanuló felnőttek. A fiatalok számos esetben - életkoruknál fogva - akár nappali tagozatos főiskolás is lehetnének vagy

ugyancsak nappali tagozaton felsőfokú szakképzésben vehetnének részt (ez esetben a felsőoktatási törvény hatálya alatt tanulnának). A felnőttképzésekben számos olyan 19-23 éves - külön csoportot alkotva - vesz részt, akik az érettségi vizsga után nem tudtak elhelyezkedni, majd a középiskola után viszonylag rövid időn, egy-két éven belül a munkaügyi központokban jelentkezve, lehetőséget kapnak valamilyen szakma elsajátítására. Náluk különösen várható, hogy ez a fajta szakmatanulás ténylegesen álláshoz, elhelyezkedéshez segíti őket, vagyis hogy a munkaügyi központon keresztül valójában olyan szakma tanulását finanszírozzák nekik, amelyiknek munkaerő-piaci értéke van, el lehet vele helyezkedni.

Ők azok, akiknek van egyfajta sikeres tanulási stratégiájuk, és ez találkozik a képző tanárok stílusával, módszertani tudásával. Így a tanulást akadályozó tényezők sem a képzés módszereitől függnek, hanem az illető saját iskolán kívüli környezetének hatásaitól. Tanulásmódszertani segítséget nem kapnak, amiben az a legkülönösebb, hogy eszükbe sem jut, hogy ilyesmit igényelhetnének. Eredményességük meghatározó módon annak tudható be, hogy az általános- és középiskolában elvárt viselkedési mintákat, tanulási formákat elsajátították. A tradicionálisnak tekinthető iskolában szocializálódtak, és számukra a felnőttképzés nem más, mint ennek a hagyományos „comeniusi" iskolának a folytatódása. Számos esetben igazából ki sem kerültek az iskolapadból, csak egy másik intézménytípusnál folytatták tanulmányaikat.

Feltűnő, hogy a mintában nincsenek „sikertelen", a képzést félbehagyott, többször újrakezdő személyek! Kimaradtak azok a „problémás" felnőtt korú tanulók, akikről az andragógiai szakirodalom igen nagy hányada foglalkozik: a tanulást korán abbahagyók (a már az általános iskolát befejezni képtelenek), azok, akik évtizednyi kihagyás után kezdenék újra a tanulást, de azok is, akik kifejezetten rossz anyagi körülmények között, tartós szegénységben,

kilátástalanságban élnek – és akiknek ezért okoz gondot a képzésben történő részvétel.

Jelzés, hogy a kikérdezett tanuló felnőttek – az interjúkból kihallhatóan – nincsenek tisztában a saját hiányosságaikkal. Érdekes, hogy a „papír” megszerzését számos felnőtt előbbre sorolja azoknál az új ismerteknél, amelyeket a képzés során megtanulhat. A kikérdezettek inkább külső "kényszerből" tanulnak, mint belső motivációból. Munkahelyet (akiknek még nem volt), jobb állást (akik munka mellett tanulnak) várnak ugyan, de ennek megszerzését nem egyértelműen a képzésnek tulajdonítják. Többen is hangoztatják: az elhelyezkedést, munkába állást a „jó kapcsolatok” teszik lehetővé, ami mellett jelentéktelennek tűnik a helytálláshoz szükséges tudás, szakmai ismeretek megléte. (Ezek az eredmények is egybevágnak más vizsgálatok - például a közelmúltban Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetté alakult egykori Országos Közoktatási Intézetben[8] folyt kutatások, vagy a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet[9] elődd-intézeteiben zajlott kutatások - megállapításaival.)

A tanulókkal szemben a felnőttképzők intézményeinek, vállalkozásainak elvárásai között rendszerint az anyanyelvi alapképességek – írás, olvasás, szövegértés, elemi számtani műveletek – szerepelnek. Köreikben egyúttal gyakran panaszkodnak ezek hiányosságaira. Igyekeznek megfelelni a korszerű igényeknek, bár zavarja őket a jogszabályi környezet gyakran nehezen kiszámítható változékonysága.

Olyan tanárokat alkalmaznak, akik képesek sikeres vizsgához juttatni a felnőtt tanulókat. Az oktatási módszerek kérdéseit viszont mintegy „megkerülik”. Igyekeznek erről mintegy „általánosságokban” beszélni, a hallgatót arról

[8] Interneten: http://www.oki.hu/ a belső saját keresőprogramjával hatékonyan hozzájuthatunk a számunkra releváns információkhoz.
[9] Interneten: http://www.nive.hu/ oldalról indulva megtaláljuk az aktuálisan friss, vonatkozó kutatási eredményeket is.

biztosítani, hogy náluk minden a legkorszerűbb módszerekkel és eszközökkel zajlik. Szívesen beszélnek oktatástechnikai – ezen belül: számítógépes – fejlesztéseikről. Pedig lehetne erről részletesebben is szólni, hiszen a megyében működő nyelviskolák igencsak felhasználnak, alkalmaznak modernnek számító, korszerű oktatástechnológiai megoldásokat, olyan oktatási módszereket, amelyeket az egyes nyelvtanárok még az alapképzésben, illetve hazai és esetleg külföldi tanár-továbbképzéseken sajátíthattak el.

Annak ellenére, hogy a felnőttoktatás módszertanának, ajánlott oktatási módszereinek elég jól kidolgozott a szakirodalma (például Weidenmann, cop. 1995; Knoll, 1996; Cserné, 2006), jelen vizsgálatunkban ezen metódusok gyakorlatban történő alkalmazását kevésbé érzékeltük. Kraiciné Szokoly Mária (2004) például többek között az alábbi, korszerűnek tartott módszereket ajánlja (ezek egyike sem tűnt fel, került említésre az interjúkban):

- plénum;
- tréning;
- prezentáció;
- moderáció;
- értekezlet;
- szituáció;
- esetjáték;
- szerepjáték;
- mikrofoglalkozás;
- víziómunka;
- projekt;
- vitatechnika.

Az oktatásmódszertani kérdések megítélése tekintetében a kérdezettek többsége valószínűleg járatlan volt az egyes technikákat, alkalmazott módszereket illetően. A jövőben olyan kutatási, vizsgálati kérdezés-technikát kell tehát kifejlesztenünk, amelyek segítségével pontosabban

megállapíthatjuk, ténylegesen milyen oktatási módszereket is alkalmaznak a felnőttképzésekben. Ehhez más kutatási módszereket, például óramegfigyeléseket - és a megfigyelésekhez tartozó kódolási eszközöket - is igénybe kell vennünk, ki kell dolgoznunk. Egy pontosabb, körültekintőbb helyzetképhez már könnyebben hozzá tudunk rendelni továbbképzési terveket, szakmai továbbképzéssel színesíthetjük a módszertani repertoárt.

Konklúziók

Úgy tűnik, Békés megyében (is) mintha váratna magára a nehezen képezhetőnek tartott felnőttek sikeres oktatási integrációja az egész életen át tartó tanulás szellemében. Ehhez gyökeres szemléletváltásra volna szükség, mert rájuk a jelenlegi *sikerorientált* struktúra nincs felkészülve. Szükséges lenne szociálpszichológiai vonatkozású tanulási élményekben (is) részesíteni őket, hogy adaptívabbakká váljanak a mindennapi életben, és be tudjanak kapcsolódni a legális munkaerő-piaci folyamatokba. (Ezek az emberek ugyanis a legtöbbször alkalmi munkákat vállalnak - csak éppen azokban a fekete- és szürkegazdasági szegmensekben, ahol nem fizetnek adót.) Igaz ugyanakkor az is, hogy hiányos alapkompetenciákkal nem lehet eredményes, sikeres, hatékony felnőttképzést folytatni. A „másik” oldalról szemlélve viszont maguknak a képzőknek is hiányzik a módszertani repertoárja a tanulásból kiesett, illetőleg megfelelő tanulási stratégiával nem rendelkező, sokszor halmozottan hátrányos helyzetű, ingerszegény környezetből érkező felnőttek kezelésére.

Bízunk abban, hogy ezen a téren is változások mennek végbe a következő időkben, és ehhez majd a jelenleg főiskolás, a BA-képzésben résztvevő *andragógia szakos* hallgatók ugyancsak jelentősen hozzájárulnak majd. (Egyúttal ezen gyakorlatias feladatok remélhetően életszerűbbé, perspektivikussá teszik számukra a tanulmányaikat.) Ehhez további, a jelenleginél alaposabb, mélyebb vizsgálatokat,

kutatásokat kell folytatni, továbbá lehetőséget kell találni a manapság korszerűnek tartott oktatási módszerek kipróbálására, hatásának, hatékonyságának korrekt mérésére.

Felhasznált szakirodalom:

- Cserné Adermann Gizella (2006): A felnőttek tanulásának, tanításának új, korszerű módszerei az élethosszig tartó tanulás aspektusából. In: Koltai Dénes és Lada László (szerk.): Az Andragógia korszerű eszközeiről és módszereiről. Tanulmánykötet. Nemzeti Felnőttképzési Intézet, Budapest, p. 85-104.
- Knoll, Jörg (1996): Tanfolyam- és szeminárium-módszertan. Gyakorlókönyv tanfolyamok, szemináriumok, munka- és beszélgetőcsoportok alakításához. Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás c. sorozat, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Budapest.
- Kraiciné Szokoly Mária (2004): Felnőttképzési módszertár. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Weidenmann, Bernd (cop. 1995): Sikeres tanfolyamok és szemináriumok. Professzionális tanulás felnőttekkel. Felnőttoktatás, továbbképzés és élethosszig tartó tanulás c. sorozat, Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete, Budapest.

Függelék

Strukturált interjú felnőttképzésben résztvevővel

1. Milyen típusú településen lakik?
2. Kérem, mutassa be eddigi iskolai pályafutását!
3. Milyen végzettségekkel, illetve szakmával rendelkezik?
4. Legutolsó végzettségét / szakmáját mikor szerezte?
5. Hány év telt el azóta (iskolarendszerű) tanulás nélkül?
6. Miért választotta a jelenlegi képzést?
7. Milyen végzettséget (szakmát) ad ez a képzés?
8. Várhatóan hogyan befolyásolja életét, sorsát ez a végzettség?
9. Mikor szerezte a jogosítványát? (Tervezi-e megszerzését?)
10. Jellemezze számítógépes ismereteit!
11. Anyanyelvén kívül mely élő idegen nyelveken tud, és milyen szinten?
12. Milyen korábbi felnőttképzési tapasztalatai vannak? (Milyen tanfolyamokra járt?)
13. Mely képzési formában tanul a legszívesebben – és miért? (nappali tagozatos, esti, levelező, távoktatásos, tanfolyami rendszerű stb.)
14. Milyen tényezők hátráltatják, akadályozzák az Ön tanulásának eredményességét?
15. Kitől milyen segítségeket kap ahhoz, hogy tanulni tudjon?
16. Ki finanszírozza az Ön képzésének költségeit?
17. Hol van lehetősége számítógép-használatra?
18. Mennyire elégedett, és miben nem a tanárokkal?
19. Mit gondol, a tanároknak miben kellene változtatniuk, hogy Önnek még eredményesebb legyen a tanulása?
20. Milyen rossz tapasztalatai voltak korábban a képzések során?
21. Mennyiben elégedett a képzési szerződésben foglaltak teljesítésével?
22. A mostanában látogatott képzésen miből tanulnak, milyen tankönyveket használnak?
23. Mit gondol, milyen területeken kell még Önnek fejlődnie?
24. Milyen típusú továbbképzéssel vagy önképzéssel tudná elősegíteni boldogulását?
25. Hány munkahely-változtatással számol nyugdíjba vonulásáig?
26. Vázolja jövőbeli terveit!
27. Mit tanácsolna az oktatáspolitikusoknak, hogyan lehetne hatékonyabbá tenni a felnőttképzés rendszerét?
28. Van-e valami, amit nem kérdeztem, de feltétlenül el szeretne mondani?

Strukturált interjú felnőttképzési vállalkozás Vezetőjével

1. Kérem, mutatkozzon be.
2. Mi a felnőttképzési vállalkozásának neve?
3. Mikor indította?
4. Mi volt a vállalkozás indításának eredeti célja?
5. Hogyan fejlődött cége?
6. Mi ma a képzés fő profilja?
7. Mutassa be az Önök által folytatott képzéseket!
8. Milyen képzési formákat részesítenek előnyben? (nappali tagozatos rendszerű, esti, levelező, távoktatási, tanfolyami, nyitott rendszerű stb.)
9. Képzéseik rendelkeznek-e saját tananyagfejlesztésekkel, avagy már meglevő tankönyveket használnak?
10. Milyen saját multimédiás fejlesztéseik vannak?
11. Képzéseikkel eddig milyen tapasztalatokat szereztek?
12. Hogyan lesz valakiből az Önök képzésének tanulója?
13. Milyen szempontok mentén veszik fel a tanulóikat?
14. A csoportbeosztást milyen tényezők befolyásolják?
15. Főként mely korosztályokkal számolnak?
16. Miben tudják segíteni a felnőtt korúak tanulását?
17. Tanulóik milyen rendszeresen visszatérő nehézségeivel kell számolniuk?
18. Milyen szempontokat érvényesítenek a tanárok kiválasztásánál?
19. Összegezze a főbb elvárásokat a tanáraikkal szemben!
20. Mutassa be azt az infrastruktúrát, amellyel dolgoznak!
21. A jogszabályi környezet miként befolyásolja az Önök képző munkájának hatékonyságát?
22. Mit ért ön a „kulcskompetencia” fogalma alatt?
23. Mit várnak el a többi iskolától: milyen alapvető tudással kellene a felnőtteknek belépni az Önök képzésébe?
24. Aki Önöknél végez, mit kap?
25. Képzéseikkel hogyan tudnak hozzájárulni az esélyegyenlőséghez, a hátrányos helyzet hatásainak csökkentéséhez?
26. Mit gondol: tanulóik mennyire elégedettek az Önök képzésével?
27. Nyomonkövetéses vizsgálataik mennyiben mutatnak előrelépést végzett tanulóik esetében?
28. Meséljen jövőbeni terveikről!
29. Mit tanácsolnának az oktatáspolitikusoknak, hogyan lehetne az Önök segítségével még hatékonyabb a felnőttképzés rendszere?
30. Van-e valami, amit még feltétlenül el szeretne mondani?

NAGY ZSUZSANNA

Csoportdinamikai folyamatok és jelenségek a személyiségfejlesztő csoportokban

Kulcsszavak: csoportdinamika, csoportfolyamat, komplexitás elmélet, labilitás-stabilitás, csoportstruktúra, csoportszerepek, önképváltozás, ellenállás, védekező mechanizmus.

Rezümé

A tanulmány ismerteti a csoportdinamika fogalmának különböző meghatározásait, majd bemutatja a személyiségfejlesztő csoportok fejlődési folyamatának legáltalánosabb törvényszerűségeit és dinamikai jellegzetességeit. A szerző értelmezi a csoportfolyamatból levezethető hatás-specifikum – az önképváltozás – jelenségét és áttekintést ad a csoportban megjelenő szerepstruktúra kialakulásának folyamatáról és annak sajátosságairól. A tanulmány a személyiségfejlesztő csoportokban megjelenő ellenállási jelenségek és az ellenállással való csoportvezetői munka bemutatásával zárul.

Abstract

The study outlines different interpretations of the concept of group dynamics, then goes on to present the most general developmental processes and group dynamics characterictics of personality development groups. The author analyses the changes in the members' self-image resulting from the underlying group processes, and gives an outline of the process and characteristics of the emergence of special role structures in groups. The study finishes with an account of the types of resistence which appear in personality

development groups, and how these can be handled by the therapist.

1. A csoportdinamika fogalma

A csoportdinamika fogalomrendszere és értelmezési módja LEWIN (1975) kiscsoportkutatási kísérleteinek a terméke. Csoportdinamikán itt is Lewin meghatározását értjük: az alakzatként felfogott együttes egyensúlyát, a mindig változó és mégis fennmaradó társas forma tagjainak a kölcsönhatását.

„A csoport lényege nem a tagok hasonlósága vagy különbözősége, hanem kölcsönhatása, egymástól függése (interdependenciája). Egy csoportot 'dinamikus egészként' jellemezhetünk, ami azt jelenti, hogy bármely részletének az állapotváltozása valamennyi többi részlet állapotát is megváltoztathatja. A tagok kölcsönhatásának fokát tekintve a kiscsoportokban a laza tömegszerű állapottól, a sűrű összetartozásig minden változat megtalálható." (Lewin, 1975)[10]

Egy csoporttörténést akkor tudunk hatékonyan elemezni, ha társas mezőnek fogjuk fel, és meghatározzuk azoknak az egységeknek a kölcsönhatását, amelyek az adott helyzet kialakulásához vezettek. Ilyen egységek Lewin elemzéseiben: a csoportok, alcsoportok, személyek; a pozitív és negatív felszólító jellegű motívumok (csábítások és akadályok); a kommunikációs csatornák; a rendelkezésre álló tér, stb.

Az elemzés a társas mezőben elhelyezkedő egységek viszonylagos pozíciójaira és összefüggéseire vonatkozik. Lewin szerint a változás és az állandóság a csoportban viszonyfogalmak, vagyis a csoportot a viszonylagos stabilitás

[10] Lewin, K.: Csoportdinamika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975. 44. p.

állapota jellemzi. A csoportdinamikai elemzés fő kérdése tulajdonképpen ennek a viszonylagos stabilitási szintnek a meghatározása, s azoknak a tényezőknek, feltételeknek a feltárása, amelyeknek a hatására ez az egyensúly létrejött, s amelyeknek a változása ezt az egyensúlyt felboríthatja, és ezzel a csoport viszonyait megváltoztathatja.

Lewin kísérletei hívták fel a figyelmet arra, hogy az emberi viselkedés befolyásolása csoportfeltételek között hatékonyabb. A hatást a kutató mindenekelőtt a csoportnorma szerepével magyarázta, miszerint ha maga a csoport módosítja a saját normáit, akkor az egyén könnyebben változtatja magatartását, mivel a csoport többi tagja is hasonlóan jár el, s így az egyén változtatási törekvésével nem marad egyedül.

A viselkedést megváltoztató csoportban az egyén mindig talál olyan személyeket, akik követendő viselkedési mintaként vonzzák a változtatás irányába, mintegy azonosulási lehetőséget kínálva.

A csoporthelyzet MÉREI (1974) szerint azért is kitüntetett módja a viselkedésváltozásnak, mert az együttes döntés formájában a katarzis lehetőségét kínálja. Az együttes döntésben élik át a csoport tagjai összetartozásukat, s elégítik ki valahová tartozási igényüket.

A csoportos személyiségfejlesztő módszerek felfedezéséhez tulajdonképpen a társas indíttatású változásnak és az együttes döntés hatásának a felismerése vezetett.

Lewin T-csoportjainak (Basic Skill Training Group) célja: a viselkedési összetevők tudatosítása és fokozott önismeret a foglalkozásukkal összefüggő tárgykapcsolati, függőségi, magatartási problémák körében.

„A kötetlen (non-direktív) beszélgetésekben nemcsak a véleménykülönbségek, hanem az eltérő és ellentmondó személyiségvonások is megnyilvánulnak. Az így keletkező feszültségekben kapcsolatok létesülnek, alcsoportok keletkeznek, szerepek körvonalazódnak. Megindul a csoport tagolódása, intézményesedése. A társas viselkedés minden változatára alkalom kínálkozik. Az együttműködésnek, az alá-

fölérendelés bármely pozíciójának, a szervezésnek és vezetésnek, a segítségnyújtásnak és kérésnek, az áldozatadásnak és elfogadásnak minden lehetőségére sor kerül." (Mérei, 1974)[11]

A személyiségfejlesztő csoport sajátossága, hogy tagjai nem azért lépnek kapcsolatba egymással, hogy valamit elvégezzenek, hogy a csoport léte valamilyen objektivációt hagyjon maga után. A csoportot a tagok személyiségének fejlesztése céljából hívják életre, ám a csoporttagok tevékenységét nemigen lehetne azzal leírni, hogy egymás személyiségének fejlesztésén fáradoznak. A személyiség változását, fejlődését maga a csoport működése, a csoporttagok egymásra való kölcsönös hatása idézi elő.

A szociálpszichológiai folyamatmodellek szerint a csoport fejlődési szakaszokon keresztül válik csoporttá. (SZŐNYI 2005) A hatékony munkafázis eléréséhez a csoportnak végig kell járnia az egyes fejlődési szakaszokat. A fejlődésnek meghatározott időigénye és környezeti feltételei vannak. A fejlődési folyamat a csoport működésének különböző szintjein zajlik, és a csoportban zajló mikrofolyamatokban jelenik meg látványosan vagy rejtetten. A tudatosan érzékelhető, követhető eseményeket szokás csoportdinamikai jelenségekként összefoglalni.

A csoportdinamika tulajdonképpen a kiscsoport szociálpszichológiai hangsúlyú dimenziója, a csoporttagok közötti interakciókból származó erők, azok kölcsönhatása, illetve az ezekből eredő jelenségek összességét jelenti. (Szőnyi 2005) A csoportdinamika keretében a szakirodalom sokféle jelenséget tárgyal, amiről úgy gondolják, hogy létrejöttük a csoportban ható erőknek köszönhető. Ide tartoznak az alábbi kérdéskörök:

- csoportstruktúra alakulása,
- normaképző folyamatok a csoportban,

[11] Mérei F.: A cselekvés szerkezete és a közösségi dinamika. Kurt Lewin pszichológiája. In.: K., Lewin: Csoportdinamika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975. 50. p.

- szerepek a csoportban,
- csoportkohézió kérdése,
- a csoport interakcionális mintázata,
- érzelmi kötelékek a csoportban,
- alcsoportképződés,
- a hatalom kérdése,
- státusok a csoportban,
- áttételi jelenségek,
- fokális konfliktusok kérdése,
- bűnbakképzés jelensége.

A csoportdinamikába tartozik a csoport eseményeiről, folyamatairól való mindazon tudás, ami már meghaladja a hétköznapi csoportpszichológiai ismeretet, s ugyanakkor tudatosan megfigyelhető. Szőnyi (2005) szerint *„A csoportdinamikai leírás szintjén mozgunk, amikor a csoportról nem csak azt mondjuk el, hogy ki miről beszélt, mit tett, hanem azt is, hogy mit történt.”*[12] A csoportdinamikai ismeretek alapvetőek a csoportfolyamatok és a csoport társas szerkezetének megértéséhez.

2. A személyiségfejlesztő csoport fejlődésének folyamata

A személyiségfejlesztő csoport fejlődésének folyamata bizonyos szabályszerűséggel zajlik le. Ennek a csoportfejlődési folyamatnak legalaposabb empírikus leírását ROGERS (1986) „Encounter-csoportnok” című tanulmányában olvashatjuk. Saját csoportfejlődési modellünk leírásakor ezt a leírást követtük.

A csoportfejlődés első szakaszát – melyet ZÖLD (1987) *performatív fázisnak* nevez – a csoporttagok visszafogott, tapogatózó viselkedése jellemzi. A résztvevők hasonlatosságokat (közös érdeklődési kört, ismerősöket stb.) keresnek, így kísérlik meg elhelyezni magukat a többiek

[12] Szőnyi G.: Csoportok és csoportozók. A lélektani munkára épülő csoportok vezetése. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 2005., 214.p

között. Ez a tulajdonképpen *identifikációs folyamat* igen jelentős, hiszen azáltal, hogy a másikban hasonlatosságot keresnek és ismernek fel, önmagukat is definiálják. Az identifikáció egyik formája a csoportban a „szóvivők" által történik. A „szóvivők" azok, akik elsőként fogalmaznak meg – gyakran az egész csoport nevében – valamit. A többiek ilyenkor vagy „csatlakoznak az előttük szólóhoz", vagy „alternatív szóvivő"-ként kínálják magukat. Ezzel máris beindulnak a csoportdinamikai történések.

A csoport beindulásához szükséges identifikációs folyamat fontos eleme a csoportvezető személye és funkciója. A résztvevők közléseire adott visszajelzéseivel afelé terelheti a beszélgetést, hogy a csoporttagok kezdeti nehézségeikről tudjanak beszélni. Így elérheti, hogy önmagukról beszéljenek és ne másvalakiről.

Az alakuló csoportban a jó megfigyelő feszültséget érzékel. Ez is a kapcsolatteremtés elengedhetetlen feltétele, hiszen ebben a feszültségben tapasztalhatják meg a csoporttagok azt, hogy ki kicsoda, és kihez érzik magukat közelebb, s kitől választja el őket nagyobb távolság; és ez a feszültség vezet az első interakciókhoz is. Ekkor körvonalazódnak a csoporttagokban az első elképzelések a csoport szerkezetéről, melyeket az egyének személyiség-tulajdonságai determinálnak elsősorban.

A csoportfejlődés második fázisa lendületet ad a csoporttörténéseknek: a csoport valamelyik tagjának kijelentése – általában egy negatív érzelem megfogalmazása – létrehozza a *csoport elsődleges polarizációját*, s ezáltal már a csoporttagokban látens módon jelenlévő ellentétek a verbális kommunikáció síkján is artikulálódnak. (Pl.: szorongásvállalók és szorongáshárítók, extrovertáltak és introvertáltak stb.) Ezzel beindulnak a csoport *konfrontációs folyamatai*. A konfrontáció segítségével őrzi meg tulajdonképpen a csoporttag egyéniségét a csoportban. Ez a tapasztalat, a másoktól való különbözőség tapasztalata a személyiség fejlődésének szükséges feltétele. A különbözőség

megfogalmazása ugyanakkor egyben előfeltétele újabb identifikációknak is, vagyis a csoport tagjainak így lesz módja arra, hogy a szembenálló oldalak egyikéhez vagy másikához csatlakozhassanak. A csoport polarizációja és a csoporttagok prediszpozíciója között tehát szoros összefüggést láthatunk. A csoportstruktúra ezzel „kilépett a fejekből".

A csoportfejlődés harmadik fázisában az identifikáció és a konfrontáció által teremti meg egyensúlyát a csoport. Fokozatosan megszilárdul a csoport affektív struktúrája, egyre inkább kirajzolódik, ki kivel tart inkább.

> *„A működő csoportban összetartó erők és ellenerők egyaránt fellépnek. Az összetartó erők biztosítják a csoport stabilitását, de az ellenerők szükségesek a csoport mozgásban maradásához, a csoportfolyamatok elevenségéhez"*[13]
>
> (Zöld, 1987)

Egyetértünk Zölddel abban, hogy a *csoportkohézió* és a *csoportpolarizáció* komplementer fogalmak. Kell lenni a csoportban egy erőnek, amelyik összetartja, és kell lennie a csoportban egy ellentmondásnak, amely a csoportot mozgásban tartja. *A két hatás eredője (kölcsönhatása) biztosítja a csoport dinamikus egyensúlyát.*

A csoportfolyamat előrehaladtával a csoporttagok megnyilatkozásai egyre magabiztosabbak, nő az aktivitásuk, fokozódik önmegfigyelésük, s a többiek egyre jobb megismerése növeli érzékenységüket a visszajelzésekre. Ennek következtében megszaporodik a visszajelzések adása is. Az identifikáció és konfrontáció összjátéka alakítja ki a csoporttagoknak a csoportban pillanatnyilag elfoglalt pozícióját és szerepét, amely időről időre változhat. Az egyre tartalmasabb önfeltárások és visszajelzések sorából lassan

[13] Zöld B.: Önképváltozás és csoportpszichoterápia. Pszichológia 1987, (7), 4. 491. p.

formálódni kezd a csoportközvélemény, vagyis a csoport tagjainak nézetei bizonyos pontokon közelíteni kezdenek egymáshoz. A csoportstruktúra egyszerűsödik, s egyre jobban megközelíti a munkafázis struktúráját.

A negyedik fejlődési fok a *munka fázisa*, amelyben a csoporttagok számára – a befektetett érzelmi és kognitív energia arányában – időlegesen megnő a csoport fontossága, jelentősége, vagyis referenciaponttá válik a csoport a tagok életében. Ekkor már a csoport visszajelzései alakíthatják, sőt megváltoztathatják a csoporttag elképzelését önmagáról. Ebben a szakaszban a szociális percepció minősége is megváltozik. A differenciáltabb személyészlelés következtében a kezdetben jellegtelenebbnek látszó csoporttagok is színesebb, egyéniesülő vonásaikról kapnak visszajelzéseket a többiektől. Olyan tulajdonságokról kapnak hírt, amelyeknek egyáltalán nem voltak tudatában. A *szociális facilitációnak* itt különös hatása lehet a csoport tagjaira: úgy és olyannak élik meg önmagukat és egymást, ami a mindennapok gyakorlatában ritkán történik meg. A csoport ezen szakaszában vethet be a csoportvezető intenzitásnövelő intervenciókat, módszereket. Intenzitásnövelésen a csoport és a csoporttagok fejlődésében rejlő lehetőségek jobb kiaknázását, általában az affektívan hangsúlyosabb mozzanatok fókuszba állítását, felerősítését értjük. Saját gyakorlatunkban elsősorban a pszichodráma módszer különböző technikáit használtuk fel az egyéni fejlődés előmozdítására, illetve bizonyos csoporttémát jelentő kérdéskörök megközelítésére. Az encounter-gyakorlatok közül azokat használtuk, amelyek tudatosítják az élmény együttes jellegét, a csoportfejlődés elért szintjét, s amelyek felismertetik a csoportot úgy, mint a személy társas viselkedését tükröző ernyőt.

A csoport végül minden esetben felbomlik, s a csoporttagok – a befektetett energia arányában – különböző nyereséggel, eltérő mértékű megváltozottsággal és fejlődéssel válnak meg a személyiségfejlesztő csoporttól.

A komplexitás-elmélet a csoport önszervező működésmódjára hívja fel figyelmünket. Álláspontja szerint *„az önszerveződésen alapuló változáshoz labilis rendszerállapot szükséges”*[14] a csoportban. Ezt a vezető a rögzült viselkedési mintázatok fellazításával, azok kérdéssé formálásával, szabadabb tér biztosításával és az önreflektálás ösztönzésével éri el. Ily módon biztosítja a csoportban a terepet új viselkedési mintázatok kialakulásához.

A vezető tehát a rendezetlenség kreatív potenciáljával (labilitás) dolgozik. A kérdés az, hogy milyen határokon belül tudja csoportvezetőként optimalizálni a labilitás szintjét, hiszen a megkötött instabilitás a csoport működésének terepe, ami egyszersmind szorongáskeltő helyzet is. Mégis ez az állapot a változás, a kreativitás kiindulópontja a csoport egésze és a csoport tagjai számára.

A komplexitás-elmélet mondanivalója tehát az, hogy a pszichológiai csoportokban összefüggés áll fenn az önszerveződés, a kreativitás és az instabil állapot között, vagyis a bizonytalanság, a kiszámíthatatlanság törvényszerű ezen csoportokban. A pszichológiai kiscsoport tehát a strukturáltság–kiszámíthatóság és a teljes strukturálatlanság-kiszámíthatatlanság köztes terében működik. A csoport kreatív potenciálja attól függ, hogy a csoport vezetője milyen mértékben ad teret a bizonytalanságnak, kiszámíthatatlanságnak, s hogyan bánik a csoport stabilitását biztosító keretekkel.

Ha érdemben akarunk dolgozni a személyiségfejlesztés céljából létrejött csoporttal, akkor ezzel meg kell barátkoznunk, egyébként akaratlanul is túlzottan strukturáljuk a csoport folyamatát, megmerevítve ezzel a csoportot, s lehetetlenné téve a cél elérését. A csoportvezetőt gyakran fokozott strukturálásra ösztönzi félelme attól, hogy a

[14] Szőnyi G.: Csoportok és csoportozók. A lélektani munkára épülő csoportok vezetése. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 2005., 206.p.

csoport önszerveződési folyamatai kreatív és destruktív mintázatot egyaránt létrehozhatnak.

Megjegyezzük, hogy a stabil feladatcsoportokban és részben a készségfejlesztő (pszichoedukatív) tréningcsoportokban - jellegükből következően - némileg más dinamikai törvényszerűségek érvényesülnek. Kevésbé feltáró jellegükből következik, hogy a csoport saját folyamatának kibontakoztatását és annak reflektálását nem állítják a figyelem fókuszába, a strukturált gyakorlatok meghatározott készségek fejlesztését célozzák. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a személyiségfejlesztő és készségfejlesztő célú csoportok megegyeznek az alábbiakban:

- a csoporttagok viselkedésében-személyiségében-énképében valamilyen változást akarnak létrehozni,
- olyan módon működnek, aminek következtében a személyiség kritikus, problémás rétegei is érintődnek, bevonódhatnak.

Mindez arra a felelősségre hívja fel a különböző területen dolgozó csoportvezetők, trénerek figyelmét, hogy a csoportfolyamat akár teljes strukturáltsága, kötöttsége esetén is számolniuk kell a csoport önszerveződési folyamatának dinamikájával, valamint a csoporttagok énképe mélyebb rétegeinek érintődésével, s az ebből következő sérülési lehetőséggel.

3. Személyiségfejlesztő csoport és önképváltozás

A csoportban történő személyiségfejlesztés lehetséges hatásai közül a legjelentősebb momentumnak az *önképváltozás* lehetőségét tatjuk. A fentebb leírt csoportfejlődési modell jó néhány olyan – az ént felerősítő jellegű – hatótényezőt hordoz magában, amelyek külön-külön is jelentősen módosíthatják a csoporttagok önképét. Gondolunk itt a fokozott önmegfigyelésre, a visszajelzések szám- - és minőségbeli gyarapodására, a csoportközvélemény jelentőségének növekedésére, a csoportnyomásra, a

referenciális jelleg kialakulására, a társas összehasonlítási folyamatok felerősödésére, és a személypercepciót megváltoztató szociális facilitációra, amely arousal növekedéssel jár. A hatásspecifikum tehát éppen a csoportfolyamatból vezethető le.

Az új csoporthelyzet a tagok számára egyszerre fenyegetés és lehetőség, ezért valamilyen fokú szorongás általában társul hozzá, mivel a csoportban zajló változási folyamatok – a korábban elsajátított szociális szerepek újrarendezésével – fenyegetik az identitást.

TESSER (19878) szerint az önkép a csoportpszichoterápia hatására jellemzően összefogottá, értékhangsúlyossá, sarkítottá válik. Azt a folyamatot, a amikor észleletünkben valaki a személypercepciós kategória perifériájáról a prototípushoz vagy az irrelevanciához közelít, Tesser *sematizálódásnak* nevezi.

Zöld (1987) megközelítésében:

> *„Az elnevezés értelme a következő: Ha valakiről, akár önmagunkról, csupa homályos, perifériális látomásunk van, akkor ez az észlelet könnyen lehet ellentmondásos, rendszertelen. Ha viszont a rendelkezésünkre álló kategóriák nagy része irrelevánsnak, kis része prototipikusnak mutatja a tulajdonságainkat, akkor az egy jól használható, éles, következtetésekre följogosító, más szóval sarkított, összefogott és értékhangsúlyos kép lesz önmagunkról.”*[15]

Elfogadva Tesser sematizálás fogalmát, azt állítjuk,, hogy a csoportban történő személyiségfejlesztés hatására az önkép perifériás (homályos) elemei prototipikussá (élessé) vagy irrelevánssá (sötétté, érzékelhetetlenné) válnak, azaz az

[15] Zöld B.: Önképváltozás és csoportpszichoterápia. Pszichológia 1987, (7), 4. 484. p.

önkép jellemzően összefogottá, értékhangsúlyossá, sarkítottá válik. A csoport személyi összetételének ismeretében becslést lehet adni azzal kapcsolatban, hogy milyen jellegű önképváltozások várhatók, és feltételezéseink a csoport befejezésekor ellenőrizhetők is.

Az önkép megváltozása – de facto – az aktuális önkép megrendülésével jár, s ez veszélyeket is hordoz magában. A csoportvezető felelőssége ezért igen nagy abban, hogy a változást előidéző hatótényezőket milyen irányban és milyen intenzitással engedi érvényesülni annak érdekében, hogy a személyiség integritása megőrződjék és erősödjék. A változásnak az a mértéke és üteme kívánatos, amely a személyiség dinamikus egyensúlyát úgy tartja meg, hogy az egyre magasabb szinten lehessen újrateremthető az egyén számára. Ez az a szint, amely az önértékelés növekedését és az adaptívabb viselkedést leginkább előmozdíthatja.

4. Szerepek a csoportban

A csoport talán legfontosabb szociálpszichológiai fogalma a *szerep.* A szerepek a társas rendszer felől közelítve az emberek közötti viszonyulást, viselkedést szabályozzák. A szerepek egymással összefüggenek, egymást feltételezik. A szerepek egymáshoz való viszonya társadalmilag meghatározott.

Az egyén felől közelítve a szerep segíti az egyént a mindennapi élethelyzetekben való eligazodásban, vagyis a szerepviselkedés a különböző élethelyzetekben megvalósuló viselkedést jelenti. A megvalósított szerepek kijelölik az egyénnek a mikrotársadalmi környezetben betöltött státusát. Az egyén sokféle, akár egymással ütköző státussal és szereppel is rendelkezhet élete adott szakaszában. A társadalmi létezés szerepeinek elsajátítása döntően tudattalanul zajló folyamatokban történik kora gyermekkortól kezdve. A szocializáció folyamatában magunkhoz alakítjuk azokat, illetve magunkat a szerepekhez alakítjuk. Azt is

mondhatjuk, hogy a szocializáció tulajdonképpen a személyiségfejlődés társadalmi vetületét jelenti.

> *„A pszichológiai kiscsoportra általában jellemző, hogy minimálisra csökkenti az előre megformált szerepek számát, s a fennmaradókat is reflektálhatóvá, megbonthatóvá teszi.*”[16]

A csoportban valamennyi tag elveszti csoporton kívüli szerepeit, vagyis a csoportot a társas helyzet preformált szerepeinek hiánya jellemzi. Ez egyszerre lehet felszabadító és frusztráló a résztvevők számára. A csoport társadalmasodási folyamatában a csoporttagok közti interakciók következményeként, a normák, értékek és viselkedésminták újrafogalmazódnak, melynek nyomán kialakulnak a csoport informális szerepei. Ez gyakran a csoportvezetőhöz viszonyított valós és virtuális elhelyezkedés függvényében formálódik.

A szerepben gondolkodás nélkülözhetetlen része a csoportvezetői gyakorlatnak. A feltáró jellegű csoportfolyamatok célja a csoporttagok szerepmegvalósítása, tudattalan összetevőinek megértése és zavarainak átdolgozása. A készségfejlesztő (pszichoedukatív) tréningek középpontjában pedig az egyes szociális szerepek begyakorlása, elsajátítása áll. A csoportvezető önismereti kérdései közé tartozik, hogy miként reagál a csoportban felbukkanó szerepekre, a felé irányuló szerephívásokra, s az, hogy saját működésmódjával milyen szerepek megvalósítását generálja a csoporttagokban.

Szőnyi (2005) szerint a csoport céljának függvényében a csoportvezető számára a szerep lehet vizsgálandó vagy létrehozandó jelenség. Vizsgálhatjuk a csoportban betöltött szerepek tartalmát a csoportdinamika függvényében, a

[16] Szőnyi G.: Csoportok és csoportozók. A lélektani munkára épülő csoportok vezetése. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 2005., 216.p.

személyiség szereprendszerét és a személyiség meghatározott szerepéhez tartozó társas készségeinek fejlesztését.

5. Ellenállás a személyiségfejlesztő csoportokban

A különféle módszerekkel vezetett személyiségfejlesztő csoportokban elkerülhetetlenül beleütközünk az egyes csoporttagok, illetve az egész csoport ellenállási megnyilvánulásaiba, függetlenül attól, hogy mögöttük a személy védekező mechanizmusa áll-e, vagy indulat-áttételes jelenséggel van dolgunk.

A *védekező mechanizmust* RUDAS (1990) szerint olyan tartós vagy ismétlődő tudattalan pszichikus működésekként határozhatjuk meg,

> *„amelyek célja a belső konfliktusokkal együtt járó feszültségek, szorongások megelőzése, illetve megszüntetése vagy csökkentése, ezen keresztül a személyiség épségének, integritásának, alkalmazkodóképességének megőrzése.”*[17]

A védekező (elhárító) mechanizmusoktól meg kell különböztetnünk az *ellenállást*. Amíg az elhárító mechanizmus a személyiségstruktúrának a szocializáció során kialakult integráns része, addig az ellenállás az egyén aktuális törekvése önmaga védelmére, a pszichés egyensúlyát veszélyeztető önismereti munkával szemben. Az ellenállás természetesen aktivizálja az egyén elhárító mechanizmusait. Bármelyik énvédő mechanizmus válhat ellenállási jelenséggé.

A védekező mechanizmusokról ANNA FREUD (1971) és WILHELM REICH munkáiban olvashatunk részletesen. Dolgozatunkban csak felsoroljuk az elhárító mechanizmusok leggyakoribb formáit, hangsúlyozva, hogy az ellenállásos viselkedés mögött húzódó védekező

[17] Rudas J.: Delfi örökösei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. 97. p.

mechanizmusok felismerése a csoportvezetői kompetencia egyik legfontosabb meghatározója.

A védekező mechanizmusok leggyakoribb fajtái a következők: elfojtás, tagadás, hasítás, áttolás, regresszió, izoláció, projekció, meg nem történtté tevés, reakcióképzés, racionalizálás, identifikáció, kompenzálás, elaboráció. Mindezek meghúzódhatnak a személyiségfejlesztő csoportban megnyilvánuló ellenállások mögött is, gyakran az egyén kitüntetett én-védő mechanizmusainak függvényében.

Dolgozatunkban a továbbiakban azokat az ellenállási formákat ismertetjük, amelyekkel minden csoportvezető szükségképpen találkozik, s amelyekkel tudni kell bánni:

Hallgatás – Általában a csoportülések kezdetén találkozunk a jelenséggel a csoporttagok kollektív ellenállásának jeleként.

Racionalizálás, intellektualizálás – Szakmai és egyéb intellektuális kérdéseket vitat meg a csoport azt elkerülendő, hogy személyes vagy személyek közötti problémákról kelljen beszélni.

Általánosító távolítás – A személyes és aktuálisan felvetődő témákat a csoport általános síkra tereli. Jól felismerhető az általános alanyok („az ember”) használatáról, valamint az egyes szám első és második személy használatának kerüléséről.

Áttolás – A „jól nevelt” csoport feszültségét nem tudja vagy nem meri nyíltan artikulálni, ezért indulatait más témába tolja át.

Verbális agresszió – A gyakorlat, a vezető kollektív bírálata.

Függőség a csoportvezetőtől – A csoport mindent a vezetőtől vár (témát, irányítást, értékelést), így akadályozzák a csoportdinamika kibontakozását, az egymással és önmagukkal való igazi kapcsolatba kerülést.

Alcsoport alakítás – Ketten vagy többen hangsúlyozzák a többiektől való különállásukat. Ez megvédheti őket a csoportfolyamatokba való mélyebb bevonódástól, mint önismeretet fejlesztő konfliktusoktól.

Bohóckodás – A csoport kollektív bohóckodással oldja feszültségét, és ezzel elkerüli az önfeltárás helyzetét.

Technikai ellenállás – Késés, hiányzás, kimaradás stb.

A rezisztenciával való bánásmód, annak kezelése, oldása a csoportvezető képzettségétől, irányultságától függően többféle lehet.

> *„… az önismeret-fejlesztés egyik nagyon fontos eszközéről mond le az a csoportvezető, aki nem foglalkozik a csoporttagok habituális védekező mechanizmusaival, nem ragadja meg a kínálkozó alkalmat arra, hogy ebben a síkban is tükröt tartson a résztvevők elé. Ha ugyanis a személyiség egyik lényegi összetevőjének és integráns részének tartjuk a védekező mechanizmusokat, konkrét mintázatukat pedig az egyénre jellemzőnek, akkor az önismeret fejlesztésére irányuló munkánk torzó marad e szempontrendszer nélkül.*”[18]

Az én-védő mechanizmusok feltárása azonban nagy óvatosságot és szaktudást igényel. A személyiség védekező rendszerét nem szabad lerombolni, s a személyiség épségének, integritásának megőrzéséért a csoportvezetőnek felelősséget kell vállalnia.

Szőnyi szerint a csoportban kialakulhat az egyéni ellenállásformák tudattalan interindividuális összeillesztése-

[18] Rudas J.: Delfi örökösei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. 107. p.

összeilleszkedése, vagyis létrejöhet a csoportellenállás, amely áthatja az egész csoportot, beleértve a vezetőt is. Ilyen jelenségek lehetnek a bűnbakképzés és a monopolizálás (valaki uralja a csoportot). A csoportellenállás funkciója az, hogy a csoporttagok számára elkerülhetővé és lehetetlenné váljék az, ami fenyegeti a résztvevők adott pillanatban fennálló biztonságát. Tipikus ellenállási jelenségek a csoportban a késés, az ismételt hiányzás, a dacos hallgatás, a folyamatos beszéd, folyamatos testi aktivitás, közöny, elalvás stb.

A csoportmunkával szembeni ellenállással való dolgozás elsősorban szemléleti probléma, és nem technikai kérdés. Mindenekelőtt annak kérdése, hogy a csoportvezető mennyire fogadja el azt az állapotot, hogy a csoportfejlődés fázisaihoz természetes módon hozzátartoznak az ellenállások is. Az ellenállás a csoporttagok autonómia igényének kifejeződése, ily módon az ellenálláshoz való jog csoportvezető általi akceptálása az autonómia igény elfogadását és támogatását jelenti az egyén számára. A csoportvezető minősítésén múlik, hogy a csoportban megjelenő viselkedések közül mit tekint ellenállásnak. A csoport tagjainak valódi és tartós változása mindig ellenállással szemben jön létre. Az ellenállás gyors és könnyű feladása gyakran a konformitás jele.

Az ellenállás akceptálása a csoportvezető részéről már önmagában is csökkenti az ellenállás intenzitását. A vezető kongruenciája, empátiája és elfogadása lehetővé teszi az ellenállás energiává történő átdolgozását. Megfelelő visszajelzésekkel és beavatkozásokkal elérheti, hogy a csoport képes szembesülni saját ellenállásával, s így lehetővé válik az ellenállás okainak feltárása.

Az ellenállásokat azonban nem mindig sikerül megbeszélés útján feldolgozni. Ilyenkor az segít leginkább, ha az ellenállás megnyilvánulása és hátterének feltárása közé olyan tapasztalatszerzést iktatunk, amely a két fázis közötti összefüggésláncot érzékelhetővé teszi. Az ilyen „áthidalásos”

tanulás legjobb módszere a dramatikus játék, vagyis a pszichodramatikus csoportjáték.
MORENO (1969) az ellenállással szembeni tiszteletét így fogalmazta meg:

> *„Nem rombolhatunk szét falakat a protagonista körül, hanem kísérletet teszünk azokkal az ajtókkal, amelyek kinyílnak.”*[19]

Felhasznált irodalom:

- Buda B.: A személyiségfejlődés és a személyiségfejlődést szolgáló csoportmódszerek. In: Személyiségfejlesztés I. Közművelődés Háza, Tatabánya, 1990.
- Freud, A.: Az én és az elhárító mechanizmusok. Párbeszéd Könyvek, Budapest, 1994.
- Lewin, K.: A mezőelmélet a társadalomtudományban. Gondolat Kiadó, Budapest, 1972.
- Lewin, K.: Csoportdinamika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Mérei F.: A cselekvés szerkezete és a közösségi dinamika. Kurt Lewin pszichológiája In.: Lewin, K.: Csoportdinamika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Mérei-Ajkai-Dobos-Erdélyi: A pszichodráma önismereti és terápiás alkalmazása. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.
- Moreno, J. L.: Gruppenpsychotherapie und Psychodrama. Stuttgart, 1959.
- Moreno, J.L.: Psychodrama III. Beacon, New York, 1969.
- Petzold, H. G.: Zur Veränderung der sozialen Mikrostruktur im Alter. Integrative Therapie 1/2. 1979.
- Rogers, C. R.: Encounter-csoportok. Országos Pedagógiai Intézet, Budapest, 1986.
- Rudas J.: Delfi örökösei. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990.
- Szőnyi G.: Csoportok és csoportozók. A lélektani munkára épülő csoportok vezetése. Medicina Könyvkiadó Rt., Budapest, 2005.

[19] Moreno, J. L.: Psychodrama III. Beacon, New York, 1969. 235. p.

- Tesser A.: Self-generated attitude-change. In: Berkowitz, L. (Ed.): Advences in experimental social psychology. Academic Press, New York, 1978.
- Zeintlinger, K. E.: A pszichodráma-terápia tételeinek elemzése és újrafogalmazása J. L. Moreno után. Híd Családsegítő Központ, Nemzeti Egészség-védelmi Intézet, Caritas Hungarica, Magyar Pszichiátriai Társaság Psziyhohygiénés Egyesülete, Budapest, 1991.
- Zöld B.: Önképváltozás és csoportpszichoterápia. Pszichológia 1987, (7), 4. Budapest

SZABÓ ZSUZSANNA MÓNIKA

Vezetői mítoszok és a valóság[20]

Az alkalmazottakkal szemben támasztott elvárások a társadalom és gazdaság fejlődésével együtt folyamatosan változtak. Törvényszerű tehát a kérdés, hogy kit nevezhetünk értékes munkaerőnek napjainkban. További kérdés, hogy mit gondolnak erről a vezetők, tulajdonosok. Mint fiatal pályakezdő sokszor kerültem olyan társaságba, ahol ezekről a kérdésekről beszélgettünk. Vitáink során egy ismérv mindig döntően szóba került, mégpedig a **kor**.

Érdeklődésemet a témával kapcsolatosan fokozta egy Humánpolitikai Szemlében (2006/4. Szende) megjelent cikk, melynek elolvasása után döntöttem úgy, hogy önálló kutatásba kezdek. A cikk arról szól, hogy gyakorló vezetők sok esetben kialakult sztereotípiák alapján döntenek beosztottjaikról. A vizsgálat arra keresi a választ, hogy valósak- e ezek a vezetői mítoszok. A felmérést Kanadában egy vasúttársaságnál végezték két korosztály (Baby Boomerek és X-esek) véleményének a megkérdezésével.

Ezek a megfogalmazott és nyilvánvaló mítoszok a következők:

- *„1. mítosz*: A munkaképesség és a teljesítőképesség az életkorral csökken.
- *2. mítosz*: Az idősebb dolgozók nem képesek a tanulásra és az átképzésre, és nincs is erre motivációjuk sem.
- *3. mítosz* : 65 év a megfelelő kor a nyugdíjba vonulásra.

[20] Az OTDK – konferencián, Miskolcon 2007-ben bemutatott előadás szerkesztett változata. Felkészítő tanár: Szolnoki Péterné

- *4. mítosz*: Szükséges a kötelező nyugdíjazás, az öregek nem mennek önként nyugdíjba, helyet kell adniuk a fiatalabbaknak.
- *5. mítosz*: Az idősebbek többet hiányoznak betegség és sérülés miatt, nem érdemes őket felvenni, mivel olyan rövid idejük maradt, és a biztosítási költségeik is nagyobbak." [Szende 2006/4 84.-85. oldal]

Beszélgetéseink során kiderült, hogy Magyarországon is fellelhető ez a vezetői szemlélet. Kíváncsi voltam arra, hogy a beosztottak hogyan vélekednek erről. Természetesen megtartottam a cikk által megfogalmazott mítoszokat, de a korosztályokat kibővítettem és az időintervallumokon is változtattam.

A vizsgálat módszeréül primer és szekunder információk gyűjtését és elemzését választottam. A primer információkat kérdőíves felmérés alapján véletlen mintavételi eljárással három szervezetnél és három korosztály körében végeztem el.

A vizsgált szervezetek bemutatása

1.) a *Hajdú-Bihar Megyei Közigazgatási Hivatal* (továbbiakban HBM Közigazgatási Hivatal), mely a Kormány területi államigazgatási szerve A Hivatalt 1991-ben a Magyar Köztársaság Miniszterelnöke alapította, melyet a Kormány 2006 tavaszáig a Belügyminiszter közreműködésével, 2006 tavaszától pedig az Önkormányzati és Területfejlesztési miniszter irányítja.

2.) *Kite ZRt.* A cég 1992.-ben kezdte meg tevékenységét. Jelenleg technológiai fejlesztésekkel, szaktanácsadással, mezőgazdasági input kereskedelemmel, (mezőgazdasági gépek, eszközeik, anyagaik beszerzése) szervízhálózat üzemeltetésével, terménykereskedelemmel, ezen kívül még termelési, fejlesztési és beruházási hitelek szervezésében való közreműködéssel foglakozik.

3.) Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar (továbbiakban: TSF GFK). Békéscsabán 1986 óta van felsőoktatási képzés. A jogelőd Körösi Csoma Sándor Főiskolán 1994-től indult közgazdasági képzés. A magyar felsőoktatás integrációs kihívása következtében többször változott az intézmény neve és számos szervezeti változáson esett át. 2001. augusztus 1-től Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Karaként folytatta működését.

A három korosztály bemutatása

Baby Boomerek az 1949-1960 között születettek, mert a népességgel kapcsolatos intézkedések hatására sok gyermek született. Ők azok, akik már a negyvenes éveik fölött vannak és a nyugdíjazás előtt állnak, akik viszonylag nagy tapasztalattal rendelkező munkaerőt testesítenek meg. (A Ratkó korszak gyermekei).

„X”-esek azok, akik az 1961- 1974 között születettek, akik már tapasztalattal rendelkezők, de nem régóta dolgoznak. Az akkor hatalmon lévő kormány rengeteg kedvezményt biztosított az akkor gyermeket vállaló családok számára.

Az *„Y” nemzedékbe* az 1975 és 1989 között született gyermekek tartoznak, akik közül néhányan már a munka világában élnek, de még emellett tanulnak, illetve, akik jelenleg felsőoktatási képzésben vesznek részt és még nem dolgoznak, azonban nemsokára elhagyják az iskola falait és kilépnek a „nagybetűs életbe”.

A bevezetőben megemlített cikk a Baby Boomerekhez hasonlított korosztályt „X”-eseknek nevezte el. Az „X” elnevezést azért kapta, mert szinte minden összehasonlításnál az „x”, „y”-t használjuk, mint összehasonlítandó tényezőt. Ezt én is elfogadtam.

A hipotézisem szerint a három korosztály véleménye zömében egyező, viszont ez nincs szinkronban a megfogalmazott mítoszok tartalmával. Tehát a dolgozat célja ennek a hipotézisnek a bizonyítása.

A mítoszokkal kapcsolatos kérdőíves felmérés eredménye

1. A minta bemutatása

Két kérdőívet készítettem, mely a mítoszokkal kapcsolatos vélemények megismerését segítő kérdéseket tartalmazta.
A HBM Közigazgatási Hivatal és Kite Rt. Dolgozói között 70-70 db kérdőívet osztottam szét, melyből összesen 84 db helyesen kitöltött kérdőív érkezett vissza. A TSF GFK hallgatói az 50 db kiosztott kérdőívből 24 db feldolgozható kérdőívet juttattak el számomra.

1. sz. táblázat
A visszaérkezett kérdőívek megoszlása szervezetenként

Munkahely	**Kitöltött kérdőívek száma (db)**
HBM Közigazgatási Hivatal	61
Kite Rt.	23
Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar	24
Összesen (db):	108

Forrás: Saját felmérés

A kérdőív alapismérvei szerint a megoszlást a következő tábla mutatja:

2. sz. táblázat
A minta alapismérvek szerinti megoszlása

	Kor (fő)			Nem (fő)		Pozíció (fő)		Iskolai végzettség (fő)			
Szervezetek	Baby Boomerek (1949-1960)	X-esek (1961-1974)	Y Fiatal nemzedék (1975-1989)	Férfi	Nő	Vezető	Beosztott	Alapfokú (8 általános)	Középfokú (érettségi)	Főiskola	Egyetem
HBM Közigazgat-ási Hivatal	18	37	6	12	49	5	56	2	25	26	8
Kite Rt.	4	7	12	4	19	1	22	1	8	4	10
TSF- GFK	-	-	24	9	15	-	13	-	19	5	0
Összesen:	22	44	42	25	83	6	91	3	52	35	18

Forrás: Saját felmérés alapján

A táblázat nem tartalmazza az állományonkénti megoszlást, mivel a megkérdezettek kizárólag szellemi foglalkozásúak voltak. A kérdőív további feldolgozásában a többi alapismérvre (nem, pozíció, iskolai végzettség) külön nem térek ki, mert a vizsgálat szempontjából nem annyira fontos, mint a korhoz való hovatartozás.

A táblázatból kiderül, hogy a Baby Boomerek által kitöltött kérdőívek száma kevesebb, mint az „X”-esek és az „Y” Fiatal nemzedék korosztálya által kitöltötteké. Ez egyrészt természetes dolog, hiszen a Baby Boomerek korosztályához tartozók igénybe vehették és valószínűleg igénybe is vették az előnyugdíjazás lehetőségét.

A TSF GFK-n kérdőívet kitöltők közül (összesen 24 fő), 13 hallgató rendelkezik munkaviszonnyal, melyből 10 fő levelező tagozatos, 3 fő pedig, nappali tagozatos hallgató. (Ezért volt szükséges két kérdőívet készíteni.) Ez a 13 fő tudott segíteni a munkaviszonnyal kapcsolatos kérdéseim megválaszolásában, hiszen azok a hallgatók, akik nem

rendelkeznek munkaviszonnyal csak az elképzelésükre és hallomásaikra építettek volna.

.

Mítoszokkal kapcsolatos vélemények vizsgálata

<u>1.Mítosz:</u> „A munkaképesség és a teljesítőképesség az életkorral csökken.”

Mindkét kérdőívemben erre vonatkozóan két kérdést tettem fel:

„Véleménye szerint mikor a legnagyobb a munkavállalónak a teljesítőképessége/ teherbírása?”

„Milyen okok csökkenthetik leginkább a teljesítőképességet?”

1. sz. ábra: A Baby Boomerek, „X-esek, : „Y” nemzedék véleménye a teherbírásról (30 -45 év között)

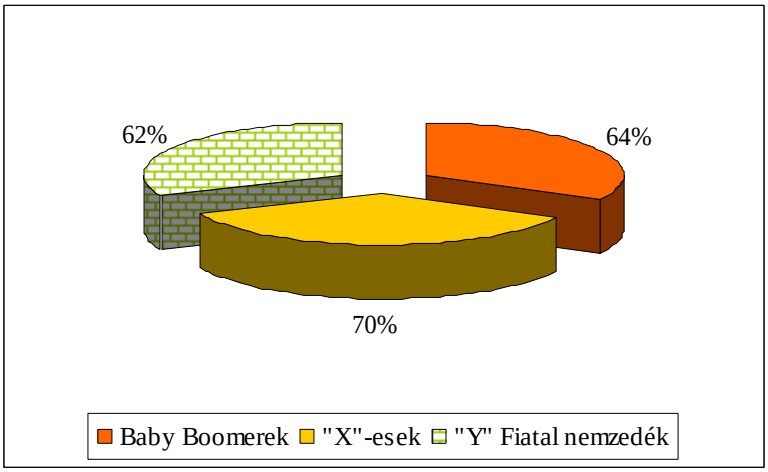

Forrás: Saját felmérés

A diagrammról is leolvasható, hogy a Baby Boomerek, az „X”-esek és az „Y” nemzedék egyértelműen 30 és 45 év közé tette a legnagyobb teherbírást, illetve teljesítőképességet.

Véleményem szerint 30 és 45 év között már megvan a kellő szaktudás, gyakorlat és tapasztalat, vagyis ebben a korban a legpiacképesebb a dolgozó.

A pályakezdés idején is nagy a teherbírás a fiatalok körében, de az erős teljesítőképességhez hiányzik a megfelelő tapasztalat és gyakorlat. A kérdésre adott válaszok alapján a három korosztály véleménye közel azonos.

De mielőtt a mítosszal kapcsolatos megállapítást megtenném, nézzük meg a másik kérdésre adott válaszok eredményét.

A munkahelyi teljesítőképesség csökkenését előidéző tényezők megítélését rangsorolásos módszerrel kellett megválaszolni.

A kor meglepő módon egyáltalán nem is szerepel a rangsor első 4 tényezője között. A Baby Boomereknél csak a hatodik helyen jelenik meg először, az „X”-eseknél már csak a nyolcadik helyen, míg az „Y” nemzedéknél pedig, a tizenegyedik helyen jelenik meg. A kor rangsorhelyzetét azért tartom fontosnak, mert a kérdésre adott válaszok egyértelműen megmutatják, hogy a kor teljesítőképességre irányuló hatása a vélemények alapján nem tartozik a döntő tényezők közé. Sokkal inkább a munkahelyi légkör, elégedettség hiánya a munkakörrel kapcsolatban, elismerés (anyagi, erkölcsi hiánya).

Ez azt jelenti, hogy a mítosz tartalma, nem egyezik a válaszadók véleményével.

2. Mítosz.: ***„Az idősebb dolgozók nem képesek a tanulásra és az átképzésre, és nincs erre motivációjuk sem.”***

Erre a mítoszra vonatkozóan 4 kérdést tettem fel. Először arra voltam kíváncsi, hogy melyik korosztály számára fontos leginkább a folyamatos tanulás?

2.sz. ábra: A folyamatos tanulás szükségessége a Baby Boomerek, „X”-esek, „Y” nemzedékénél (%)

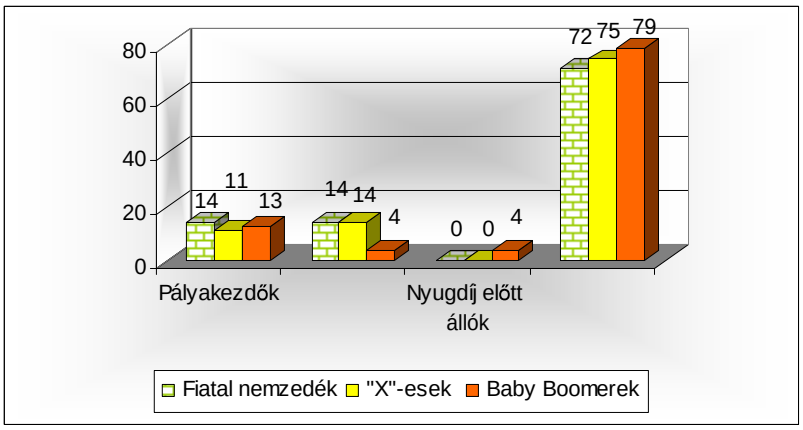

Forrás: Saját felmérés

Egyértelműen kiderül, hogy a Baby Boomerek, az X-esek és az ”Y” nemzedék döntő többsége is úgy gondolja, hogy minden korosztály számára fontos a folyamatos tanulás. Ez egyben a megfogalmazott mítosz tagadását is jelenti.

A következő, 2. mítoszhoz kapcsolódó kérdésemben arra kerestem a választ, hogy vajon részt szoktak-e venni a dolgozók a jelenleg fejlődésüket biztosító képzéseken.

3. sz. ábra: A munkahelyük által kínált képzéseken való részvétel a megkérdezettek alapján (%)

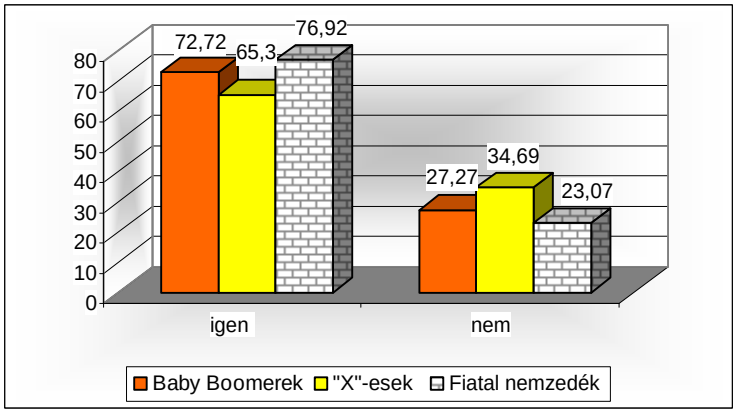

Forrás: Saját felmérés

A válaszok megoszlásából kiderül, hogy mind a három korosztály nagy százaléka szívesen vesz részt a fejlődését biztosító képzéseken. Az a mondás tehát, hogy „öreg kutyának nem lehet új trükköt tanítani” nem igaz. Mindez újabb bizonyíték a megfogalmazott mítosz tartalmi valótlanságára.

Még mindig ennél a mítosznál maradva azt is megkérdeztem, hajlandók lennének-e saját költségre képezni magukat.

4. sz. ábra: A munkavállalók saját költségére való képzésének hajlandóságát mutatja (%)

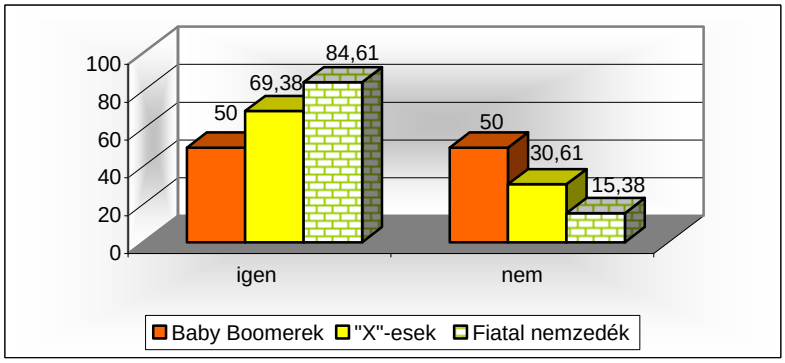

Forrás: Saját felmérés

Nagyon érdekesen oszlott meg ennél a kérdésnél a három korosztály véleménye. A Baby Boomerek fele még hajlandó lenne képezni magát, de a másik fele már nem. Természetesen ez abból is adódik, hogy nagy a Baby Boomerek nemzedéke közötti korkülönbség intervalluma. Akik közvetlen a nyugdíj előtt állnak saját költségre természetesen már nem szeretnék képezni magukat, de akiknek még több évük van a nyugdíjazásig természetesen a versenyképesség miatt szívesen képzik saját költségre is magukat. Az „X”- esek és „Y” Fiatal nemzedék döntő többsége mondja azt, hogy saját költségre is szívesen képeznék magukat. Valószínű, hogy tudásuk szinten tartása, valamint a versenyképesség biztosítása miatt tartják fontosnak. A versenyképesség azért szükségszerű, mert a környezet és az igények változása megköveteli a tudás szinten tartását, ami csak a versenyképesség fenntartásával jár együtt a munkapiacon való részvétel miatt.

A második mítoszhoz kapcsolódó utolsó kérdésem arra vonatkozott, hogy szükségesnek tartják-e a munkakörük ellátásához a képességek és készségek fejlesztését.

5. sz. ábra: A képességek készségek fejlesztésének szükségessége a válaszadók véleménye alapján (%)

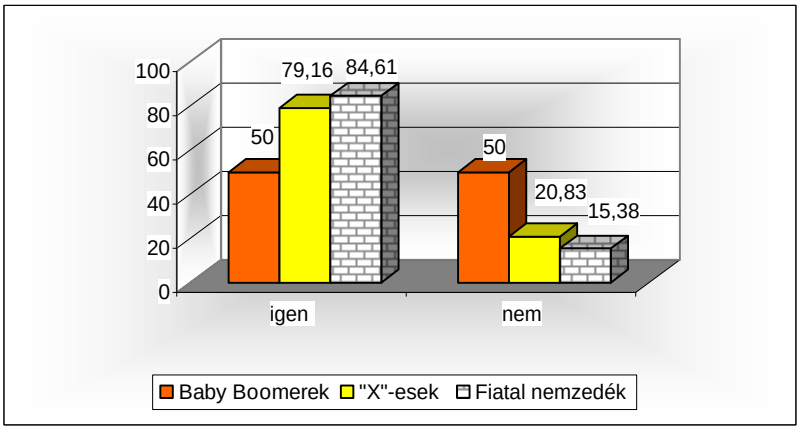

Forrás: Saját felmérés

A Baby Boomerek esetében az 50-50 %-os válaszmegoszlás szintén azzal magyarázható, hogy milyen közel vagy távol vannak a nyugdíjba vonulástól.
Az „X”-esek 79,16 %-a egyértelműen a fejlesztés szükségességét bizonyította.
Érdekes, hogy bár a Fiatal nemzedék rendelkezik a legfrissebb tudással a három korosztály közül, mégis 84,61 % mondja azt, hogy munkakörének ellátásához szükséges a képességek, készségek fejlesztése.

A 2. mítosz kérdéseire adott válaszok elemzése alapján arra a következtetésekre jutottam, hogy mind a három korosztály véleménye egyezik az alábbiakban:

- mindenki számára fontos a folyamatos tanulás és a fejlődést biztosító képzés,
- az idősebb nemzedéknek is van motivációja és képessége a tanulásra és átképzésre.

3. Mítosz ***„65 év a megfelelő kor a nyugdíjba vonulásra”.***
Erre a sztereotípiára vonatkozóan egy kérdést tettem fel. A kérdés így szólt: „Hány éves korába vonulna nyugdíjba, ha elegendő anyagi javakkal rendelkezne. A mítoszban szereplő 65 éves kort azért hagytam meg, mert a nyugat-európai országokban jelenleg a nyugdíjkorhatár 65 év. Magyarországon is a nyugdíjrendszer átalakításán fáradoznak, és az sejthető, hogy a nyugdíj korhatár emelkedni fog (Jelenleg 62 év).

6.sz. ábra: A nemzedékek nyugdíjba vonulásának megfelelő kora a válaszadók véleménye alapján (%)

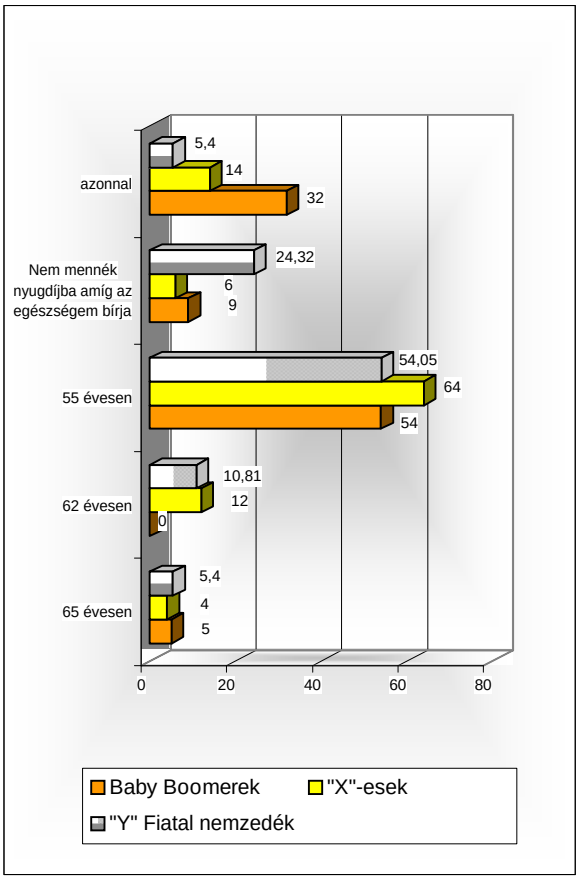

Forrás: Saját felmérés

Az ábrát vizsgálva a három korosztály véleménye arányaiban közel azonos. Mind a Baby Boomerek, az „X”-esek, mind pedig az „Y” nemzedék véleménye arányaiban megegyezik a következőkben.

A nyugdíjba vonuláshoz legideálisabb életkor az 55 év. Mindhárom korosztálynál erre a lehetőségre válaszoltak legtöbben (Baby Boomerek 54 %; „X”-esek 64 %; „Y” nemzedék 54,05 %). Ez valószínű azért alakult így, mert a jelenlegi nyugdíjazási rendszert megelőző hosszú időszakban az 55 éves kor jelentette a nyugdíjba vonulás lehetőségét. Ez úgy látszik, még mindig szimpatikus megoldásnak tűnik, figyelembe véve a munkaerő piaci helyzetet.

A Baby Boomerek és az „X”-esek korosztálya második legtöbb (de jóval kevesebb, mint 55 év) jelölést arra adta, hogy azonnal elmenne nyugdíjba (Baby Boomer 32 %; „X”-esek 14 %). Ennek oka, hogy a Baby Boomereknél sokan vannak, akik közel állnak az előnyugdíjazáshoz vagy a nyugdíjkorhatárhoz, az „X”-esek esetében pedig, a bizonytalan munkahely miatt alakulhatott így a vélemény.

Nagyon érdekes, hogy a Fiatal nemzedék 24,32 %- a mondja azt, hogy nem menne nyugdíjba addig, amíg az egészsége bírja és 10,81 % mondja azt, hogy 62 évesen menne nyugdíjba.

Természetesen tehát az előbb leírtak alapján a megkérdezettek. egyértelműen elvetik a 65 éves korban való nyugdíjba vonulási lehetőségét.

A 3. mítosz is távol van a munkavállalók, beosztottak, és még tanulók véleményétől.

***4. Mítosz:* „Szükséges a kötelező nyugdíjazás, az öregek nem mennek önként nyugdíjba, helyet kell adniuk a fiatalabbaknak.”**

A 4. mítoszra vonatkozóan a kérdésem az volt, hogy ha valaki elérte a nyugdíjkorhatárt kötelező legyen- e nyugdíjba vonulnia?

7. sz. ábra: A kötelező nyugdíjba vonulás szükségességét ábrázolja a válaszadók véleménye alapján (%)

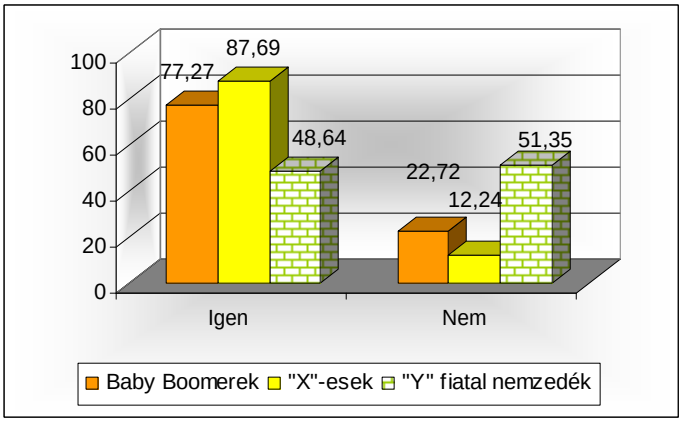

Forrás: Saját felmérés

A válaszok megoszlása egyértelműen mutatja, hogy két nemzedék közel azonos százaléka (Baby Boomerek 77,27 %; „X”-esek 79,59 %) választotta azt, hogy ha valaki elérte a nyugdíjkorhatárt, akkor kötelező legyen nyugdíjba vonulnia. Ez azt is jelenti, hogy a válaszadók többsége, ha lenne rá lehetősége, akkor önként és szívesen elmenne nyugdíjba.
Érdekes, hogy a Fiatal nemzedék közel fele osztozott ugyanebben a véleményben.

A jelenlegi nyugdíj rendszer helyzetéből kiindulva fontosnak tartottam megkérdezni, mindhárom nemzedéktől, hogy hogyan vélekednek a nyugdíj melletti foglalkoztatás kérdéséről.

8. sz. ábra: A nyugdíj melletti foglalkoztatás lehetősége a válaszadók véleménye alapján (%)

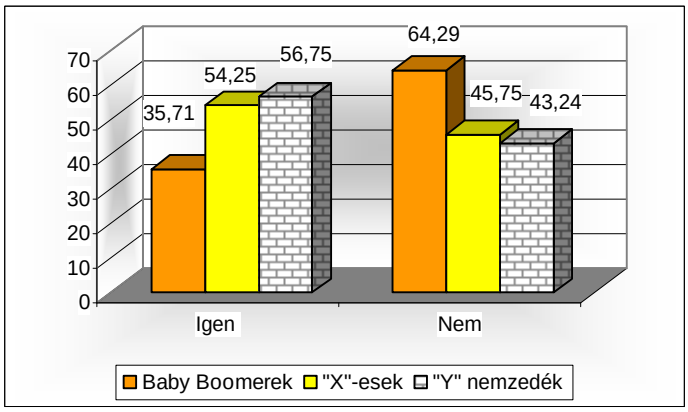

Forrás: Saját felmérés

A diagrammot vizsgálva egyértelműen leolvasható, hogy a Baby Boomerek nemzedékének többsége, azaz 64,29 %-a véli úgy, hogy nem szüntetné meg a nyugdíj melletti foglalkoztatást. A nyugdíj melletti továbbdolgozás azért lenne szükséges számunkra, mert jelenlegi nyugdíj mellett biztosabb megélhetést jelentene a nyugdíjas társadalom számára. Az „X”-esek és az „Y” nemzedéknek pedig, kicsivel több, mint a fele („X-esek 54,25 %; „Y” nemzedék 56,75 %) véli úgy, hogy meg kellene szüntetni a nyugdíj melletti foglalkoztatást. Az „X”-esek számára azért fontos, hogy stabilabb megélhetésük legyen vagy előrébb juthassanak a „ranglétrán”, vagyis szakmai továbblépést jelentene számukra, ha nem engednék a nyugdíj melletti foglalkoztatást. Az „Y” azaz Fiatal nemzedék esetében jelenleg az a legnagyobb probléma, hogy nem kapnak végzettségükhöz megfelelő munkát, így számukra a nyugdíjba vonult idősebb nemzedék munkahelye jelentené a boldogulást.

A válaszok megoszlásából egyértelműen látszik, hogy a különböző nemzedékeknek eltérő érdekei vannak és természetesen számukra az a legfontosabb.

A 4. mítosz első kérdésében zömében megegyezik a vélemény. A mítosz első részében bebizonyosodott, hogy mindhárom nemzedék elmenne nyugdíjba.

A három korosztály véleménye nem teljesen egyezik meg a mítosz második kérdésében, vagyis a nyugdíj melletti foglalkoztatás lehetőségében.
A 4. mítosz tehát csak részben dőlt meg.

5. Mítosz: ***„Az idősebbek többet hiányoznak betegség és sérülés miatt, nem érdemes őket felvenni, mivel olyan rövid idejük maradt, és a biztosítási költségeik is nagyobbak.”***
Az utolsó vagyis az 5. mítosz sztereotípiájára a következő kérdést tartottam fontosnak. Melyik korosztály a leghajlamosabb a balesetekre.

9. sz. ábra: A balesetekre leghajlamosabb korosztály a válaszadók véleménye alapján (%)

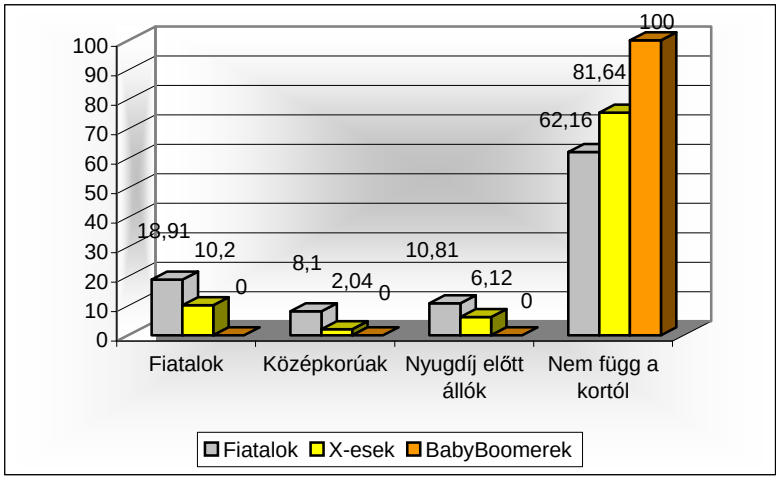

Forrás : Saját felmérés

A diagramm jól illusztrálja az utolsó mítosznál, hogy mind a három nemzedék úgy véli, hogy a balesetekre való hajlam nem függ össze a korral. Érdekességképpen megállapítható, hogy az „X”-esek és az „Y” nemzedék körében a második legnagyobb százalékarányt a fiatalok kapták, vagyis hogy a fiatalok körében gyakrabbak a balesetek.

Összegzés

Vizsgálatom eredménye tehát hipotézisem helytállóságát bizonyítja, miszerint a korosztályok véleménye a mítoszokkal kapcsolatosan megegyező (kivéve a 4. mítosz nyugdíj melletti foglalkoztatás kérdését), vagyis nem fogadják el a bemutatott vezetői sztereotípiák tartalmát.

A **munkaerő értéke** tehát nem feltétlenül a kortól függ.

Kutatásom végeredménye azonban további kérdéseket vet fel számomra, melyek a következők:

- ugyanezek a válaszok fogalmazódnak-e meg a vezetők és fizikai állományú dolgozók esetében,
- a nyugdíj melletti foglalkoztatásról alkotott vélemény mennyire változik meg a társadalom elöregedésének tendenciája esetén.

Felhasznált irodalom:

- Valuch Tibor: Magyarország Társadalomtörténete a XX. század második felében. (Budapest, Osiris Kiadó 2002)
- Humánpolitikai Szemle 2006/4.
  „ Az „X” –és a „baby boom” nemzedék: a valóság és a mítoszok elemzése. Ism.: Szende György: (Appelbaum, S.H.- Serena, M. – Shapiro, B.T.: Generation „X” and the boomers: An Analysis of realities and myths= Management Resarch News, 28. k. 1. sz. 2005. p.1-333.)

VIRÁGNÉ HORVÁTH ERZSÉBET

Hagyomány és hagyománytörés Sinka István költészetében

Kulcsszavak: irodalmi kánon, hagyomány, modernség az irodalomban.

Rezümé

Az alábbi tanulmány a szerző főiskolai tanári bemutatkozó előadása volt. Saját kutatásai alapján azt foglalja össze az előadó, hogy Sinka István költészete mennyiben meríti ki a hagyományos magyar irodalmi vonulatokat és mely pontokat jelent hagyománytörést s foglalja el ezáltal helyét a mai magyar, modern irodalomban is.

1. Határhelyzet

A recepciótörténeti hagyomány Sinka István költészetét a népi írómozgalom keretei közt értelmezte. Költészetét a Petőfi előtti középkori népköltészet hagyományaival rokonította. Szemléletében a népi kultúra archaikus és primitív formáit fedezte fel. A ’naiv mitológia” legnagyobb hatású alkotójaként határozta meg (Pomogáts 1978. 98.). Kutatásaink azonban azt bizonyítják, hogy az irodalmi kánonfelfogás egyoldalú Sinka-képet rajzol. Úgy véljük, hogy egy archaikus világszemlélet költői interpretációja mellett a modernitásra jellemző létszemlélet egy modern típusú költői mitologizációt is teremt. E **kettősség** változó határai változó szemléleti és poétikai formákat eredményezett.

E formációkban **kettős identitás- és szerepkép, kettős költői létforma** artikulációi jelennek meg. E kettősség relációiban meghatározónak véljük a szociális etikától az individuáletikához közelítő éntudat kifejezését: a *„Korán jöttem. Magam vagyok. / Miért is nem jöttem holnap”* költészettörténeti önértékelés relativizmusát. E helyzet mitologizáló költői formáiban ezért az archaizáló és a modern költői mitologizálás egymásra vonatkoztatott vizsgálatát látjuk szükségesnek, melyet egy aktuális olvasat a változó értés és megértés horizontjába helyez.

2. Mitologizálás

Az irodalmi mitologizálás sajátos jelensége a 20. századnak. Olyan világlátás és alkotásmód, melyben a lét válságállapotára reflektáló értékkereső magatartás realizációit kereshetjük. A világ teljes értékű egészként tételezett rendjének elvesztését a mitologizáló jelrendszer jelentésképző funkciójával ellenpontozza.

A miotologizáló költői világ értelmezésében azt a felfogást követjük, mely szerint a mitikus *„kiszakítja a tárgyakat megszokott menetükből, és nem fosztva meg őket realitásuktól és tárgyi mivoltuktól, megmeríti őket egy új szférában, ahol egyszeriben megmutatkozik intim kapcsolatuk, mindegyiknek érthetővé válik a helyzete, és világos lesz elkövetkezendő sorsa is.”* (Loszev 2000. 94.). E mítoszi világban a *„jelenséget jelenésnek, a világot kitágult világegésznek látjuk.”* (Ungvári 1976. 237.).

Azon nézetrendszert követjük, mely szerint a poétikus nyelv egy létező s egy lehetséges valóságra is vonatkoztatható. A művészi nyelv e kettős (referenciális és önreferenciális) relacionalizáló funkciója a kétféle valósággal létesített esztétikai viszonyban fejeződik ki (Anderreg 1999. 48.).

E viszony mitologikus univerzálék mitopoétikai rendszereiben tárul fel (Meletyinszkij 1985): többek közt az én- és létképekben, identifikációformákban, objektum- és

szubjektumviszonyokban és világképformációkban. Az archaikus és a modern költői mitologizációban betöltött szerepüket a hagyomány és a hagyománytörés szempontjából mérlegeljük; s a költői identitás és szerepfelfogás, továbbá a költői világkép megjelenítését emeljük ki.

3. Identitáskép

Az identitás a társadalmi élet egyik legfontosabb feltétele (Erőss 2001), melynek egyik sajátos megjelenési formája a művészi lét identifikációjára és szerepfelfogására vonatkoztatható.

A Sinka-költészetet átfogó identitástartalmak változásaiban az emberi és a költői lét sorsfordulat értékű változásait sejthetjük. E változások az individuális-személyes, a szociális-közösségi s a humán-emberi identitástartalmakat formáló én-kép prezentációiban és integrációiban szemlélhetők.

3.1. Az **archaikus** költői mitologizációban az én-kép reprezentációja az én-megnevezésekben és az én-minősítésekben tárul fel: a költői én-t egy mitikus (önreferenciális) s egy valóságanalóg (referenciális) relacionalizáló vonatkozásrendszerbe helyezi. A mitikus én-t szereptulajdonítása minősíti. A *„táltos, sámán, próféta, Messiás, Jézus, Krisztus, magyar Lázár”* kultikus-szakrális szerepeiben a Kelet-misztika s a keresztény mitológia emblematikus motívumai ötvöződnek (Bernáth 1998). A mitizált én társadalmasult-profán megjelenítési formáiban a *„fejedelem, parasztherceg, a vezér, a lázadó, a pusztai sas, az utak fia”* prezentációk a nemzeti-történelmi mítoszokból s a valóságkontextusból származtathatók. A *„jó pásztor”* önjelölésben a két létforma egyenrangúsága és szemantikai azonosítása fejeződik ki.

A költői én részese és értelmezője is önmagának. Az én-től függő és arra utaló narrativika az osztatlan szubjektumfelfogás felé mutat. A költői identitás értelem- és jelentésadó alapja a közösség. A költői én s a közösségek

története azonosításfragmentumokban, kapcsolattörténeti jelzésekben jelenik meg. A mitizált közösség- és én-képet a szociografikus-társadalmi utaltságú tematizációk szövik át. Az emlékezés szociális identitást megtartó funkciót tölt be. A közösség is mitizált kontextusban és mitikus formában jelenik meg: az elődök: *„Keresem ősöm udvarát”*, a szülők: *„S amint a nagy nyájak után / valamikor szélbe bomlott / apám fürtje; most az útján, a nagy úton én itt bolyongok. Ifjú anyám Szalontárúl kijött néha, és megölelt … S hogy ment vissza: lábát odább szikrán vitte a délibáb. / Néha eltűnt … A messzeség / játszott vele, visszaadta, / Úgy tetszett: karján az ég, / s a világ ott ragyog alatta,* s a sorstársak: *nagy szomorú lángok ők. / Mint virágaljas gyertyák a síron ősszel, / ha kigyulladnak a temetők; úgy hulltak / el szegények, / mint a nyárvégi csillagok”*. A mitologizáló tendencia a közösséget s a közösséghez fűződő kapcsolatait is áthatja: a *„roppant pásztorok és süllyedt óriások”* – mítoszalakjait az időtlenség dimenziójába emeli.

Az archaikus költői mitologizációban még erősek a kollektívumhoz fűződő identitáskapcsolatok, legitimációja is ebből fakad. A **közösségi szerepekben** megjelenített én emblematikus értékű funkciókat teljesít. E szerepkörben egy küldetéses-képviseleti szereptudat és szerephelyzet hagyománya körvonalazódik. A mitikus szerepkörben a költői én Kelet küldötteként jeleníti meg önmagát *(„Keletről hoztam én eget, fényt, / hangot, csillagot, formát”*), aki a megváltás krisztusi misztériumában egy új világ eljöveteléért lázad. Az önfeláldozás motívuma a lázító szereppel s a népvezéri attitűddel fonódik össze*: „fehér palástban / és különös sípon / különös lázban / hívom a falut, / hívom a várost; Ó, zúdulj fel ősi sereg, / s jöjj utánam”*.

Az 1930-as évek költészetében (Himnuszok Kelet kapujában, Pásztorének, Vád) meghatározó vonulat az önportré, a sorstársak s a magyarság problematikát megszólaltató Sinka-hang. Életsorsának akkori alakulása kényszerítő erővel hívja elő az énkeresés, az identitáslét

kérdéseit. Az út- és utas motívum gyakori felbukkanása jelzi azonban az identitásmeghatározás elbizonytalanodását: a közösségből történő kiválás s az útközbeni lét átmenetének állapotát: *„Messzehagytam / juhot, kunyhót és réteket; Csak lázas útasok vagyunk; Nincs hely, nincs mező, nincs út/ hol árván futó ballangók ne lennénk”* – írja Vád című kötetében.

3.2. Az én- és közösségkapcsolatok erodálódásával a mitologizáció szakrális vonásai háttérbe szorulnak, a közösségi szerepek profanizálódnak, majd eltűnnek. Az archaikus mitologizációt átszövi a **modernitás individualitása**, a személyes lét tematikája. A költői én egy **magánmitológia szereplőjeként** tér vissza, mint az *„esők vőlegénye, a csend örököse, / alvó népnek alvó / fekete Körözse”*, mint az *„opál-sziklák fia”*. A lázadó, népvezéri attitűdöt felváltja a szenvedésteli lét egyéni és közösségi sorsának kilátástalansága. Az átmenetet jelzi a kettős én- és létképek sora, a *„remény prédikátora”* önmeghatározás egyrészt, másrészt a „*veszendők a reményeim”*, az *„Ég és föld között lebegtem”*; a *„Virág hulljon, csillag essen, / Vesd majd alájuk a testem / Rövidítsd vad fiad útját: törd össze kocsirúdját”*, a *„fél-élet és fél-halál közt”*, a *„messzeségek halk szekerén / tűnök én el, visz az idő”* negatív sorsképek tematizációi. Az aktív-cselekvő-küzdő, a küldetést beteljesítő én mellett a passzív-beletörődő-lemondó identitásképek a vállalás és a feladás egymást átszövő egyidejűség átmenetiségéről vallanak. A létből kiszökő élet groteszk megjelenítése a küldetéses szerepfeladás s a halál mitizálása felé vezet. Esteledik című versében írja:

„És komorlik: tovaleng az álom.
Hajnallana: föld hull már szememre.
S ha gyászkocsim gördül: a Sorsot,
a vak óriást a menetből kizárom
és nem hívom meg a temetésemre.”
(615)

A *„remény prédikátora”* szerepet a *„veszendők a reményeim”* állapota váltja fel. Az út és utas motivikában a kereső én az elveszett, elhagyott közösség és a magára maradt én képeit idézi, melyekben a létmagány magánmitológiája bontakozik ki.

A szembesítés és szembesülés igénye a múlttal történő számvetésre készteti Emlékezés távoli csillagokra című ciklusverseiben.

A mitizálás egyik véglete az időtlen idillbe emelés, ahol *„a falu aljában kis gyöngy-mesék égnek”*; *„tengerkék*” az este és *„opálszín”* a hajnal. A puszta mint a lét színtere és mint a lét szimbóluma, értéktelített világ, *„tündérszép ország”*.

„Tele volt a puszta pirkadattal
akkor még, és tele virágmaggal
teljesen a síkság nagy kötője.
S kikelt a magból az ős-mosoly,
a virág, a fa, csudálatos bimbók,
s nékem örök ábránd lett belőle.
Ábránd, mi már akkor tovaringott …
madár sírt, s mint ember kiáltozott
szépet felőled, nagyot, te kedves,
te édes, alsó kis Magyarország.”
(564 – 565)

Másrészt a múlt és az identitáslét kiüresedése jelenik meg: *„Az egész múlt megégett! – / és tovatűnt, nincs. Kísértet. Halott.”; „Nem fogad bé a nagyvilág, / virúlón vagyok száraz ág”; „akármerre futok, / mindenképp vesztembe jutok. / Így is halál, úgy is halál”*. Az *„üres*, a *jégország*, a *kéklő semmi”* világát a metafizikai létbe emeli:

„Ez volt a régi, vén udvar
forgószeleknek táncterem.
Itt termett annyi bús nagy dal:
nem terem többé sohasem.

Vén tánctér. Most – el se hinnéd:
kapuszárnya is zab-selyem.
Kiköltözött a múlt innét,
s beköltözött a végtelen.”

(712)

A költői én **önértelmezése és szerepfelfogása** tehát új vonásokkal telítődik. A közösség reprezentánságának szerepe megrendül és válságba kerül. A közösségi létből valóságosan és virtuálisan is az eltávolodó és a kívülálló helyzetébe kerül. A múlt már megidézett múlt. A megidézett közösség az egyéni lét közösség nélküli állapotából minősül egyszerre teljes értékű világnak és világhiánynak. Az én-kép a magárahagyottság, a beteljesületlen küldetés tragikus hangvételű tudomásulvételétől az egzisztencia kiüresedéséig, a lét értelmének a megkérdőjelezéséig jut.

A költői én szociumhoz fűződő identitásfogalmai és szerepfelfogása is átalakul. A közösségkapcsolatok erodálódásával a személyes én hangja erősödik fel. Az **individualitás** új hangsúlyai a modernitás léthelyzetéből fakadó én-képet rajzolnak. Az egzisztenciális magány s a magára hagyott, létbe vetett világ képe a modern költői mitologizációban teljesedik ki. Az identitás-kép változásai a szereptudatra, az én- és lét-kép realizációira is hatnak.

Az én-prezentációkat az **én-integrációk** rendszerei váltják fel, melyek különböző objektivációtípusokat eredményeznek. Az én-identitás azonosságának válsága tematizálódik.

Az 1940-es évektől az objektivizálás, az én-eltávolítás sajátos formája a maszklíra, a maszk- és szerepidentitások megjelenítése lesz. A Kelet-mítosz retorizálásának új formáit

teremti meg. A Magyar vesszőn muzulmán virágok című ciklusában Muhammad alakjában tesz kísérletet a nagyobb közösséghez, a hazához fűződő identitáskapcsolatok értelmezésére. Ám a *„volt hazám – nincs hazám”* megállapításában kifejezésre jut az elfogadás és a befogadás elmaradása, a közösségi identifikáció kudarca.

Az Ézsau éjszakája című mítoszciklusában, a bibliai alakok maszkjaiban az én-mitizálás új lehetőségeit keresi. Kísérletet tesz az individuális és a közösségi identitástartalmak szintézisére az egyetemes humán vonások kiemelésével. Az emberi lét alaphelyzeteit a boldogság, a bűn, a szenvedés, a küldetés, a hűség és az árulás, az igaz és a hazug élet létmodelljeiben jeleníti meg. A közösségi–nemzeti s a személyes létszemlélet irányait az egyetemes emberi, a humán lét távlatába helyezi. A bibliai létformációkban a modern létértelmezés örök, emberhez méltó archetípusait és példázatait keresi.

A Mesterek uccája című eposzában is az emberi lét modelljeit, az átmenetiség állapotát tematizálja. Modern költői mitologizálásának egy új dimenziójából, a belső lét világából teremt individuum alapú virtuális közösségsorsokat. Az én-értelem és lét-stabilizáció különböző lehetőségeiben osztott identitástartalmak körvonalazódnak, melyekben az önérvényesítés válsága is kifejezésre jut. Az én-realizációk az *„alúlsó Magyarország”* sikátor-képét mitizálják. Mindez azonban már a *„lélek sikátora”* is, az *„emlékek uccája”*, a virtuális lét és közösségformáció világa. A létezőt elveszítve a lehetségesben teremti újjá azt, ami volt, de már nincs.

A Szigetek könyve, a *„Tiszántúl Kalevalájának”* nevezett eposza, én- és léttörténet, egzisztenciális ’útirajz’. Az én-történetbe szövi az *„alúlsó Magyarország”* krónikáját, ám ahogy írja: *„én vagyok mind, ahogy éltem; / lelkemnek mind: egy-egy hasonmása”* (552). E belső létformákban tükröződik a költői személyiség identitástörténete is. Míg archaikus típusú mitologizációjában belül a közösségen, itt kívül azon, s belül önmagán; az individualitás művészi horizontja szerint. E

műve végérvényessé teszi az önérvényesítés megrendülésének tudatát, a képviseleti szerep erózióját, érvényességének a belső, majd a létentúli szférába helyezését:

„lépj át
magasabb körökbe,
hol nincs sár, nincs idő
és nincs ökle
a barbárnak, csak
csend van és mosoly,
s ott fénylik köztük kék hazád.”
(440)

Még egyszer visszafordul a múlt felé, majd teremtett közösségeihez, hogy számbavegye integrációjának sikertelenségét, identitás- és szereplehetőségeinek kudarcát. A Szigetek könyve az eltávolodás és a virtuális visszatérés mítosza is.

Az egyén létének értelmét a metafizikai lét mítoszában teljesíti ki; s már csak ott létesülhet jelentéssel teli értelem.

A modernitásban az én-tudat legmagasabb rendű megjelenítése a költészet lesz: *„Csak a dal lesz az, ami volt: elsirandóan örökre szép”* – írja. A költészet az én-identitás létteremtő és léthordozó szerepét tölti be, a költői **világkép** alapja lesz. Az egyén léte a költészet legitimációjában teljesülhet be:

„Tudjam mégis, miért éltem.
Tudjam, hogy sár leszek majd, termő porond,
s búzát termek népnek, madárnak;
és tudjam, hogy az leszek,
ki a mesékből
majd hazabolyong
néha, mint temetőből a lengő árnyak.
Tudjam legalább, hogy amiért éltem,
hogy mesében, kenyérben tovább éljek,
miért bolond, nagy szívem most elemésztem.”
(581)

4. Világkép

Világképében egy szociokulturális valóságra s egy teremtett mítoszvilágra vonatkozó kettős utaltságú világmodell ismerhető fel. Az **archaikus** tudattartalmak szinkretizmusát, a világegyetem teljeselvűségét duális-bipoláris rendszerekbe foglalja (jó – rossz, fény – sötét, fent – lent), a kozmosz – káosz dichotómiái az értelmes, harmónia elvű létért való küzdelem lehetőségét még nyitva hagyják. Az archaizált én- és lépképekben objektum- s a szubjektumszférákat is magába foglaló világszemlélet egysége és etikai magatartása fejeződik ki.

Az archaikus múlt tudatformációiból és kulturális jelrendszereiből alkotott rend világát a jelen anarchikus és emberidegen világával állítja szembe, amely térmetaforikájában is kifejezésre jut. Az archaikum világában *„illatos csipkefák, sárga lángokkal tündöklő vadrepce, gyönggyel teleszórt avar”*.

A lét színtere az ember és a kozmosz egysége: *„Világmindenség: terek / misztériumok, ólemek, csillagkörök, / életek, az egész nagy körforgás mind ott villog vele”* (489) – írja.

A **modern** költői mitologizálásban a múlt értéktelített mítoszát a múlt s a jelen hiány-mítosza alkotja meg, melyben a védtelen én egzisztenciális otthontalansága fejeződik ki, ahol *„ibolyaszínű, vad halál; fekete tavasz; pokolra nyíló ablak”* jelzik a létbe vetettség állapotát, a negatív misztikát kifejező *„szomorú”* utazást a semmiben, e *„fehér hajóban”*. Még kísérletet tesz arra, hogy egy magasabb rendű mítoszszintézisben értelmezze az ember léthelyzetét és látomását önmagáról, de már csak a transzcendenciában találja meg a létértelem mítoszát.

5. Határ és átmenet

Költészete a tradicionális és a modernitás, a hagyomány és a hagyománytörés szemléleti és poétikai formáit testesíti meg, azt az átmeneti költői létformát

reprezentálva, amely az archaikumból és a modernitásból egyaránt merít. Ennek ontológiai attitűdje a keresésé. Az **archaikus** létformák költői realizációiban még fenntartható volt a szintéziseszmény harmónia-reménye és világképének teljeselvűsége is, de a **modernitás** léttapasztalatával szembesülve az én világbavettsége s a célelvű lét értelmének a megkérdőjeleződése fejeződik ki.

A határ és az átmenet, a **hagyomány** és **hagyománytörés** kategóriáit a közösségi és az individuáletikában, a közösségi és az individuális identitás- és szereptudatban, az archaikus és a modern létformákban és világmodellekben, a polifonikus kulturális diskurzusok mitopoétikai jelrendszereiben jelölhetjük meg. Mitologizáló költészetében az emberi valóságlátás és önértelmezés egyik lehetséges formáját kereshetjük. Olyan költői létmodelleket teremt, melyek művészi alternatívát kínálnak a lét egyéni és általános emberi dilemmáira. A modernitás léttapasztalatának még reményét és már reménytelenségét, a világ ellentmondásosságának hangzásvilágát szólaltatja meg.

A recepciótörténeti hagyomány Sinka Istvánt népi költőként definiálta.

A **kutatás** azonban arra irányult, hogy e hagyomány recepciótörténeti rendjét részben folytatva és meghaladva a konvencionális Sinka-kép újraértékelésére vállalkozzunk; a modern költői mitologizációt feltárjuk, s rendszerszerű kifejtését elvégezzük. Az archaikus és a modern költői mitologizációt egymásra vonatkoztatva egy aktuális olvasat értelmezői horizontjában helyeztük el. Tapasztalataink igazolják, hogy költészete az alteritás és a modernitás közti sajátos átmenet, ezért líratörténeti helyét az átmenet- és határhelyzet jelöli ki, azaz a kontinuitás és a diszkontinuitás, a hagyománykövetés és a hagyománytörés egyszerre jellemzik. Mivel egyéni, nemzeti s egyetemes kérdéseket egyszerre szólaltat meg, ezért olvasata ma is aktuális. Különösképp azért, mert az etikus lét lehetőségeit kereste egy etikanélkülivé váló világban. Költészetének polifóniája a modern líratörténet

különböző mitologizáló tendenciáihoz kötik (Nagy László – Tornai József; Weöres Sándor – Oravecz Imre pl.), ezért költészete többféle hagyomány megújítása s az újak nyitánya is. Így búcsúzik:

„Írtam nevető fiatalnak,
írtam síró öregnek,
és írtam a gyorsszívűeknek, kik hamar halnak;
írtam, mert álmoknak voltam rabja,
meg hogy ne legyek boldogtalan,
mint a fa, mikor magára hagyja már a lombja.”
(586)

Válogatás a felhasznált szakirodalomból:

- Anderreg, Johannes (1998): Fikcionalitás és esztétikum Narratívák 2. Történet és fikció. Kijárat Könyvek, Budapest
- Bernáth Árpád (1998): Építőkövek a lehetséges világok poétikájához. Ictus Kiadó és JATE Irodalomelméleti csoport, Szeged
- Bori Imre (1985): A magyar irodalom modern irányai. Újvidék
- Eliade, Mircea (1997): Képek és jelképek. Mérleg. Európa Kiadó, Budapest
- Erős Ferenc (2001): Az identitás labirintusai. Janus / Osiris, Budapest
- Frye, Northrop (1997): Az Ige hatalma. Európa Kiadó, Budapest
- Görömbei András (1977): Sinka István. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Jauss, Hans Robert (1997): Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika. Osiris Kiadó, Budapest
- Kulcsár Szabó Ernő (1994): Az új kritika dilemmái. Az irodalomértés helyzete az ezredvégen. Balassi Kiadó, Budapest
- Loszev, Alekszejev (2000): A mítosz dialektikája. Felsőoktatási tankönyv. Európa Kiadó, Budapest

- Meletyinszkij, Jeleazar (1985): A mítosz poétikája. Gondolat Kiadó, Budapest
- Pomogáts Béla (1981): A tárgyias költészettől a mitologizmusig. Irodalomtörténeti Könyvtár 36. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Ungvári Tamás (1976): Poétika. Gondolat Kiadó, Budapest

SZENOGRÁDI PÉTER

Tatárjárás. Kérdések és válaszok

Abstract

After uniting the Mongolian tribes, Temüjin was elected Great Khan under the name of Genghis in 1206. Although his son, Ogdai, succeeded him in power, it fell on his two grandsons, Batu and Berke, to fulfil the great mission of a European invasion. In Hungary, King Andrew II (1205-1235) had bequeathed a weakened central power to his son, King Béla IV (1235-1270), whose attempts to restore the king's former authority and power inevitably increased the tension between the ruler and the magnates.

Under Batu's leadership, the Mongols' main force invaded the country in March 1241. The decisive battle took place near the village of Muhi by the river Sajó on April 11th-12th, 1241. The Mongols inflicted a crushing defeat ont he Hungarian army. According to the best estimates, between 300,000 and 400,000 people, or 15 to 20 per cent of the country's population, fell victims to the Mongol invasion. In Maech 1242 the Mongols unexpectedly retreated from the country. The surprise withdrawal can best be explained by the Great Khan's death. King Béla IV returned to the country in May 1242 and, having relaxed his earlier policy, he concentrated on a single objective: the reconstruction of the country.

A témaválasztás indoka

A mongolok tavaly ünnepelték meg Temüdzsin Dzsingisz kánná válásának 800. évfordulóját. 1206-ban választották meg nagykánná a mongol törzseket egyesítő vezért, aki ekkor vette fel a világszerte ismert nevét. Az évfordulóhoz kapcsolódva Mongólián kívül is sokan feleleventették a történelem legnagyobb egybefüggő birodalmának múltját. Újabb többrészes film is készül Dzsingisz kánról, nemzetközi együttműködéssel. Az orosz rendező által dirigált stáb, köztük a japán főszereplő többnyire Mongóliában és más ázsiai országokban készítette el az első részt, melyet ezen az őszön kezdenek el játszani a moszkvai mozik. Több ismert múzeum pedig nagy tömegeket vonzó kiállítást szervezett, köztük a Magyar Nemzeti Múzeum is.

Budapesten a Dzsingisz kán kiállításhoz természetesen egy másik „bemutató" is kapcsolódott, a Tatárjárás. A Nemzeti Múzeum ez utóbbi, a Magyarországot sújtó 1241/42-es mongol inváziót bemutató kiállítása némi változtatással 2007. októberétől vándorútra indul. A négy vidéki és két határon túli várost érintő „vándorlást" a Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága koordinálja, a vidéki kiállítás sorozat címe: *Gyermekemet az országért- Tatárjárás (1241-1242).* A cím a Szent Margit legendához, illetve a már legyőzött ország váratlan megmeneküléséhez kapcsolódik. A szervezés mellett Békés megye az egyik helyszínt is biztosítja, a kiállítást 2008 júliusától tekinthetik meg az érdeklődők Békéscsabán.

A téma kutatásának aktualitását növeli a 2007 nyarán újrakezdett kaszaperi ásatás is. A tatárjárás szemtanújaként és a szörnyű események megörökítőjeként ismert Rogerius leírta egy Pereg nevű falu ostromát, melyet árkok és sáncok védtek. A Békés megyei feltárás igazolhatja a tatár fogságból szabadult váradi kanonok írásának hitelességét, illetve azt, hogy az említett település az Orosházához közeli Kaszaper elődje volt. Mindezek alapján szakmai és laikus körökben egyaránt felvetődnek a tatárjáráshoz és a mongol

birodalomhoz kapcsolódó korábbi kérdések, újakkal kiegészítve. Vannak még tisztázatlan kérdések a témával kapcsolatban? Nem ismerjük eléggé a muhi csata részleteit, a király menekülési útvonalát vagy a Kubiláj kán palotáját felkereső Marco Polo kalandjait?

Bőséges és jól publikált információk állnak a rendelkezésünkre, de a kérdések fontosak. Egyrészt a kérdezés a tudomány lényege, másrészt az utóbbi húsz év bővelkedett a témához kapcsolódó régészeti feltárásokban, továbbá a fellelhető források, elemzések, tanulmányok, tankönyvek sorozatban tartalmaznak ellentmondásokat. Néhány ezek közük: a hazánkra rontó tatárok száma 30 ezertől a félmillióig, a magyar áldozatok nagyságrendje pedig a 300 ezer főtől az egymillióig terjed. Néhol azt olvashatjuk, hogy Muhinál „csatáról nem is beszélhetünk", csak a magyar katonák tömeges lemészárlásáról, más írásokból viszont megtudhatjuk, hogy a „tatárok óriási veszteséget szenvedtek". Az Arany Hordát Dzsocsi alapította (vagy Batu kán?) és 1395-ig tartotta rettegésben a környezetét (vagy 1502-ig?), tatárnak tartott harcosai pedig valójában mongolok voltak (vagy a szlávok által kipcsáknak nevezett kunok, esetleg egy jelentős részük bolgár és mordvin volt?).

Valószínűleg ez a kérdésekből álló rövid ízelítő is meggyőző lehet arról, hogy a mongol-tatár problémakör is tartalmaz még kutatási és publikálási kihívásokat, szükséges a régészet, az írott források, a nyelvészet, a genetika és más tudományterületek eredményeinek újbóli összevetése.

A kérdések csoportosítása

1. Kérdések, melyekre alapvetően ismertek a válaszok

Az ide tartozó és időnként újra felvetődő kérdésekre alapvetően egyértelműek és viszonylag jól ismertek a válaszok. Néhány példa ezekre:

Milyen okok miatt vonultak ki a győztes tatárok? Miért vesztettünk Muhinál? Miért nevezzük Európában tatároknak a

mongolokat? Hogyan változott meg IV. Béla politikája a tatárjárás után?

2. Adott a válasz, de kevésbé nem közismert

Voltak-e komoly veszteségei a tatároknak hazánkban? Miért nincsenek tatár régészeti leletek? Miért nem jöttek vissza a tatárok? Miért nem kaptunk segítséget a nyugati hatalmaktól? Milyen negatív hatásai voltak IV. Béla 1242 után hozott, szükségszerű intézkedéseinek? Milyen mértékben járult hozzá a tatárjárás Erdély etnikai viszonyainak megváltozásához? Melyek voltak a tatárok (mongolok) gyors, világhódító sikerének fő okai? Hogyan erősödhettek meg a moszkvaiak a tatár uralom alatt? Hogyan zsugorodott össze a mongol birodalom egy kis népességű állammá?

***3.* Kérdések, melyek ma is válaszra várnak**

Néhány példa:

Hol volt a muhi csatában fontos szerepet játszó híd helye a Sajón? Mekkora volt a hazai veszteség mértéke? Összesen hány várnál került sor komoly ostromra? Mennyire lehet komolyan venni a mongol területeken előforduló, magyarokra vonatkozó forrásokat, leleteket (pl. az altáji mongol sírok egyik felirata: magyar uruü, azaz: magyar törzs? Hiteles források esetén: Elhurcolt és " tatárrá váló"magyarokról van szó vagy a volgai bolgárok mellett élő, Julianus által is felkeresett magyarok maradványairól?

Ez a tanulmány a **2. kategóriába** sorolt felvetések közül szelektál, konkrétan a felsorolt problémák közül most **négy kérdéskör** kerül nagyító alá: a tatárok magyarországi veszteségei, a világhódítók sikerei, az orosz-tatár összefüggések, illetve a bomlás háttere.

Veszteségek Magyarországon

A tatárok fő ereje, Batu vezetésével 1241. márciusában a Vereckei-hágón (Orosz-kapu) keresztül tört be az országba. A hágót védelmező nádor csapatai megsemmisítő vereséget szenvedtek. A tatár előőrsök néhány

nap múlva már a Pest környékét és Vácot pusztították, illetve kisebb összecsapások volta köztük és a gyülekező magyar hadak között. A tatár főerők Északkelet-Magyarországon táboroztak. A IV. Béla vezette magyar sereg a tatár előőrsöket üldözve kelet felé nyomult. A döntő összecsapásra a Sajó mellett, a mai Muhi közelében került sor 1241. április 11–12-én. A magyar erők létszáma 20-25 ezer fő lehetett (az egyes helyeken olvasható 60 ezer fő erős túlzás), a mongol sereg pedig 30-35 ezer főt tehetett ki.

A király a Sajó nyugati oldalán vert tábort, másnap akarta egy döntő ütközetben legyőzni az országra tört ellenséget. Tudta, hogy az ellenség egyik legnagyobb erőssége a rendkívüli mozgékonysága, ezért a csapatait együtt tartva táboroztak le, szekérvárral védve magukat. Másnap elsősorban ez a beszorított helyzet okozta a sereg vesztét, bár sok történész szerint önmagában még nem volt hiba tábor kialakítása, sőt több szempontból indokolt volt Béla helyszínválasztása.

Egy magyarokhoz szökött orosz („rutén”) rab éjjel hírt hozott a tatárok támadási szándékáról. A király testvére, Kálmán herceg és Ugrin érsek a Sajó hídján átkelő tatárokat meglepte és valószínűleg komoly veszteséget okozva megfutamította őket. A csatáról később a kínai évkönyvek is beszámoltak, **ez alapján sok tatár harcos halt meg a hídnál zajló első ütközetben**, a kán vértes testőrségéből is többen elestek, sőt Batu az egyik vezérét, Bakatut is elvesztette. Szintén a (mongol uralom alatt készült) kínai forrás számol be arról, hogy a kán már a hadművelet felfüggesztésén gondolkodott, de Szübetej (Szubodáj) átkaroló támadásra beszélte rá őt. Batu kán elfogadta vezére javaslatát, és az újabb éjszakai támadás már véglegesnek bizonyult a honvédő erők számára.

Kálmán hercegék a hídnál kivívott győzelmüket túlértékelték és a hídőrség kivételével nyugovóra tértek, pedig a nehézlovas katona csak felöltözve, csatasorba állva tudta katonai erejét érvényesíteni. A hídőrség egy kisebb ellenséges erővel szemben talán sikeresen védekezhetett volna, de ott a

kán vezette a tatárok támadását, a nomád harcosok több helye is átkeltek a Sajón. Ezzel a lehetőséggel a magyarok nem számoltak. Sejbán erői gázlót találtak, Szübetejnek ez nem sikerült, így késéssel ugyan, de egy alkalmi híd segítségével átjutottak a folyón. A magyarok részéről ezután még történt egy reménytelen kísérlet az ellenség megállítására. A csatáról szóló egyes későbbi írások (tankönyvek, diákoknak szóló könyvek) az első, Sajón való tatár átkelési kísérlethez hasonlóan ezt a védekezési próbálkozást is kihagyják, úgy állítva be a csatát, hogy az csak a tábor bekerítéséről és az ezt követő mészárlásról szólt, bár kétségtelen, hogy ez volt az ütközet legfontosabb része. A tábor védelmében Kálmán és Ugrin vezetésével vállaltak harcot kisebb erők, illetve ekkor véreztek el mind egy szálig a templomos lovagok is. A tatárok ezt követően bekerítették a magyar szekértábort. Ezután komoly veszteségeik a muhi csatában már nem lehettek a támadóknak, bár a rossz magyar szervezés miatt néhány egység később érkezett a helyszínre és így segíteni tudott a táborból kitört, illetve a tatárok által néha tudatosan kiengedett kisebb egységeknek. A király is néhány harcos önfeláldozásának köszönhette az életét. A tatárok magyarországi veszteségét a várak ostroma is növelte.

Ennek ellentmond, hogy napjainkig (2007 ősze) csak egy, a tatár sereghez kapcsolódó, de nem mongol harcos sírja került elő (XX. század elején, Rakamaz mellett).

A megoldást a külföldi források tanulmányozása adhatja:

> *„ A tatárok földjén két temető van, az egyikben hantolják el a kánokat, a vezéreket és az összes nemesurakat, bárhol érje őket a halál, ha lehetőség kínálkozik rá, ide hozzák őket.* ***A másik temetőben azokat helyezik el, akiket Magyarországon öltek meg, ott ugyanis sokan lelték halálukat.”*** *(Plano Carpini pápai követ a tatárok temetkezési szokásairól, a követ 1245-ben járt Batu kánnál)*

A siker okai

Dzsingisz kán eredeti neve Temüdzsin volt, ami fémművest, kovácsot jelent. Fokozatosan egyesítette a mongol törzseket (mongolok, tatárok, merkitek, burjátok, ojrátok, najmanok, keraitok), akiknek követei 1206-ban a kánok kánjává választották, ekkor vette fel a Dzsingisz („tenger hatalmú") nevet is. Hódítóként és államszervezőként is kiemelkedő személyiség volt. Tízes alapon (tized, század, ezred, tumen) szervezett hadserege a nomád harcmodort tökélyre fejlesztve és időnként a modern hadviselés elemeit (pl. ostromgépek, páncélzat) is felhasználva több birodalmat is felszámolt. Ezeknek a birodalmaknak, meghódított országoknak a belső ellentéteit, hadseregük gyenge pontjait minden esetben jól ismerték a mongolok, és könyörtelenül kihasználták a hibákat.

A Kara-Kitaj állam esetében a szűk uralkodó elit és a muszlim lakosság közti vallási és egyéb ellentéteket használták ki. A Közép-Ázsiában lévő iszlám birodalom, Horezm rengeteg katonával rendelkezett, de a megerősített városaik kőfalaiban bízva a hadsereg egységei szétszórva védekezésre rendezkedtek be. Az ostromgépeket is használó könnyűlovas nomád harcosok így külön-külön számolták fel a birodalom híres kereskedővárosait. A mai Kína területén, a tangutok irányította Hszihszia fővárosának vesztét a közeli Sárga- folyó egyik csatornája jelentette, a mongolok csatorna elterelésével győztek 1227-ben, a lakosok többségüket megölték, a Tangut-dinasztiát pedig teljesen kiírtották. Minden győzelemmel tovább erősödtek a mongolok, a tapasztalat mellett felhasználták a meghódított területek erőforrásait is, így az embereket és azok tudását, szakértelmét is. A pusztába terelték az elfoglalt területek mestereit (pl. a fegyverkovácsokat), akiknek száma Hszihszia esetében a 30 ezret is elérhette. Szintén ezrével (egyes forrásokban tízezrével) vitték a kovácsokat Horezm (többek között a mai Üzbegisztán területét érintő egykori birodalom) elpusztított városaiból is.

A mongolok nem pazarolták az embereik életét sem, lehetőség szerint vazallusi viszonyra törekedtek, a megszállás, pusztítás nem az egyetlen megoldás volt a terjeszkedésre. Az alávetett, meghódított népek megbízható tagjait egységeik között szétszórva katonaként használták fel, másokat kényszeríttették a harcra, illetve a hadsereg kiszolgálására. A veszteségeiket pedig a sok feleségnek és az ágyasoknak köszönhetően rövid időn belül „pótolták".

> *„ …a harcba a magyar foglyokat küldték először…a tatárok pedig a hátuk mögött meghúzódva nevettek pusztulásukon…a várárkot betemetve elfoglalták a falut…csupán azok maradtak meg, akik hirtelen a földre vetették magukat és mások vérétől bevérezve el tudtak rejtőzni." (Rogerius Pereg ostromáról)*

Pereg (vélhetően az Orosházához közeli mai Kaszaper elődje) szomorú sorsa mellett a mai Nagyvárad (Oradea) esete is megőrizte a sikeres tatár taktika néhány elemét.

A tatár fogságba került, majd onnan megszökött váradi kanonok, Rogerius írásos beszámolói alapján a tatárok **Váradon** is alkalmazták a meglepetésre alapozott taktikájukat. A városba betört lovasok visszavonultak, majd napokig vártak kb. öt mérföld távolságban. Kisebb egységeik ugyan időnként visszatértek, de kerülték az összecsapást a várból kirontó magyar harcosokkal. A várba menekült lakosokban hamis biztonságérzet alakult ki, úgy gondolták, hogy a tatárok nem merik megostromolni a várat, ami fatornyokkal megerősített, árokkal kiegészített sáncvár volt és viszonylag komoly helyőrséggel rendelkezett. Néhány nap elteltével sokan már a falakon kívül, a városban lévő házaikban töltötték az éjszakát, amikor hajnalban a komoly támadás érte a várost. A várat hét ostromgéppel gyengítették a támadók, majd a kegyetlen mészárlás következett. A korábban

elmenekülők és a túlélők néhány nap múlva előmerészkedtek, de akkor újból visszatért az ellenség.

Magyarországon és szinte minden más hadszíntéren sikeresen alkalmazták a taktikai visszavonulás módszerét, színlelt meneküléssel csalták csapdába az üldözés közben felbomló hadrendű ellenfeleiket. (Évszázadokkal korábban a kalandozó őseink hasonló sikerrel alkalmazták ezt a taktikát, sőt Itáliában az egyik győzelmük „forgatókönyve" erőteljesen hasonlított a muhi csata menetére, csak ott mi győztünk.)
A tatár fősereg rendkívüli mozgékonyságát az adta, hogy nagyobbrészt könnyűfegyverzetű lovasokból állt. Létszámukat növelte az a sokféle népcsoport, amely fegyverzetét megőrizve, önként vagy kényszerből csatlakozott hozzájuk. A tatár harcosok mozgó kovácsműhelyekre és a tartalék lovakra is számíthattak.

A katonák védelmét bőr vagy vassisak, bőrpáncél, esetleg rövid ujjú sodronying biztosította. Az állati vizeletben keményített lóbőr vértezet védelmet biztosított, ugyanakkor viselője lényegesen könnyebben mozgott, mint a nehéz vaspáncélt viselő európai ellenfele. A legfontosabb támadó fegyverük az íj és a nyíl volt. A mongol törzsszövetség katonái különféle nyílhegyek közül válogathattak, az adott harci helyzetnek megfelelően cserélték ezeket. Egyes nyílhegyek az ijesztő hang kiadását szolgálták. Kiváló minőségű acélból kovácsolt, páncéltörő nyílhegyek is a rendelkezésükre álltak. Ezekből kilencet tartalmaz egy hazai lelet (Ártánd). A szúrófegyverek könnyen megbonthatták a láncot, ezt próbálták megnehezíteni azzal, hogy a karikák végeit egymásra illesztve szétkalapálták és két szegeccsel is rögzítették.

Közelharcban szablyát, néha buzogányt használtak. A felszerelés kötelező tartozéka volt a szekerce és a kötél. Ez utóbbiaknak a Kárpátok hágóinál készített úttorlaszok elhordásában vették hasznát, persze a hadifoglyok tömegeit ilyen esetekben is felhasználták. A kengyelek ívelt talpalója

puha talpú lábbeli viseletére utal. A kengyelvasat úgy képezték ki, hogy viselője gyorsan tudjon fékezni, fordulni.

Az Arany Horda és az oroszok

Az oroszokat sújtó tatár uralom számos kérdést vet fel. *Hogyan erősödhetett meg Moszkva a tatár uralom alatt? Miért tartott még 100 évig a megszállás a moszkvaiak kulikovói győzelme után? Mikor szűnt meg valójában az Arany Horda? Miért tudták az oroszok 1480-tól kezdve olyan könnyen legyőzni a tatárokat?*

Több felvetett problémára jelenthet részmegoldást az tény, hogy a tatár uralom az oroszok esetében elsősorban fennhatóságot jelentett és nem megszállást. Néhány részlet az összes kérdést tisztázhatja.

Dimitrij moszkvai fejedelem1380-ban legyőzte a tatárokat a Don melletti Kulikovónál. Ezt kihasználva függetlenedett az Arany Hordától szomszédos Fehér Horda kánja, majd saját uralma alá vonta az orosz államokat uraló tatárokat és ő indított bosszúhadjáratot Moszkva ellen 1382-ben. A várost elfoglalta, de a fejedelem elmenekült. A megerősödő másik mongol birodalom, Timur Lenk állama súlyos csapást mért az európai tatárokra, így annak kánja el akarta kerülni a kétfrontos harcot, ezért Dimitrij fiát elismerte Moszkva fejedelmének, sőt beleegyezett abba is, hogy Nyizsnij-Novgorod ura is ő legyen. Timur Lenk a Horda kánját legyőzve saját emberét ültette az európai mongol hadak (tatárok) élére. Sokan utólag ezt a Horda bukásának tekintik (1395). Valójában az Arany Horda új vezetője megerősítette a tatárok orosz államok feletti fennhatóságát, igaz Moszkva bevétele 1408-ban nem sikerült, de az újra erős sztyeppei államalakulat hűbérúri jellegét még 1480-ig elismerte Moszkva és fizette az adót a tatároknak. A megállapodás azonban egyfajta kompromisszum volt, hiszen a későbbi orosz főváros fejedelmei újabb területeket egyesítettek saját uralmuk alatt, miközben egy vazallus állam vezetői voltak. Moszkva megerősödésével párhuzamosan a Batu kán által

létrehozott Arany Horda fokozatosan részekre szakadt, az 1440-es évek végére szétesett és helyét a kazanyi (1437-től, más források szerint 1438-tól 1552-ig), az asztrahányi (1450-től, más források alapján1459-től 1556-ig) és a krími kánság (1449- 1783) foglalta el, ezek között ugyan még létezett valamilyen formális szövetség (Nagy Horda), de a XVI. század elejére ez is megszűnt. Sokan ezt az ún. Nagy Hordát még az Arany Horda továbbélésének tekintik, illetve egyes könyvek a korábban említett három utódállam mellett negyedik kánságként tartják számon (illetve néhol külön, ötödik területként említik a szibériai kánságot).

1480-ban a doni Nagy Horda kánja megpróbálta behódoltatni a gyakorlatilag már független Moszkva fejedelmét, III. Ivánt. A tatárok gyengeségére, ugyanakkor kiváló taktikai érzékére utal, hogy ehhez a hadjárathoz a lengyel királyt is szövetségesként nyerték meg. Moszkvát azonban a krími tatárok segítették ki, a lengyel erők lekötésével, ezt látva a Horda katonái visszavonultak, így gyakorlatilag harc nélkül és tatár segítséggel rázta le a legerősebb orosz fejedelemség a közel két és fél évszázados nomád fennhatóságot. A moszkvaiakat kisegítő krími tatárok akkor már öt éve a törökök vazallusai voltak. A Nagy Kánság pedig 1502-ben megszűnt, az ezt követő időszakot már egyetlen történész sem tarja az Arany Horda korának, igaz annak utódai, a kazanyi és asztrahányi kánságok még kb. félévszázadig léteztek. Legtovább (1783) a krími kánság vitte tovább Batu kánék egykori katonai dicsőségét, igaz már csak oszmán vazallusként.

A bukás folyamata, okai

A mongol volt a világ legnagyobb összefüggő birodalma, több mint 100 millió ember élt az uralmuk alatt. A mai Mongóliának kb. 2,5 millió lakosa van, a mongol törzsek által lakott pusztákon Dzsingisz kán előtt egyes becslések szerint ennél több ember élt. Hogyan zsugorodott össze egyetlen kis népességű állammá az egykori oly félelmetes birodalom? Egykor a harcosok és azok családtagjai is többen voltak, mint a mai Mongólia lakói. Az egyes térségek népsűrűsége pedig akkor lényegesen kisebb volt, mint napjainkban, például a Kárpát- medencében (történelmi Magyarország) ma közel 30 millió ember él, a tatárjárás előtt pedig 2 millió lakosa lehetett a területnek. Ez alapján a mai mongolok népességi súlya azonos létszám esetén is kisebb, mint a XIII. század legelején. A mongol birodalom szétesésének alaposabb vizsgálata azonban árnyaltabbá teszi a mongol leszármazottak jelentőségének megítélését.

A magyarországi tatárjárás idején Ögedej volt a nagykán, Dzsingisz utóda. Ögedej 1241 végén bekövetkezett halála után fia, Güjük lett az új nagykán, majd 1251-ben Dzsingisz kán másik unokája, Möngke követte őt az egyre inkább széteső birodalom élén. Ő testvérét, Hülegüt küldte a Közel-Kelet ellen, aki 1256-ban Iránt, majd két évvel később a mai Irak fővárosát, Bagdadot is elfoglalta, az 1260-ban Egyiptom ellen vonuló hadai azonban vereséget szenvedtek. Részben azért mert az ellenséget a Batu kán alapította Arany Horda akkori kánja, a muszlim hitre áttért Berke is támogatta. Mongolok a mongolok ellen, még pontosabban unokatestvérek (Dzsingisz kán unokái) egymás ellen.

Hülegü testvére, Möngke nagykán iránti hűségét kifejezve ilkánnak (alárendelt kán) nevezte magát, így jött létre a mai Pakisztántól (Indus folyótól) Törökországig terjedő Ilkán Birodalom. Az Arany Horda, a Csagatáj Birodalom (Türkesztán), illetve a nagykánságból kialakuló Kubiláj kán vezette birodalom tekinthető még a mongol hódítások közvetlen földrajzi utódának.

A mongolokat tehát elérte a birodalmak végzete, túlgyőzték magukat. Egyetlen ember képtelen volt a hatalmas területet és az újabb, minden irányba indított hadjáratokat összefogni, az utódok között azonban elkezdődött a testvérharc.

Az egyes részbirodalmak helyenként még tovább terjeszkedtek, gyakran egymás ellen is harcoltak. Az Ilkánokat az Arany Hordától elsősorban a Kaukázus választotta el. Az ettől északra betörő ilkán hadakat 1263-ban a Kaszpi-tenger partján a Horda serege legyőzte, de két évvel később már az Ilkánok győztek a legnagyobb tó partján, a Kaukázustól délre merészkedő tatár hadak felett. 1270-ben a mai Afganisztán területén legyőzték a Csagatáj mongol sereget.

Abban az évben, amikor Marco Polo hazatért Velencébe (1295), az Ilkánok élére Ghazan került, aki dédapja névválasztásának (alárendelt kán) ellentmondva felrúgta a hűbéri viszonyt a nagykánnal.

Az 1335-ben kihalt a birodalmat alapító Hülegü családja, 1353-ban széthullott az Ilkán Birodalom, helyét a törökök vették át. Igaz az 1370 és 1405 között uralkodó Timur Lenk (utolsó nagy mongol hódító) az 1402. évi ankarai csatában legyőzte a törököket és részben az Ilkánok birodalmának területén hozta létre saját szultánságát. Az oszmánok azonban rövid időn belül megerősödtek, illetve Timur támadásai a másik két mongol államalakulatot, a Csagatáj Kánságot és az orosz területeket uraló Arany Hordát is meggyengítették. A családtagokkal együtt több millió mongol harcos egy etnikailag nagyon heterogén törzsszövetséget jelentett, nem csak mongol törzsek (tatárok, merkitek, burjátok stb.) alkották soraikat, hanem más nyelvcsaládba tartozó népek töredékei is. Az Arany Horda katonáinak jelentős része kun volt. A pusztákon tömegesen megtalálható kunok nyelvét egy idő után átvették a mongol-tatár vezetőik, sőt a területükön élő és a XIII. században saját érseki és püspöki központtal rendelkező örmények is ezt

kezdték el használni. A később tömegesen Lengyelországba vándorló örmények csak a XVI-XVII. században hagyták el a sokak által tatárnak tartott kipcsák (kun) nyelvet, amit egyébként a krími tatárok is használtak.

A mai Oroszországban élő több milliós tatár közösség is a türk kunra visszavezethető nyelvet beszéli, az egyértelmű nyelvi-etnikai besorolásukat viszont tovább nehezíti, hogy jelentős részük a volgai bolgárok leszármazottjának tartja magát. A Horda hadseregét, népességét tehát nemcsak az Európában tatároknak nevezett mongolok alkották, soraikban nagyon sok kun (kipcsák), volgai bolgár és baskír harcolt, de mordvinok (finnugorok), kalmükök, kazárok és más népek is képviselve voltak az általuk uralt térségben.

Az Arany Horda 1395-ben súlyos vereséget szenvedett a szintén mongol Timur Lenk seregétől és további kánságokra esett szét: kazanyi, asztrahányi és krími kánságokra. Az oroszok ezt kihasználva 1480-ban lerázták a tatár fennhatóságot, majd a következő évszázadokban már ők foglaltak el területeket a korábbi hódítóktól. A kazányi (1552) és az asztrahányi (1556) tatár központokat viszonylag rövid idő elteltével foglalták el, az 1475-ben török vazallus állammá vált Krími Kánság azonban még sokáig ellenállt. A Krím-félszigetet végül 1783-ban sikerült az oroszoknak elfoglalniuk és a keleti szláv birodalomhoz csatolniuk.

Az orosz hódítás azonban nem jelentette a tatárok teljes pusztulását, Ázsiába menekülését. Az egykori hódítók viszonylag jól beilleszkedtek a Cári Oroszországba és leszármazottaik ma is milliós nagyságrendben élnek az egykori cári birodalom (illetve Szovjetunió) utódállamaiban. A békés együttélésre utal az a tény is, hogy a XVII. század közepén az orosz nemesség 15-20%-a tatár származású lehetett. A mongolok (tatárok) egy része tehát beolvadt az orosz népbe. Hasonló folyamatok játszódtak le a kazah, kirgiz, üzbég népek kialakulása során is. Az Arany Horda egykori területének ázsiai peremén (az Ural folyón túl), illetve részben a szintén mongol Csagatáj puszták egyes részein

alakultak ki a különböző türk és mongol népek keverékéből a nomád kazahok. Három kánságot hoztak létre, ezek közül kettő 1730-tól orosz fennhatóság alá került. A harmadik kánság (Nagyobb Horda) csak az 1860-as évektől vált az orosz terjeszkedés áldozatává.

A tatárok egy része kereskedőként részt vett a keleti orosz terjeszkedésben, sokan urbanizálódtak, asszimilálódtak, de modernizálásukkal együtt járt a területi szétszóródásuk felerősödése is. A cári Orosz Birodalomból átalakított szocialista szövetségi állam, az 1991-ig működő Szovjetunió területén jött létre a Tatár Autonóm Köztársaság (1920), melynek területe leginkább az Arany Hordából kialakuló Kazanyi Kánság helyén található. Szovjet-Oroszországon belül (1922-től Szovjetunió) a következő tatár terület a Krími Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaság volt, a terület annak ellenére kapta meg az autonómiát, hogy a lakosságnak csak kb. 25%-a volt tatár. Később, 1923-ban megszervezték a mongol határhoz közeli Burját- Mongol ASzSzK-t is, de ez az autonóm köztársaság korábban a Nagy Kánság területén helyezkedett el. Az Arany Horda területéből kialakult kánságok helyén szervezett szovjet (és ezen belül Oroszországhoz tartozó) autonóm tatár területek közül csak a Volga menti (kazanyi) bizonyult hosszú életűnek. Sztálin utasítására 1944-ben legalább 100 ezer krími tatárt deportáltak Közép-Ázsiába, elsősorban Üzbegisztánba, közülük ezrek haltak éhen. Ugyanebben az évben közel 12 ezer tatár szenvedett a hírhedt GULAG táborok fogságában (1942-ben 29 ezren). A kitelepítés indoka az ellenséggel való együttműködés volt. 1967-ben rehabilitálták őket, de a hazatérést nem engedték. A Krím- félsziget a Szovjetunión belül 1954-ben Ukrajnához került, ami 1991-től önálló állam. Szintén függetlenné vált Üzbegisztán is, így a többnyire odatelepített tatárok hazatérési esélyei nem sokat javultak.

Az oroszországi tatárok az 1920-as évek végétől a cirill betűs írást használják és ma már a városban élők inkább oroszul beszélnek. Az ún. tatár nyelv is a türk kun nyelvből

ered, a tatárok jelentős része pedig volgai bolgár származásúnak tartja magát és szerintük csak az őket legyőző egyik mongol törzs, a tatár (máshol: Ta-Ta) miatt ragadt rájuk ez a név. Valóban igaz, hogy az Arany Horda hadseregének csak egy része, főleg a vezérkara lehetett mongol. Az orosz földön élő tatárok (többnyire az Arany Horda katonáinak leszármazottai) ma főleg az iszlám szunnita ágának hívői. Számuk és származásuk pontos megállapítását nehezíti, hogy sokáig a Szovjetunióban minden türk (török) népet tatárnak neveztek. Egyes örmények még ma is azeri tatárnak nevezik az azerbajdzsánokat, illetve Moldovában a gagauzok számítanak tatárnak.

A Szovjetunión belüli Oroszország területén 1979-ben kb. 5 millió tatár élt (a lakosság 3,6%-a), legtöbben Tatárföldön (Tatár Autonóm Köztársaság): 1,6 millió fő. További 940 ezren a szomszédos Baskíriában (egykor Magna Hungária), 150 ezren Szibériában (a Fehér Horda leszármazottai), a többiek pedig kisebb diaszpórákban éltek Oroszország szerte. Az 1991-ig létező Szovjetunió többi tagállama közül a legtöbb tatár (1979: 649 ezer fő) Üzbegisztánban élt, jelentős részük az ide deportált krími tatárok leszármazottai. 1989-ben az oroszországi tatárok 69%-a folyékonyan beszélt oroszul. Az „orosz" tatároknak csak 26%-a élt a Tatár Autonóm Köztársaság területén, ahol kisebbségbe kerültek. Szintén kisebbségbe kerültek a mongolok a Burját- Mongol Autonóm Köztársaságban. A burjátok mellett a szovjet kutatók a kalmüköket is mongol népnek tekintették. Az ottani nyelvészek az altáji nyelvcsaládon belül általában ma is külön kezelik a mongol és a török-tatár nyelveket, népeket.

A Szovjetunió megszűnésekor (1991) az Orosz Föderáció lakosságának 3,8%-t tették ki a tatárok. A függetlenné váló Ukrajna területén lévő Krím- félszigeten a 2,5 millió lakosból kb. 15 ezer főt tettek ki Batu kán harcosainak ivadékai 1993-ban. Földrajzilag tehát nemcsak a mai Mongólia, hanem rajta kívül az Oroszországhoz tartozó

tatár autonóm terület is őrzi az egykor a Kárpátoktól Koreáig terjedő birodalom emlékét. Genetikailag pedig sok nép fiaiban és lányaiban „jelen vannak” a mongolok. Mongólia esetében viszont a genetika segítségével új jelentést kapott a nemzet szó: a mai mongol állampolgárok 16%-a valamilyen szinten Dzsingisz kán leszármazottja. De hogyan lett a legnagyobb mongol részbirodalomból, Kubiláj nagykánságából napjainkra Mongólia?

Kubiláj 1271-ben alapította meg a Kínát 1368-ig uraló mongol Jüan dinasztiát. Marco Polo az ő birodalmában járt az 1272 és 1292 között. Ebben az időszakban (1279-ben) foglalták el Dél-Kínát (Szung Birodalom) a mongolok, illetve ebben a két évtizedben indultak útra a nagykán (és egyben kínai császár) hadai a mai Japán, Burma (néhány éve. Mianmar), Vietnam és Indonézia (Jáva szigete) ellen. A hadjáratok közül a szigetek elleni támadások egyértelmű kudarcot vallottak (Japán, Jáva). Japán szigeteit az „isteni szél” (kamikaze) mentette meg, elsüllyesztve a jórészt folyami hajókból álló inváziós flottát. A nagykán tengernagyai néha sikereket is elértek, még az 1270-es években Dél-India és Ceylon (ma Srí Lanka) királysága ellenállás helyett egy ideig adót fizetett a mongoloknak. Kubiláj központját a mai Mongóliában lévő Karakorumból a kínai Tatuba (Peking) tette át, nyári palotája pedig a szintén kínai földön található Sangtuban volt.

A mongolok uralma 1368-ban szűnt meg Kínában egy népfelkelés miatt, egy évvel később pedig Koreából vonultak ki. Dzsingisz kán utódai viszonylag gyorsan a Nagy Fal mögé szorultak. 1380-ban egy kínai hadjárat már Mongólia ellen indult és elpusztult az ősi főváros, Karakorum is. 1636-ban pedig a dél-mongóliai fejedelmek mongol kánná nyilvánították a kínai mandzsu császárt. Mongólia pedig különvált, Belső- Mongólia ma is Kínához tartozik. A Mongóliaként ismert állam szovjet segítséggel óvta meg magát a kínai, illetve egy alkalommal a japán terjeszkedéstől. A szovjet segítség politikai árát mi is jól ismerjük, Mongólia

csak 1991-től tekinthető teljesen szuverén államnak. A Lenin sugárútból pedig Dzsingisz kán sugárút lett…

Dzsingisz kán birodalma 1227-ben

(Tervezte Szenográdi Péter, szerkesztette DOCUFOX Kft.)

Összegzés

Historia est magistra vitae. Általában indirekt módon, de a múlt valóban tanít. A tatárjárás, illetve a mongol birodalmak körüli kérdések tisztázási kísérletei újra igazolják a közismert tényeket is: nem lehet eltekinteni a forráskritikától, továbbá ellengethetetlen az egyes tudományok, tudományterületek együttműködése.

A felvetett problémakörnek pedagógiai vonzata is van. A tankönyvekben, szakmai jellegű írásokban a mai

gyakorlatnál jobban kellene hangsúlyozni az egyes információk hitelességi szintjét. Melyek a biztos információk, melyek a bizonytalanok és mik tartoznak a legendák körébe? Milyen források állnak rendelkezésünkre, ezek mennyire tekinthetők megbízhatónak, milyen ellentmondásokat rejtenek?

A tatárjárásról szóló kiállítások, a látogatók remélt tömegei talán növelik a szakmai érdeklődést is a téma iránt és sikerül „lefújni a port" erről a kérdésről is, hiszen a tudomány világában nincs lezárt ügy.

Felhasznált szakirodalom:

- A tatárjárás. MNM kiállításának katalógusa. Szerk. : Ritoók Ágnes, Garam Éva. MNM, Bp., 2007
- Dzsingisz kán, a hódító. National Geographic Magyarország 2007. augusztusi száma
- A magyarok krónikája (témához kapcsolódó oldalak: 96-106). Szerk. : Glatz Ferenc. Officia Nova, 2000
- Herber- Martos- Moss-Tisza: Történelem-3. Reáltanoda Alapítvány, Bp., 1997
- Engel Pál: Beilleszkedés Európába, a kezdetektől 1440-ig. Magyarok Európában I.
- Szerk.: Glatz Ferenc. Háttér lap- és könyvkiadó, Bp., 1990
- Makkai László: Erdély három népe. Erdély rövid története. Akadémiai Kiadó, Bp., 1993
- Etnikumok Enciklopédiája. Magyar kiadás szerk.: Tóth Pál Péter. Kossuth Könyvkiadó, Bp., 1993
- Világtörténeti Kronológia. Tárogató Könyvek, 1998
- Stachowski: Az örmény-kipcsák nyelvemlékek. Kisebbségkutatás, 2004/4. szám
- Tatárjárás. Nemzet és emlékezet. Szerk.: Nagy Balázs. Budapest, 2003.
- Kristó Gyula: Magyarország története 895-1301. Tankönyvkiadó, Budapest, 1989.
- Atlas der Weltgeschichte. Bechtermünz Verlag, Augsburg, 1997

- Ritoók Ágnes-Szenográdi Péter: Gyermekemet az országért- A tatárjárás. Múzeumi kiállításvezető. Békés megyei múzeumok Igazgatósága, Bcs., 2007
- Gecse Géza: Bizánctól Bizáncig- Az orosz birodalmi gondolat. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2007
- Kováts Zoltán: Egyetemes történelem (476-1492). Tankönyvkiadó, Bp., 1989
- Történelmi Világatlasz. Cartographia Kft., Bp., 2001
- Árpád-kori legendák és intelmek. Szerk.: Érszegi Géza. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp., 1983
- Ritoók Ágnes-Szenográdi Péter: Gyermekemet az országért- A tatárjárás (1241-1242). Múzeumi kiállításvezető füzet. Szerk.: Martyin Emília, Szatmári Imre. Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Bcs., 2007
- Gyermekemet az országért. A tatárjárás (1241- 1242) című CD. A vándorkiállítás CD-jét írta és szerkesztette: Szenográdi Péter, technikai kivitelező: Docufox Kft., Békés Megyei Múzeumok Igazgatósága, Bcs., 2007

ASZTALOS JÁNOS

A számítástechnika az információ szolgálatában

Rezümé

Korunkra az információ az időhöz hasonlóan lehetőséget és hasznot jelenthet a vállalkozásnak, ha jól gazdálkodnak vele. „A lehetőség ma már nem kopogtat az ajtón. Még észbe sem kaptunk és máris bottal üthetjük a nyomát.”[21] A adatok nagy mennyisége megnehezíti már a kisvállalatok szintjén is a helyes vezetői döntések meghozatalát. A jó döntéshez információra van szükség, de még ma, mert lehet, hogy holnap már késő lesz. Az ERP-rendszerek (Enterprise Resource Planning) kialakulásával mind a controlling, mind a menedzsment óriási információs bázishoz jutott, folyamatosan bővülő funkcionalitásukkal ezek a rendszerek jelentik ma a vállalatok informatikai támogatásának alapját.[22]

Abstract

Nowadays like time, information may be both a possibility and advantage for enterprises if they make good use of it. „Possibility does not knock at the door these days any more. Before we could even realize it, we can just whistle for it.” The great amount of data renders correct managerial decisions difficult even at the level of small businesses as well. A good decision requires information, but just today because tomorrow it may be late. Due to the development of ERP-systems (Enterprise Resource Planning) both controlling and management have had access to a large basis of

[21] 2000 SAS Institute Inc.(http://www.sas.com/hungary)
[22] http://www.standard-team.hu/prg/cikk.php?id=488

information. As a consequence of their continuously growing functionality, at present these systems form the basis of information support of enterprises.

1. Előzmények

A **mikroprocesszor** feltalálása segítette elő számítógép miniatürizálását és gyors elterjedését. A számítógép által indukált fejlődést gyorsította az **Internet** elterjedése. A világon az Internethasználat növekedése 2000-2007 intervallumban meghaladta a 208 %-ot[23], a használók száma pedig átlépte a bűvös 1 milliárdot. (1. sz. táblázat) Ez a fejlődés kibillentette a világot a korábbi gazdasági, politikai és hadászati egyensúlyából. Mára már nem egyszerűen az **információk** határozzák meg a fejleményeket, hanem a **digitális információk**.[24]

1. sz. táblázat: Internet használata és a populáció összehasonlítása az egyes kontinenseken

Régió	Népesség	Népesség (%)	Internet használata	Internet használata (%)	Változás 2000-2007
Afrika	933 448 292	14,2%	33 545 600	2,9%	643,1%
Ázsia	3 712 527 624	56,5%	436 758 162	37,2%	282,1%
Európa	809 624 686	12,3%	321 853 477	27,4%	206,2%
Közép-Kelet Európa	193 452 727	2,9%	19 539 300	1,7%	494,8%
Észak Amerika	334 538 018	5,1%	232 655 287	19,8%	115,2%
Latin Amerika	556 606 627	8,5%	109 961 609	9,4%	508,6%
Óceánia/ Ausztrália	34 468 443	0,5%	18 796 490	1,6%	146,7%
TOTÁL	6 574 666 417	100,0%	1 173 109 925	100,0%	225,0%

Forrás: http://www.internetworldstats.com/stats.htm

[23] Forrás: http://www.internetworldstats.com/stats.htm

[24] Szabó Katalin, Hámori Balázs: Információgazdaság, Akadémiai Kiadó, 2006.

Az igazi ugrást a fejlődésben éppen az jelenti, hogy a digitális információk mozgatják a materiális folyamatokat. Az információ szerepének felértékelődését nem a számítógépek elterjedése hozta magával. A számítógép csak segít a digitális információk tárolásában, feldolgozásában. Információs technológiák nélkül ma aligha működhet vállalti adminisztráció, ügyvitel, tervezés, marketing stb..

2. Vállalati információk

A vállalti információk tárolása és elemzése vállalati információs rendszerek segítségével történik, melynek célja a vállalati folyamatok teljes körű tükrözése és a bekövetkező változások gyors követése és elemzése. A gazdaság valamennyi szegmensére egyaránt igaz a gyorsulás, legyen szó a termelési ciklusról, a beruházási folyamatokról vagy a tranzakciók lebonyolításáról.

A Hewlett-Packard technológiai igazgatója szerint egy új termékkel való piaci megjelenésben egy hónap előny annyit jelent, mint a szóban forgó új termék teljes fejlesztési költsége.

Az idő felgyorsult, a gyorsabb mára már nem elég, cél az egyidejűség, valós idejűség (real time). A folyamatok, melyek között időbeli rés volt, a számítógépek gyorsaságának köszönhetően ma szinte egyszerre zajlanak. Cél az hogy a szükségletek, és teljesítésük közötti rés 0-ra zsugorodjék. Ez a hadiiparban először jelentkező igény, megjelent a civilszférában is. A **real time** az üzleti élet egyre nagyobb terét szövi át.

2.1. Vállalatirányítási rendszerek

Vállalatirányítási rendszerek megjelenésével pénzügyi beszámolókat nem évente, negyedévente lehet készíteni, hanem akár valós időben. A real time mellet megjelenik a folytonosság is. Míg az Internet megjelenése előtt az időt jól elkülönülő részekre lehetett bontani, addig a mai megfigyelhető tendencia a folytonosság. Szolgáltatásoknál, ügyfélszolgálatoknál elterjedt tendencia a **24/7,** azaz a hét minden napján 24 órás rendelkezésre állás. Paradox módon a 24/7 elv általánossá válása magával hozta a várakozás arányának növekedését. Maga az információs technológia kényszeríti a foglalkoztatottak tetemes részét arra, hogy munkaidejüket **passzív várakozással** töltsék (pl.: ügyfélszolgálat, rendszergazdák, adatbázis adminisztrátorok esetében). Általában a passzív várakozás sokkal jobban igénybe veszi az alkalmazottat, mint a tényleges aktivitás.

2.1.1. A CRM (Customer Relationship Management)

A hagyományos tömegtermelési modellben az eladó egyszerűen átadta a tömegterméket a vevőnek, ahol a kapcsolatuk véget is ért. A tömegtermelés ellenpontjában egyre nagyobb szerepet kapnak a **testre szabott termékek**. Az információgazdaság számos szegmensében a terméket számos **utószolgáltatással** körítik. Ilyen lehet a termékgondozás, teleszervíz. A testreszabásban is jelentős szerepet játszik a vállalatirányítási rendszer CRM modulja, ami az ügyfelekről meglévő adatok rendszerezésével, elemzésével jelentős mennyiségű információt szerez a vásárlói szokásokról, preferenciákról stb., s ezáltal meghatározza a legfontosabb ügyfeleket. Az ügyfelekről nyilvántartott adatok segítséget jelentenek átfogó képet alkotni a vásárlóról, ami lehetőséget nyújt a föléértékesítés és keresztértékesítés megvalósításához. Az ügyfélkapcsolat menedzsment teszi lehetővé a termékek és a kommunikáció tömeges és egyéni testreszabását – a nyomon követés

eszközével –, marketingkutatások végrehajtását. Ez a nyomon követés teszi lehetővé, hogy a vállalatok testreszabott termékekkel vagy kommunikációval közelítsék meg ügyfeleiket. A rendszer az előálló adatbázisokból, az adatbányászat segítségével plusz információhoz juttatja a szolgáltatót. A weblapok látogatottságából (un. „cookiek" azonosítják az ügyfeleket) is kialakíthatók ügyfélprofilok. Speciális szoftverek (CRM) segítségével meghatározhatók a legjövedelmezőbb ügyfelek, akikkel a párbeszéd és a testreszabás módszerével hosszú távú gyümölcsöző kapcsolat építhető ki. Az e-mailek és telefonhívások segítségével frissül az adatbázis.

A CRM helyes kialakításával, pontos működtetésével korrekt, jól működő kapcsolat hozható létre gyártó-szolgáltató és vásárló-fogyasztó között. A tökéletes CRM rendszernek nélkülözhetetlen eleme a folyamatosan frissülő, karbantartott adatbázis, melyre a rendszer kommunikációs metódusa épül. A CRM rendszer hivatott arra, hogy minden információmorzsát, amely egy emberhez, illetve termékhez tartozik, összegyűjtse, rendszerezze. A rendszerezett és naprakészen tartott, folyamatosan frissített információkat használva olyan kapcsolatot ápolhatunk a vásárlókkal, mely nagymértékben segíti az értékesítést. A rendszer adatait felhasználva sikeres keresztpromóciót vezényelhetünk le, költséghatékonyabbá tehetjük a marketinget, és végső soron elégedettebb és információban gazdag ügyfeleink lesznek.[25]

A vállalatoknak jelentős tőkét kell befektetni a vevők megszerzésébe, a vevők megtartásába és az ügyfelek értékének maximalizálásába.

A T-Mobile Magyarország esetében, egy telítődéshez közeli piacon ez a rendszer alapvető fontosságú eszköze az ügyfelek, valamint a megcélzott ügyfélszegmensek és mikro-szegmensek megtartásának. Az ügyfél-érték alapú ügyfélkiszolgálás és a proaktív értékesítés segítségével a T-

[25] http://www.microsoft.com/hun/Dynamics/crm/kommunikacio.mspx

Mobile Magyarország maximalizálni tudja az ügyfélkör által teremtett értéket, miközben optimális szinten tartja az ügyfélmegtartásra és ügyfélszerzésre fordított költségeket. Középpontban az előfizetéses ügyfelek: Az előfizetéses ügyfelek értéke nagyobb beszédforgalmuk és hosszú távú hűségszerződéseik miatt magasabb. A T-mobil 2006-os eredményeinek beszámolójában kiemeli, hogy a „Az ügyfélmegszerzésről a megtartásra helyeződik át a hangsúly."[26]

Ezekbe a rendszerekbe való befektetések természetesen profitot hoznak a cég számára, bár megtérülésük és hatékonyságuk meglehetősen sok bizonytalanságot rejt magába. A tapasztalatok azt mutatják, hogy hatszor annyiba kerül egy új vásárlónak eladni egy terméket, mint egy réginek. Új vásárlónak 15%-os eséllyel, míg egy réginek 50%-os eséllyel adhatunk el egy terméket.[27]

Valójában nem a vállalat irányítja az ügyfeleket, hanem az ügyfelek irányítják a vállalkozást, ők döntik el, hogy mit, kitől, mikor, hogyan és melyik csatornát használva vásárolnak.

2. sz. táblázat: A T-Online ADSL Start díjszabása (motiváció a hűségnyilatkozat aláírására)

Szerződés fajtája	**A T-Online Indulócsomag (modemmel) és a kiszállítás díja Webshopban történő megrendelés esetén**	**A T-Online DSL Indulócsomag (modemmel) díja egyéb értékesítési pontjainkon történő megrendelés esetén**	**ADSL Start havidíja**
2 éves hűség-nyilatkozattal	0 Ft	5900 Ft	2006. 05. 01-től 5500 Ft

[26] http://www.magyartelekom.hu/befektetoknek/doc/2006_evi_prezentacio.pdf

[27] Ravi Kalakota, Marcia M. Robinson: Roadmap 2.0 for Success

Szerződés fajtája	A T-Online Indulócsomag (modemmel) és a kiszállítás díja Webshopban történő megrendelés esetén	A T-Online DSL Indulócsomag (modemmel) díja egyéb értékesítési pontjainkon történő megrendelés esetén	ADSL Start havidíja
1 éves hűség-nyilatkozattal	0 Ft	5900 Ft	2006. 05. 01-től 6500 Ft
Hűségnyilatkozat nélkül*	5900 Ft + 990 Ft futárszolgálati díj	5900 Ft	10500 Ft
***Hűségnyilatkozat nélkül történő megrendelés esetén a belépési díj bruttó 57 500 Ft.**			

Forrás: T-Online: Lakossági ajánlata (2006. 04. 02) http://www.t-online.hu/ajanlataink/lakossagi/megismerem/20050511 adsl.html

A 2. sz. táblázat alapján láthatjuk, ha 1 vagy 2 éves hűséget „esküszünk” a T-Online-nak, akkor a hálózatba való belépés költsége 57500 Ft-tal, a havidíjunk pedig 3500-4500 Ft- tal is kevesebb lehet. Lesz amilyen lesz a szolgáltatás, ennyiért már megéri hűségesnek lenni! – gondolhatja egy leendő ügyfél.

A mai világban a technika és a szolgáltatások minősége és kínálati palettája gyorsan változik. 2 éves hűségnyilatkozattal elkötelezett ügyfél a szolgáltatások versenyében csökkenő árak adta előnyt 2 évig nem élvezheti. A 2 éves hűségnyilatkozat ezért mára már lekerült a kínálati palettáról.

3. sz. táblázat
A T-Online ADSL Light díjszabása
*(**próbahónap** a hűségnyilatkozat aláírása előtt)*

	ADSL Light csomag
Havidíj a próbahónap során, 1 éves **hűségnyilatkozat** vállalása esetén*	0 Ft
Havidíj a próbahónapot követően, 1 éves **hűségnyilatkozat** vállalása esetén*	3 900 Ft helyett 2 990 Ft* (maximális havidíj: 8 900 Ft)
Havidíj **hűségnyilatkozat** nélkül	6 900 Ft (maximális havidíj: 11 900 Ft)
Maximálisan elérhető letöltési sebesség	1 Mbit/sec

Forrás: T-Online: Lakossági ajánlata (2007. 08. 30)
http://www.t-online.hu/adsminisites/ajanlataink/adsl-internet.html

Az ügyfél **elégedettségét** és a **kiérdemelt hűséget** elnyerni csak a szolgáltatás minden szintjén meglévő minőség és az ügyféllel megvalósított **kölcsönös kommunikáció** segítségével lehet.

A kölcsönös kommunikációt segíti a T-Online által is bevezetett „próbahónap”, amely biztosítja, hogy az ügyfél tapasztalatot, **információt gyűjthessen** a szolgáltatással kapcsolatban. A megszerzett információ segít a döntés meghozatalában.

A 2006-os ajánlat a megvásárolt hűséghez, míg a 2007-es a kiérdemelt (3. sz. táblázat) hűséghez áll közelebb.

A CRM rendszerből kinyerhető adatok felhasználásán múlik az üzleti siker. A sikerhez nem elég a maga a szoftver, a CRM-nek üzleti stratégiának kell, hogy legyen. A CRM csak akkor lehet sikeres, ha a felső vezetés is teljes erőbedobással támogatja, és részt vesz a CRM-stratégia kidolgozásában. A CRM-szemléletet a szervezet minden munkatársának ismernie kell, funkcionális határoktól függetlenül.

A termékek személyre szabásának lehetőségét az információs technológiákba sűrített emberi tudás teremti meg. A fogyasztókövető Internetes technológia lehetővé teszi a vásárlók egyéni igényeinek a pontos feltérképezését, a vevők egyenkénti kezelését fontos jellemzőik alapján. (Pl.: demográfiai jellemzők.) Az ügyfelekről származó információk segíthetik a termék továbbfejlesztését, tökéletesítését, új termékek létrehozását. Az ügyfélkapcsolat menedzsment szolgáltatásaiban nagyban támaszkodik az Internet adta lehetőségekre. (Chat, e-mail, FAQ)

Az ismerősi körben történő reklám, a leggyorsabban terjedő hatékony forma, amely webes felületen buzdít arra, hogy ha egy termék elnyerte tetszésünket, akkor ajánljuk azt további ismerősünknek is.[28]

A termékek testreszabása közben arra is számítani kell, hogy a mai, új típusú fogyasztó már nem pusztán az ösztöneire és az eladó rábeszélésére hallgat, hanem kihasználja az Internet adta lehetőséget. A mai fogyasztó begyűjti és felhasználja más fogyasztók tapasztalatait az áru minőségével és az árával kapcsolatban.

Az „Extreme Digital”[29] e-bolt egy vásárlói értékelés weblapot tart fenn az ügyfelei és leendő ügyfelei számára, ahol véleményt nyilváníthatnak egy megvásárolt termékről, illetve információt is gyűjthetnek egy leendő vásárlás céljából. Az itt megjelenő információ érték lehet a cégnek, az ügyfeleknek és a leendő ügyfeleknek egyaránt. Az online kereskedelem rohamosan terjed a hagyományos kereskedelemhez képest.[30] Ennek okai a tranzakciós költségek csökkenése.

Ezen túlmenően a web és a web alapú programok lehetővé teszik az eladók számára, hogy sokkal szorosabban nyomon kövessék költségeiket, bárhol és bármikor. Ezért precízebb kalkuláción alapuló döntéseket hozhatnak. Az

[28] http://www.letsbuyit.com
[29] http://www.extremdigital.hu
[30] http://www.census.gov/eos/www/historical/2003ht6.xls

internetes technológiának köszönhetően sokkal valószínűbb, hogy a kereslet és a kínálat egymásra talál. A termelők sokkal pontosabb információval rendelkeznek a vásárlóikról, s ezáltal jobban meg tudnak felelni azok elvárásainak.

2.1.2. További információ az ügyfélről

Az informatika, illetve az Internet által nyújtott, merőben új technikai lehetőség a „valós idejű árazás", vagyis az „árazás itt és most" jellege. Az ajánlattételekben, – mint a termékek esetében – megjelenik a személyre szabás. A dinamikus árazási modellek a valós idejű adatokból és a piaci kereslet és kínálat ismeretéből kovácsolnak maguknak előnyt. A hagyományos árképzés nem alkalmazható, akkor a kereskedő a termék valódi értéket dinamikus árazási algoritmussal határozhatja meg. (Online licitálás) Az online licitálás három alapvető formáját használják: aukció, fordított aukció, tőzsde. Fordított aukcióval főként a nagyvállalatok beszállítóik versenyeztetésére használják. (Itt a cél a minimalizált ár.) A fordított aukció leggyakoribb alkalmazói a kormányzatok, amelyeknek a vállalatok nem nyilvános ajánlatot tesznek. (Jelentős megtakarításhoz vezet) Néhány fontos kérdés kapcsolódik még az aukció/fordított aukcióhoz. Ki kell-e kötni a kezdőárat? Nyilvánosságra kell-e hozni minden információt az árucikkről az eladónak? Mit tehet a vevők/eladó összejátszása esetén az eladó/vevő?

Fordított aukciónál a nagyvállalat csak az eszköz ellátandó funkcióját specifikálja, amire a beszállítók adják eszközspecifikációjukat és ajánlataikat. (Strabag Zrt. és beszállítói)

Természetesen ebben is gyenge pont az emberi tényező. Mit tudnak, mit tudhatnak a licitálók egymás ajánlatáról? Szimmetrikus és homogén-e maga a megismerési reláció? Ha ismerik egymás ajánlatát, akkor milyen szinten? Az ajánlat részleteit is, vagy csak a végső árat.

2.2. A vállalat, mint ügyfél

A vállalatirányítási rendszer adattárában felhalmozott információt, a szervezet információ-vagyonát a vezetői információs és döntés-támogató rendszerek segítségével a vállalati folyamatok teljes körű tükrözése és a bekövetkező változások követése.

A vállalati folyamatok idődimenzióra és térbeli elrendezésére is hatással vannak az információs rendszerek. A vállaltok esetében leginkább szemléletes real time reakció a **„just in time”** rendszer, ami egy gyártásszervezési és készletgazdálkodási leltár stratégia, mely a gyár folyamatban lévő készletének és az azzal kapcsolatos költség jelentős csökkentésével javítja a vállalat beruházási hatékonyságát. A folyamat egy egyszerűen alkalmazható jelrendszerrel működik, amit kanbannak hívnak. A gyártási folyamatláncban résztvevő munkaegységek e jelek segítségével fejezik ki igényüket a következő (vagy előző) láncszemnek. A kanban rendszerint egy egyszerű látható jel, mint pl. egy késztermék jelenléte, vagy hiánya a „kész-polcon”.

A Toyota cég a számítástechnika mindennapokban való megjelenése előtt már alkalmazta ezt a technikát. Az információ folyamatos gyűjtése segítségével a nyersanyagtól a készletezésen keresztül a termék eladásáig tovább optimalizálhatók a munkafolyamatok.

A rendszer lecsökkenti, sőt csaknem meg is szünteti az időbeli és térbeli távolságokat. A munkavállalók viszont nem dolgozhatnak a saját ütemükben, mert alkalmazkodniuk kell a „just in time” (JIT) rendszer ritmusához. A JIT szemlélet kiterjed az állótőke elemeire is. Sőt a fizikai tőke gyors elértéktelenedése miatt (pl. informatika) egyre több cég foglalkozik szerződések keretében számítástechnikai eszközök bérbe adásával.

Az Internet megjelenése hozta létre az **e-kereskedelem** lehetőségét. Az erre alkalmas termékek esetében nincs szükség nagy raktárkészletre, raktárakra és erőforrásra. Elég egy szolgáltatónál tárhelyet bérelni és indulhat is az üzlet.

Ha az ügyfél nem rendelkezik a megfelelő információval, akkor nem mindig előny az internetes vásárlás. A megrendelés gördülékeny, de a teljesítés hosszadalmas. Nem minden termék értékesíthető ilyen módon. (Azok, amelyeket feltétlen meg kell érinteni, ízlelni, szagolni, fel kell próbálni a vásárlás folyamán.)

Az Internet adta lehetőséget kihasználó e-kereskedelem adta az ötletet, hogy a teljes vállalatirányítási rendszer tiszta internetes technológiára épüljön. Ezt az elképzelést valósítja meg az Oracle e-Start csomag megoldása. Térben is időben globális lehetőséget kínál a vállalt tudásbázisának korlátok nélküli használatára.

„A munkatársak képezik a cég legértékesebb vagyonát. A cég sikere a munkatársak sikere.” Ez olvasható általában a nagyvállalatok üzleti küldetésében. A fenti küldetés megvalósításában segítenek a bér-, és munkaügyi, illetve a humánerőforrás alrendszer moduljai.

A vezetői-döntéstámogatás egységes, egymással összefüggő modulokból felépülő komplex, integrált rendszerekkel történik. Ebbe a rendszerbe gyűjtik a gazdaság többi érintett szereplőjétől.

A vállalati információs rendszer, és a gazdasági környezetből nyert információ segítségével költségeinket tovább minimalizálhatjuk. Mára a vállalatok egy jelentős részénél a formális információáramlás központi eleme valamilyen vállalatirányítási/ügyviteli rendszer, és sok esetben az informatika teremti meg a kapcsolatot a belső folyamatok (Pl.: logisztika, termelés, értékesítés, pénzügy stb.), valamint a vállalat külső érintettjei között (Pl.: beszállítók, vevők, disztribútorok, fuvarozók, bankok, hatóságok.)

Rendkívül érdekes jelenség, hogy miközben az informatikai piac - globális méretekben - nem igazán teremtett igazán új dolgot, vagy csak nagyon szerény fellendülést tudnak felmutatni a legnagyobb multinacionális vállalatok is,

de ugrásszerűen fejlődik a vállalatirányítást konkrét megoldásokkal is elősegítő tanácsadói üzletág.

A „Windows” operációs rendszeréről és az „Office” irodai programcsomagjáról ismert Microsoft cég is meglátta a vállalati irányítás megoldásaiban rejlő lehetőséget. Kifejlesztették a Dynamics sorozatukat, mellyel a kis-középméretű és nagyvállatok számára kínálnak hatékony megoldást az információ hatékonyabb felhasználására.

A Microsoft Dynamics AX integrált vállalatirányítási rendszer kifejezetten a **középméretű és nagyvállalatok** számára készült komplex megoldás, amely segíti a vállalatokat lehetőségeik minél hatékonyabb kihasználásában. A rendszer gyorsan és költség-hatékonyan testre szabható az adott vállalkozás egyedi igényei szerint. Integrált funkcionalitása támogatja a vállalatvezetés minden területét, úgy mint. pénzügyi menedzsment, ellátási lánc, eBusiness, ügyfélkapcsolat-kezelés (CRM), üzleti elemzés, humán erőforrások stb.

A Microsoft Dynamics NAV integrált vállalatirányítási rendszer egy költséghatékony megoldás, amely kifejezetten a kis- és középméretű vállalatok igényei alapján készült. integrált funkcionalitást biztosít a pénzügyi menedzsment, ellátási lánc menedzsment ügyfélkapcsolat-kezelés és eBusiness területeken.

A Microsoft Dynamics CRM feladata, hogy az információ technológia eszközeivel járuljon hozzá a felhasználóik ügyfélkezelési folyamataihoz.[31]

Az egyre keményebb versenyben egyre nagyobb lesz a cég gazdaságosabb működésének jelentősége. Kulcstényező ugyanis a folyamatosan változó gazdasági környezet (pl.: jogszabályok) követése; de az ebből származó követési díjak messze elmaradnak az implementáció díjaitól.[32] A jogszabályok, szabványok folyamatos változása meg kell,

[31] http://www.microsoft.com/hun/Dynamics/termekek/attekintes.mspx

hogy jelenjen a vállalat rendszerében is. (Ideális esetben a változás megjelenésével azonos időben.)

A különböző vállalati részrendszerek eltérő idejű „fejlesztgetése” a legtöbb esetben anyagi megfontoláson nyugszik, de ez a későbbiekben kompatibilitási problémákat okozhat. Ez abban nyilvánul meg, hogy egymástól elszigetelt, a vállalat egészét átlátni képtelen részrendszerek jönnek létre. (Pl.: külön szoftverrel történik a bérszámfejtés, külön a raktárkészlet nyilvántartás, stb.) Ezek összehangolása komoly (gyakran irreális) erőfeszítést igényel, ezért általában a vállalati vezetés előbb utóbb belátja: egy egységes, integrált rendszer bevezetésével lehet a problémát megoldani.

Bár előfordulnak ellentétes irányú kérések is, pl. a béren kívüli juttatások rendszerében. Lényeges hogy a kafetéria szoftver a bérrendszertől függetlenül is működjön. Noha a rendszerben kezelt juttatások szorosan kötődnek a bérszámfejtéshez, több oka is lehet annak, hogy egy cég nem akarja integráltan kezelni a kettőt. Elképzelhető, hogy a vállalatnál külön osztályon kezelik a kafetériát és a bérszámfejtést; lehet, hogy csak korlátozott funkcionalitásra van szükségük; vagy például a bérszámfejtést külső cég végzi számukra, de a kafetériát házon belül akarják tartani.[33]

A bankok is a belső fejlesztésű szoftvereiket mindinkább szabványos vállalatirányítási rendszerekre (Enterprise Resource Planning, ERP) cserélik, mert ettől remélik a mindkiélezettebb szolgáltatási versenyben hatékonyságuk további növekedését. A szabványos alkalmazások gyors ütemben váltják fel az egyedi fejlesztésű szoftvereket, s az ERP bevált, lendületesen terjedő technológia lett a bankszektorban. A megkérdezett pénzintézetek mintegy 50 százaléka már jelenleg is szabványos ERP-csomagot használ, 14 százalékuk pedig most fontolgatja valamilyen ERP-rendszer bevezetését. Öt évvel

[32] http://www.microsoft.com/hun/casestudy/default.mspx
[33] http://www.microsoft.com/hun/casestudy/vtsoft.mspx

ezelőtt a banki programok kevesebb mint 40 százalékát tették ki a kereskedelmi forgalomban kapható, dobozos (off-the-shelf) szoftverek, néhány évben belül viszont akár a 60 százalékot is túllépheti az ilyen rendszerek aránya.[34]

Összegzés

Az, hogy egy cég elmondhatja magáról, hogy vásárolt egy vállalatirányítási rendszert, attól még nem válik varázsütésre sikeressé. Pl. a CRM modul elsősorban nem egy szoftver, hanem a teljes vállalkozáson keresztülnyúló ügyfél-centrikus gondolkodásmód és viselkedés, másodsorban, pedig egy informatikai alapokon megvalósuló eszközrendszer. Jelentősége, hogy a gondolkodásmód középpontjába az ügyfélkört helyezi, aki fontos a cégnek, s a lényeg ezen ügyfélkör viselkedéseinek, döntéseinek megfigyelése és a velük való folyamatos kapcsolattartás biztosítása.

Felhasznált irodalom

- Bohnné Keleti Katalin: Elégedett az ügyfél? Az ügyfél-elégedettség elméleti és gyakorlati alapjai. PublicPress Kommunikációs és Menedzsment Tanácsadó Kft. 2005.
- Ed Little, Ebi Marandi: Kapcsolati Marketing, Akadémiai Kiadó Rt., Budapest 2005.
- Oliver, R. (1981): Measurement and evaluation of the satisfaction process in a retail settings. Journal of Retailing, 57, Fall 25-48.
- Ravi Kalakota, Marcia M. Robinson: Az e-üzlet. Typotext Kft. 2002 (www.typotext.hu)
- Szabó Katalin, Hámori Balázs: Információgazdaság. Akadémiai Kiadó, 2006.
- Hetyei József: Vezetői döntéstámogató és elektronikus üzleti megoldások Magyarországon. ComputerBooks Budapest, 2001.
- Hetyei József: ERP rendszerek ComputerBooks. Budapest, 2004.

[34] European Business School tanulmánya, Németország 2004.

SZABÓNÉ BOHUS MÁRTA

A magyar és az angol számviteli rendszer összehasonlítása

Kulcsszavak: számvitel, információs rendszer, kontinentális rendszer, angolszász rendszer, megbízhatóság

Rezümé

A világ országai számviteli rendszerüket tekintve két nagy csoportba oszthatók. Az egyik csoport a kontinentális számviteli rendszert, a másik az angolszász rendszert alkalmazza. Tanulmányomban Anglia és Magyarország példáján keresztül szeretném bemutatni a két rendszer közötti alapvető különbségeket.

Abstract

Lands of world considering accountancy their system into two large groups divisible. Az one of the groups is the continental accountancy system, the other Anglo-Saxon system. Dissimilar pieces of information the dissimilar systems generate. The continental system is presenting lower result and an wealth, than they employ the Anglo-Saxon system. The continental system in Hungary, than in England the Anglo-Saxon system is characteristic.

In my study I would like to present fundamental differences between the two systems.

A számviteli rendszerek közötti eltérések okai

Jogi szabályozás

A Magyarországon is alkalmazott „római szabályozott jog” a római jus civile-n alapul. A pénzügyi számvitel tekintetében ez annyit jelent, hogy az elszámolás és beszámolás részletes szabályait külön törvény tartalmazza, amely rugalmatlanná teszi a rendszert. Ehhez képest a „közösségi jog” rendszere rugalmasabb, ugyanis kevés részletes szabály létezik, amely a pénzügyi beszámolók formájára és tartalmára vonatkozik. Az angolszász jogrendszerű országokban (köztük Angliában is) a törvényhez való kreatív alkalmazkodás gyakorlata alakult ki.

Adórendszer

Több országban az adótörvények a számviteli törvényt is egyértelműen meghatározzák, így az adózásnak jelentős befolyása van a pénzügyi beszámolókra. Ez a helyzet például Németországban. Ezzel ellentétben, más országokban például Angliában, Hollandiában vagy Magyarországon számos eltérés lehet az adózási és a számviteli szabályok között. Ezt közvetett adózásnak hívják.

Infláció

Az inflációnak komoly hatása van a pénzügyi beszámolókra, például az eszközök értékelésénél és az eredmény megállapításánál. Az egyes országok kormányai igyekeznek a múltbéli költségelszámoláson alapuló számvitelben kiszűrni az inflációs hatást *(G. Whittington, 1983).*

Befektetők

Azokban az országokban, ahol a vállalati tulajdon nagyszámú, kis részesedéssel bíró magántulajdonos között oszlik meg, akiknek nincs hozzáférési joguk a belső információkhoz, erős igény jelentkezik a nyilvánosságra hozott, auditált beszámoló iránt *(Alexander D. - Nobes C.,*

2001). Hollandiában és Angliában az úgynevezett „külső" tulajdonosok részletes és auditált beszámolókat igényelnek. Ezzel szemben, ha a befektetőknek megvan a jogosultságuk, hogy a menedzsereket kinevezzék (családi vállalkozások, banki csoportok esetén), akkor nincs szükségük részletes pénzügyi beszámolókra. Tipikusan ez a helyzet Németországban, Franciaországban vagy Olaszországban.

A számviteli szakma erőssége

A hivatalos számviteli intézmények, és szakmai szervezetek száma jelzi, mennyire fontos a publikus, auditált információ egy országban. Angliában és az USA-ban például a számviteli kamara nagy taglétszáma jelzi a nyilvánosságra hozott pénzügyi beszámolók fontosságát. Németországban, Hollandiában, Franciaországban és Magyarországon ezeknek a számviteli intézményeknek kevesebb tagja van, ami a könyvvizsgálat és a publikus beszámolók kisebb jelentőségére utal *(Csajbók I., 2004)*

Az eltérő számviteli rendszerekből adódó eltérő információk

A napjainkban érvényben lévő számviteli rendszerek, szabályok alkalmazásával a tőkepiacok igen megtévesztő információkhoz jutnak (1. sz. ábra). Ha az US GAAP beszámolóiban kimutatott adózott eredményeket 100%-nak vesszük, akkor ehhez képest a UK GAAP (az Egyesült Királyság számviteli rendszere) nettó eredményei pusztán a számviteli elvek, eljárások különbözősége miatt 125%-ot, a francia eredmény 97%-ot, a HGB (Német Kereskedelmi Törvénykönyv) szerinti elszámolások 87%-ot, a japán beszámolók 66%-ot mutatnának .

1. sz. ábra: Az óvatossági index alakulása

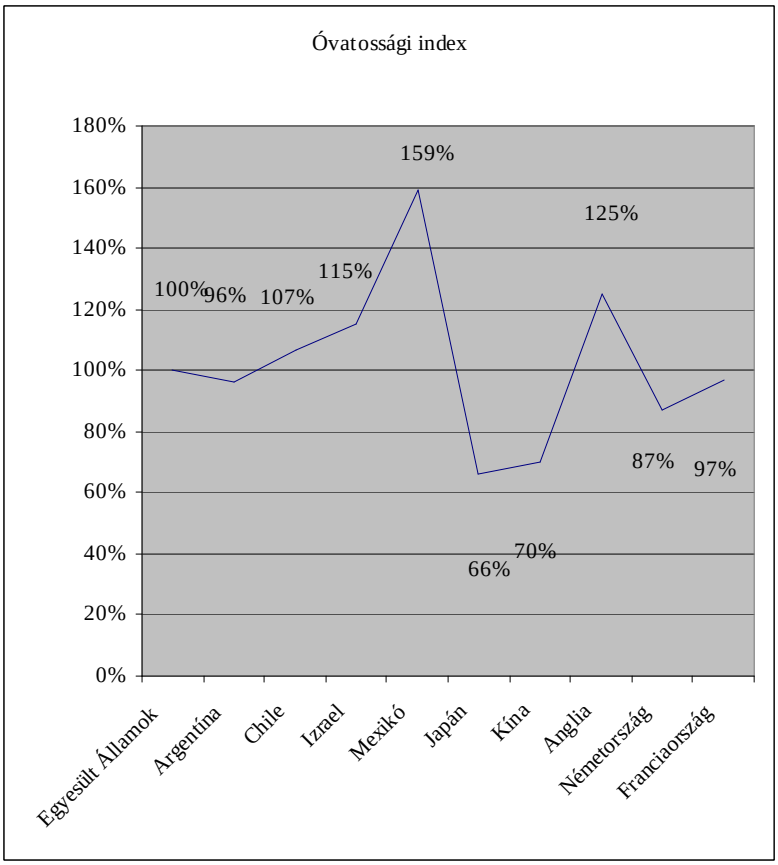

Forrás: Norlin G. Ruechhoff - C. David Strupeck: Equity returns:Local GAAP versus US GAAP for Foreign Issuers from Developing Countries, The International Journal of Accounting, University Illinois, 1998, 33, évfolyam 3. szám 385. oldal, 5. táblázat

A nemzeti számviteli szabályok alapján összeállított pénzügyi kimutatásokból adódó eltérések indukálják a napjainkban zajló számviteli harmonizációt, az egységes számviteli nyelv kialakítását.

A számvitel – mint információs rendszer – megbízhatósága

A számvitel legfőbb célja és funkciója megbízható, valós információt szolgáltatni az információs érdekhordozók (befektetők, hitelezők, tulajdonosok, menedzserek, hatóságok, dolgozók) számára. A számviteli információk megbízhatóságát (főleg a nagy számviteli botrányok óta pl. Enron, WordCom botránya) sokan megkérdőjelezik.

2. sz. ábra:
A számviteli információk megbízhatóságának értékelése a piac szerint

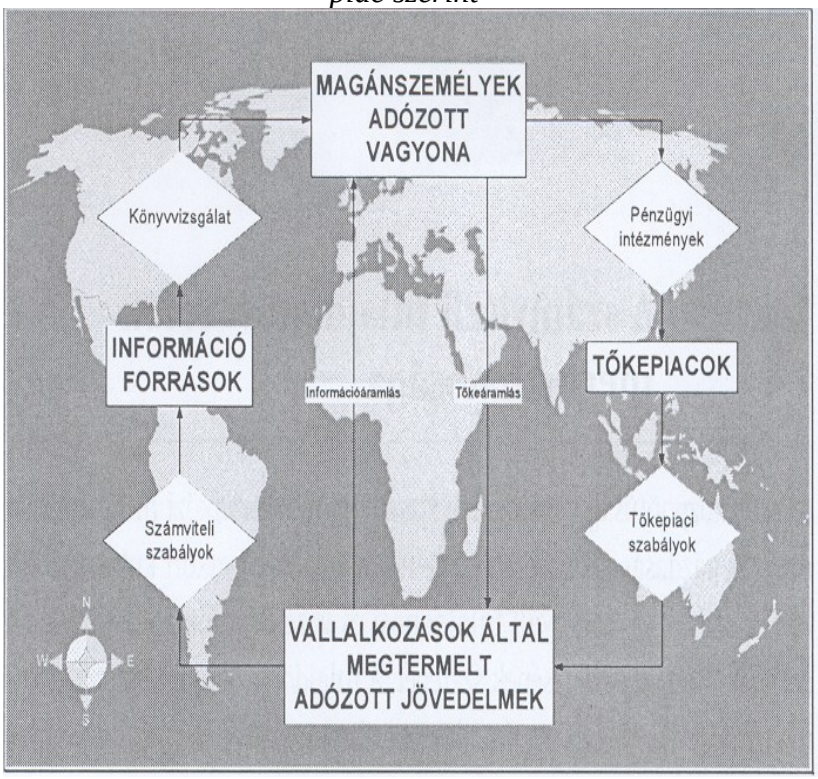

Forrás: Healy P. M.-Palepu K. G. (2001): Information Asymetry, corporate disclosure, and the capital market:, Review of empirical disclosure literature, Journal of Accounting and Economics, Vol. 31. pp. 408.

A számviteli tulajdonosi érték a saját tőke kategóriája (eszközök és idegen források különbsége). A számvitelkutatások középpontjában áll a számviteli tulajdonosi érték és a piaci tulajdonosi érték közötti kapcsolat.

A világ tőkepiacain az elérhető számviteli információk sokszínűsége hatást gyakorol az egyes tőkepiacok információinak megbízhatóságára**,** a tőkepiac hatékonyságára. A nemzetközi tőke elvárásai a számvitellel szemben a minőségi információk és a vállalati adatok közvetlen összehasonlíthatósága. Minél megbízhatóbb a számvitel mérése, annál jobban támaszkodhat az értékmaximalizáló menedzsment a számviteli adatokra.

Ha hisznek a befektetők a számviteli rendszer megbízhatóságában, akkor elfogadják a becsléseket és árképzésükbe beépítik azt.

A számviteli rendszerek megbízhatóságának mérőszáma a realizációs index, amely kifejezi, hogy milyen mértékben tér el a pénzforgalom eredménye a realizált eredménytől. Egy számviteli rendszer realizációs indexe 1, ha lényeges a számviteli becslések súlya, 0, ha pusztán pénzforgalmi eredményt közvetít. Az index nagysága kifejezi, hogy milyen mértékben tér el a pénzügyi eredménytől egy ország realizációs elvre épülő számviteli rendszere.

1. sz. táblázat: Realizációs index szerinti megbízhatósági sorrend

Ország	**Realizációs index**	**Számviteli rendszer**
Svájc	0,32	Kontinentális
Németország	0,41	Kontinentális
Olaszország	0,45	Kontinentális
Dánia	0,55	Kontinentális
Finnország	0,55	Kontinentális
Japán	0,55	Kontinentális
Svédország	0,59	Kontinentális
Franciaország	0,64	Kontinentális

Ország	Realizációs index	Számviteli rendszer
Hong-Kong	0,64	Angol-amerikai
Szingapúr	0,64	Angol-amerikai
Belgium	0,68	Kontinentális
Dél-Afrika	0,68	Angol-amerikai
Hollandia	0,73	Angol-amerikai
Új-Zéland	0,73	Angol-amerikai
Magyarország	0,77	Kontinentális
Spanyolország	0,77	Kontinentális
Ausztrália	0,82	Angol-amerikai
Kanada	0,82	Angol-amerikai
Írország	0,82	Angol-amerikai
Norvégia	0,82	Kontinentális
Anglia	0,82	Angol-amerikai
USA	0,86	Angol-amerikai

Forrás: Hung M. (2001): Accounting standards and value relevance of financial statements: An international analysis, Journal os Accounting and Economics, No. 30. pp. 408. Table 2.

A magyar számviteli rendszer története és jellemzői

Hazánkban a piacgazdaság kialakulásának megfelelően a számviteli törvény előkészítése 1989-ben kezdődött. Az 1992. január 1-től hatályos 1991. évi XVIII. törvény mind tartalmában, mind szerkezetében nagyon hasonlít a 4. irányelvben megfogalmazottakra. A jogharmonizáció megkövetelte a törvény újrakodifikálását és megszületett a 2000. C. törvény a számvitelről, amely az EU irányelveivel teljesen összhangban van. Azonban azt a kívánalmat, hogy minden felmerülő problémára megoldást nyújtson nem sikerült teljesítenie. A törvényalkotóknak új megoldást kellett találniuk, így merült fel a nemzeti standardalkotás gondolata. A nemzeti számviteli standardok bevezetése során lehetőség van arra is, hogy a magyar számviteli előírások, illetve az IFRS-ek (Nemzetközi Pénzügyi Beszámolási Standardok) közötti eltérések

megszűnjenek úgy, hogy a lehető legtöbbet meg lehessen őrizni a jelenleg alkalmazott számviteli rendszerből és megmaradjon a kapcsolat az adókötelezettséget előíró jogszabályokkal. A standardok rendszerének bevezetése több szervezet (testület) egymásra épülő közreműködését igényli.

1.) **Magyar Számviteli Standard Testület**, az Országos Számviteli Bizottság 21 tagjából és a pénzügyminiszter által kinevezett 11 természetes személyből álló 32 tagú testület.
Feladata: a Standard Előkészítő Testület javaslata alapján dönt a megalkotandó standardok témaköréről, ütemezéséről és a standardjavaslatokról, valamint a Standard Értelmező Testület javaslata alapján dönt a megalkotandó standardértelmezések témaköréről, valamint a standardértelmezésekről.

2.) **Standard Előkészítő Testület**, amely az Országos Számviteli Bizottság 11 tagjából álló testület.
Feladata: javaslatot tesz a standardok témakörére és időbeli ütemezésére, illetve gondoskodik az egyes standardok szövegére vonatkozó javaslat elkészítéséről, és jóváhagyásra benyújtja őket az előbb ismertetett Testületnek.

3.) **Standard Értelmező Testület** az Országos Számviteli Bizottság 5 tagjából áll, és javaslatot tesz a standardértelmezések témakörére, valamint elkészíti az egyes standardértelmezések szövegét.
A Pénzügyminisztérium a standardalkotás intézmény-rendszerét finanszírozza, koordinálja.

Az IFRS-ek szerinti beszámolást kötelezően követők (tőzsdei cégek) száma hazánkban korlátozott, és jelentős mértékű növekedésükre a közeljövőben sem lehet számítani. A hazai gazdaságban a vállalkozások 98-99%-a kisvállalkozás, így a nemzeti standardok elsősorban nekik készülnek. Olyan standardokra van tehát szükség, amelyek valamennyi hazai felhasználó igényeit kielégítik, de segítséget adnak a kis- és mikrovállalkozások egyszerűbb

beszámolásához is. Természetesen a beszámolóra vonatkozó szabályokat továbbra is a törvény határozza meg, így a standardok elsősorban a problémát jelentő, vagy a törvényben nem kellő részletezettséggel szabályozott témákat dolgozzák fel *(Fekete 2005)*.

3. sz. ábra: A számviteli szabályozás új modellje

Forrás: Mészáros L. (2003): Az uniós csatlakozással megkezdődik a magyar számviteli standardalkotás. Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat, 2003/12, 521 oldal

A rendszer felépítéséből következően a szabályozási hierarchiában lefelé haladva egyre részletesebb, konkrétabb előírások, illetve állásfoglalások vannak. Az első három standard tervezetét a Standard Előkészítő Testület 2006. január 30-án fogadta el, majd közzétette. A beérkezett javaslatokat a Testület mérlegeli a végleges koncepciók kialakítása előtt, így vonva be a gyakorlati szakembereket a standardalkotásba.

Magyarországon tehát a számviteli rendszert jelenleg a 2000-ben újrakodifikált számviteli törvény, kiegészítő kormányrendeletei és a még kialakulóban lévő nemzeti számviteli standardok alkotják. A nemzeti standardok biztosítják az összhangot a gyorsan változó nemzetközi pénzügyi és beszámolási standardokkal, amit a törvény változtatásával lehetetlen lenne biztosítani.

Az angol számviteli rendszer jellemzői

Az angolszász jogrendszer adottságaiból kifolyólag az angol számviteli rendszer a részletes szabályozás helyett kevésbé részletes és rugalmatlan alapelvek formájában működik.

A UK GAAP (Általánosan Elfogadott Számviteli Alapok az Egyesült Királyságban) nemcsak a számviteli szabályokat tartalmazza, hanem társasági szabályokat is. A standardokat az ASB (Accounting Standards Board) alkotja, amely a Pénzügyi Beszámolási Tanács részeként működik és 1985-ben a társasági törvény hozta létre.

Angliában Magyarországhoz képest sokkal erősebb a szakmai szervezetek szerepe a szabályozás alakításában. Ugyancsak jellemzője az angol számviteli rendszernek, hogy az óvatosság elve helyett a valós összkép kerül előtérbe, melynek következtében az eredmény magasabb, kevesebb céltartalékot képeznek és magasabb értéken jelennek meg az eszközök a mérlegben.

Az angol és a magyar számviteli rendszer közötti legfontosabb különbségek

2. sz. táblázat: A két ország számviteli rendszerének összehasonlítása

Magyar számviteli rendszer	***Angol számviteli rendszer***
A szabályozás többszintű: törvény, kormány-rendeletek, nemzeti standardok	Általános alapelvek => UK GAAP
Óvatosság elve előtérbe kerül	Valós információk igénye (fair value)

Magyar számviteli rendszer	***Angol számviteli rendszer***
Kevesebb információt tesznek közzé	A befektetők érdekei => több információ közzététele szükséges
A könyvvizsgálók szerepe a szabályozásban nem jelentős	Jelentős a könyvvizsgálók szerepe a számviteli szabályozásban
Az eredmény és az eszközérték alacsonyabb és több céltartalékot képeznek (óvatosság elve miatt)	Pozitívabb eredmény, magasabb eszközérték, alacsonyabb céltartalék képzés

Forrás: saját szerkesztés

Látható, hogy a legszembetűnőbb eltérés a két ország között, hogy míg Magyarországon törvény, a hozzá kapcsolódó rendeletek és a kialakulóban lévő nemzeti standardok többszintűen szabályozzák az elszámolásokat, addig Angliában a különböző számviteli problémák megoldását a UK GAAP-ek segítik, tehát nincs külön törvényi szabályozás. A másik lényeges eltérés, hogy a magyar rendszerben a óvatosság elve a domináns, és ebből adódóan az eredmény és az eszközérték alacsonyabb, addig Angliában a valós információk szolgáltatása a legfontosabb, és ez magasabb eredményt okoz.

Összegzés

A két rendszer összehasonlításából kiderült, hogy az alkalmazott számviteli rendszer nagyban befolyásolja az információk megbízhatóságát és a beszámolókban szereplő eredmény és vagyon nagyságát. A kontinentális szabályozás az óvatos értékelést helyezi előtérbe, ebből adódódóan alacsonyabb eredményt mutat ki, míg az angolszász rendszer a valós információk szolgáltatására fókuszál, amely magasabb eredménnyel és nagyobb értékű vagyonnal jár. A számviteli

harmonizáció legfőbb feladata, hogy az egyes számviteli rendszerekből származó információk összehasonlíthatóvá váljanak, és ne adódjon eltérő eredmény a különböző szabályozások következtében.

Felhasznált irodalom:

- Alexander D. - Nobes C. (2001): Financial Accounting, *Pearson Education* Ltd.
- Csajbók I. (2004): Az összhasonlító számvitel módszertana
- Eperjesi F. (2005): Az uniós szabályozás – XIII. Országos Könyvvizsgálói Konferencián elhangzott előadás, *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat, 2005/12 december 448-450 pp.*
- Epstein B. J. – Mirza A. A. (2003): Nemzetközi számviteli standardok. Magyarázatok és alkalmazások, Perkeft. 1041 p.
- Fekete I-né (2005): A számviteli szabályozás változásai, *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat, 2005/12 december 537-539 pp.*
- Kapásiné Búza M. (2004): Felelős vezetők – megbízható információk, *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat, 2004/12 december 515-516 pp.*
- Matukovics G. (2004): A számvitel jövőjének egyes kérdéseiről. *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat, 2004/2 február 64-71 pp.*
- Mészáros L. (2003): Az uniós csatlakozással megkezdődik a magyar számviteli standardalkotás. *Számvitel-Adó-Könyvvizsgálat, 2003/12 december 521-522 pp.*
- Szirmai A. - Matukovics G. (2006): IAS vs. US GAAP Hazai és nemzetközi jogszabályok, szabványmagyarázatok gyűjteménye, Verlag Dashöfer
- Whittington G. (1983): Inflation Accounting, *Cambridge Universíty Press*

SZAKÁCSNÉ NAGY SZILVIA

A matematikaoktatás sajátosságairól vak gyermekek esetében

„A matematika nyelve segít abban, hogy követni tudjuk a tárgyak mennyiségi, formai és téri viszonyait, megismerni és értelmezni tudjuk azokat, … ezek a „metaforák” segítenek megérteni olyan dolgokat, amelyeket nem vagyunk képesek „látni” ”.

Csocsán Emmy[35]

Rezümé

A matematikai tudás fejlesztése szempontjából nagyon fontos a körülöttünk lévő világ cselekvésen alapuló „aktív” megismerése. A matematikai fogalmak gyökerei ebből a képzett világból származnak. Meggyőződésünk szerint a vakságból eredő hátrány leküzdhető iskoláskorban a negyedik osztály végéig. Ebben az időszakban rendkívül fontos figyelembe venni a speciális nevelési igényeket. Elsődleges cél az érdeklődés, a figyelem, a memória és a kommunikációs képesség fejlesztése. Hipotézisem szerint 10-12 éves kor alatt dől el, hogy milyen formában lesz képes a vak gyermek csatlakozni az integrált oktatásba, különös tekintettel a matematikaoktatásban az elmúlt években tapasztalható szemlélet-változásokra.

Abstract

This article deals with the importance of active knowledge of the environment in learning mathmatics. Knowledge of mathmatical concepts is derived from the

[35] [1], 46. old.

understanding of one's environment in such an active manner. The authors are convinced that the disadvantages of sight impairment can be overcome in the first four years of education. During the crucial initial period, attention must be paid to the specific needs of the students. The primary aim is development of interest, attention, memory skills and communications ability. By age 12 it is determined in what manner sight impaired children can participate in integrated education, considering the recent shifts in the paradigm of mathematics teaching.

Új szemlélet a matematikaoktatás területén

Születésünktől kezdve különböző értelmi és érzelmi képességekkel rendelkezünk. Ez teszi indokolttá a tananyag mélységére, mennyiségére vonatkozó differenciált oktatási formák szükségességét. Emellett a tudás alapú társadalom más célokat is kitűz a kötelező oktatási rendszerrel szemben. Lényeges nagyobb figyelmet fordítani a személyiség fejlesztésére. Képessé kell tennünk az embereket arra, hogy életük során olyan személyes célok elérésére törekedjenek, amelyek kijelölését érdeklődésük és a folyamatos tanulás iránti vágy határozza meg. Alapvető, hogy be tudjanak illeszkedni a társadalomba, és munkához jussanak a munkaerőpiacon.

A tudás közvetlen gazdasági értéké vált. A hangsúlyok a társadalmi ill. gazdasági elvárások hatására eltolódtak a gyakorlati alkalmazás irányába. Az Internet, a számítógépes multimédia, a rádió- és televízió-csatornák szintén az ismeretszerzés új szinterei a hagyományos értelemben vett iskola mellett. Ilyen helyzetben fontos újra gondolni, hogy mit és milyen módszerrel kell tanítani az új nemzedéknek. Egyetértek azokkal a kollegákkal, akik a matematika területen

oktatási célként a kreatív gondolkodás tökéletesítését, a modellezés és a probléma megoldó képesség fejlesztését tűzik ki célként a gyermek sajátosságainak figyelembe vétele mellett. Lényeges hangsúlyozni a matematika és a valóság közötti összefüggéseket. A 90-es évek óta Magyarországon is számos próbálkozást látunk szemléletváltási kísérletekre a pedagógusok körében. Azonban olyan társadalomban, ahol nem a gyermek saját önmagához való fejlődése, hanem a következő, magasabb szintű intézménybe való bejutás a tét, nehéz törekedni a fent említett célok elérésére. Nem a „divatos" szakmák elsajátítását kellene célként kitűzni, hanem az egyéni képességeket és lehetőségeket szem előtt tartó pályaválasztást. Különösen fontos ez a vak gyerekek esetében.

Az átalakulás egyik legszembetűnőbb eredménye az, hogy az ismeretekkel szemben felértékelődik a kompetencia – az a fajta tudás, amelynek elsajátítása természetes környezetben, életszerű tapasztalatok szerzésével történik. Az említett célok elérése szükségessé teszi az egész tanítási-tanulási folyamat újragondolását.

A matematikai kompetenciaterület fejlesztési feladatainak főbb szempontjait a Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési KHt. által megbízott szakmai bizottság a következőkben fogalmazta meg:

- „a teljes személyiség fejlesztésének messzemenő figyelembevétele,
- az egész életen át tartó tanulás igényének megalapozása,
- az információszerzés, szelektálás és feldolgozás módszereinek megismertetése,
- a könyvtárak, elektronikus információhordozók, nyomtatott taneszközök ésszerű és célszerű használatának támogatása,
- a gyakorlati életben jól hasznosítható tudás megszerzésének megerősítése,
- a gondolkodás fejlesztése a matematikai ismeretek alapján,

- új alternatívák bemutatása a tananyag strukturálásában, valamint az eszközök fejlesztésében,
- új módszerek (pl.: projektmódszer, egyéb kooperatív technikák) alkalmazása az élményszerű és a hatékonyabb tanítás-tanulás érdekében,
- a matematika „transzverzális" jellegének tükröztetése más műveltségterületeken, például a problémamegoldás, érvelés,
- a mérés, értékelés új dimenzióinak megismertetése,
- a tanulók egyéni különbségeinek hatékony kezelése,
- a matematika iránti érdeklődés felkeltése, és a tanulási folyamatban az aktív részvételhez a motiváció biztosítása ([7], 7-8 old.)

Jelenleg Európában számos új kísérlet folyik a tantervek és a tananyagok kidolgozására e célok megvalósítása érdekében. Magyarország is aktívan részt vesz ebben a munkában. A matematikai kompetenciák – akárcsak más (anyanyelvi kommunikáció, természettudományi és technológiai-, digitális kompetencia, a tanulás tanulása, személyközi, interkulturális és szociális kompetenciák, állampolgári, vállalkozói és kulturális) kompetenciák – fejlesztése nem csak a matematika tanórán zajlik.

A hasonló törekvések teljes összhangban vannak a nemzetközi követelményekkel (az adott tudomány területtel szemben) valamint a Nemzeti Alap Tantervben foglaltakkal is.

Az integrált nevelés lehetőségeiről Magyarországon

Az utóbbi 15-20 évben hazánkban is egyre több látássérült gyermek tanul integrált formában az óvodától a felsőoktatásig. Ők is a speciális nevelési igényű tanulók kategóriához lettek besorolva.

„Az integrált fejlesztés megvalósítására kialakult megoldások:

1. *Lokális integráció* (a közös iskolaépületben nincs a gyermekek között kapcsolat).
2. *Szociális integráció* (a gyógypedagógiai nevelést- oktatást igénylők és a többség elkülönített foglalkozásokon vesznek részt, de tudatosan megtervezettek a közös, a tanórán kívüli szabadidős programok).
3. *Funkcionális integráció* (a tanulás közös):
   a) *részleges integráció*, (a tanulás időtartamának bizonyos részeiben vannak együtt);
   b) *teljes integráció* (a tanulás teljes időtartamában együtt tanulnak).
4. *Fordított integráció:* amikor a speciális iskola fogadja be a nem fogyatékos tanulókat (külön osztályt nyitva számukra, vagy vegyes összetételű tanulócsoportban)…
5. S*pontán integráció*: amikor úgy kerül egy sajátos oktatási-nevelési szükségletű gyermek az óvodába/iskolába, hogy nem készülnek fel a különleges feladatra az intézményben.” ([3], 424 old.)

Az egyik legnagyobb tévhit a szervi fogyatékosokkal szemben, hogy a megváltozott észlelési sajátosságaik értelemszerűen csökkentik a gyermekek fejlettségi szintjeit az összes területen. Ennek egyértelműen ellentmond a gyakorlat.

Fejlődésük során a vak gyermekek ugyanazt a fejlődési utat járják be, mint az éplátók, csak néhány képesség esetében hol lemaradva, hol megelőzve a kortársaikat. Ezért is gondoljuk, hogy a kompetencia alapú fejlesztési lehetőség esetén az integrált oktatásba való belépés időpontját a formális műveleti szakasz kezdetére kellene időzíteni (minden gyermek esetében egyedileg megállapítva azt).

„A kognitív fejlődés Piaget szerint nem csupán az organizmus érésének vagy a környezet befolyásának, hanem a kettő kölcsönhatásának eredménye. Maga az „interakció” szó arra hívja fel a figyelmet, hogy a szervezet aktív viszonyban áll a környezettel. Az organizmus tevékenységei, vagy pontosabban, a környezet tárgyai felé irányuló

alkalmazkodó tevékenységei azok, amelyeket a kogníció (értelem szóval) jelöl; az egész tehát egy dinamikus kölcsönhatáson alapuló folyamat…

Elmélete értelmében ezt a fejlődési folyamatot azoknak a szakaszoknak a sorozata jelöli meg, amelyeknek a sorrendje invariáns, annak ellenére, hogy a szakaszok kezdeti és befejezési időpontja változhat. Nem azt állítja, hogy a személy egyidőben kizárólag egy szakasz szintjén tevékenykedik – akár a gyermek, akár a felnőtt operálhat az egyik fogalommal egy bizonyos szinten, egy másik fogalommal pedig magasabb vagy alacsonyabb szinten. Piaget négy fő szakaszt különböztetett meg: szenzomotoros (0-2 év), művelet előtti (2-7 év), konkrét műveleti (7-11 év) és formális műveleti (11-felnőtt) szakaszt." ([11], 15-16 old.)

A továbbiakban csak olyan látássérült gyerekek fejlesztésével kapcsolatos gondolatokat említünk, akik esetében nem jelentkezett más párosuló fogyatékosság és a látásvesztés öt éves kor alatt történt. Ezekre a gyermekekre csak a fizikai akadályozottság banális tényei érvényesek általánosan (nem látnak, nehezebben közlekedniük, több manuális tevékenység végzése nehézségekbe ütközik stb.).

Az integrált képzésben való bejutásukat talán könnyítené, ha az iskolai érettség felmérése során létezne egy egységes – képességet, készséget, pszichológiai érettséget vizsgáló – „rendszer", amelyik használható lenne a vak, de akár az ép látású gyermekek körében is. Itt nem arra gondolunk, hogy a látók esetében alkalmazott, még mindig nagy vitát kiváltó, IQ teszteket dolgozzanak ki a vakok számára.

Az érintettek befogadását vállaló iskolák munkáját az ún. utazó gyógypedagógiai tanárok segítik kooperatív vagy kéttanáros rendszerben. Az egyedi fejlesztési tervek kidolgozásánál figyelembe veszik a gyermek szociális hátterét, személyiségét, értelmi és érzelmi sajátosságait. Fontos szerepe van a családnak is.

A vak gyerekek speciális nevelési igényeiről

A vak gyerekek speciális nevelési igényei a vizuális élmények nélkül alakított képzett világ és a valós világ közötti eltérésekből származnak. Az eltérések nem általánosíthatók, mivel nem ismerjük egy-egy fogalom kialakulásának hátterét.

A vak gyerek gyakran használ olyan szavakat, amelyek tényleges tartalmával nincs tisztában. Vizuális ismeretszerzés nélkül a térlátás, a térbeli viszonyoknak, a rész-egész észlelésének fejlesztése külön eljárást igényel. Mindezen problémák kiküszöbölése meghaladja egy-egy tantárgy hatáskörét – komplex megközelítést igényel. Az, hogy a vak gyermek késztetést érezzen az őt körülvevő világ megismerésére, a felnőttek motivációjára is szükség van.

A matematikai fogalmak az óvodások játékaiban gyökereznek. Íme néhány példa. Ha valaki nem képes utánozni egy ritmust, később nehézségei jelentkezhetnek a sorozatok képzésénél. Elég tapasztalatot kell szerezni a tárgyakkal kapcsolatban ahhoz, hogy csoportosítani tudjuk őket különböző szempontok alapján. Amíg az óvodás vak nem tanulja meg értelmezni a beszédet, addig szinte biztos a fejlettségi lemaradása a látókéhoz képest. De 4-5 éves korban már akár meg is előzhetik társaikat bonyolultabb, rendszerezést és jó memóriát igénylő tevékenységekben.

A születésüktől vak gyerekek a látáskiesés következtében csak a színeket és a fényt nem érzékelik. A külvilág többi tulajdonsága és kvalitása a hallás, a tapintás és más funkcióképes analizátorok segítségével észlelhető. Az események észlelése nem külön a látás, külön a hallás stb. séma szerint történik, hanem az egyidejű összhatásuk alapján. A látó gyermekek esetében fontos odafigyelni, hogy a vizuális észlelés ne szorítsa háttérbe a többi érzékszerv érzékelési képességének fejlődését.

A kognitív pszichológusok szerint az érzékelhető fizikai ingerek fogadásához nemcsak érzékszervekkel vagyunk felszerelve, hanem egy pszichés „szűrő”-vel is, amely az ingerhalmazból kiválogatja a bennünket érdeklőt, a nekünk fontosat. Ezt a szűrőt beállítódásnak nevezik. A vakság az érzékelhető ingerek iránti beállítódást is megváltoztatja. Attól, hogy valaki vak, nem lesz jobb a hallása, csak a hallási beállítódás változik meg.

A tapintás és a hallás – a két legfontosabb információforrás a vakok számára. Irányokról, termek nagyságáról és teltségéről, de néha még távolságokról is tájékoztatást kapnak ilyen módon. Pálhegyi szerint a vakok számára a tér nem annyira „tartály”, mint inkább útvonalak hálózata. Esetükben a tapintásnak más a funkciója, mint a látóknál (nem a látást kiegészítő és ellenőrző szerepét tölti be, hanem elsődleges észlelési mód).

Köztudott, hogy a látók körében a tárgyakat formájuk vagy az alakjuk alapján ismerjük. A vakok esetében viszont a látók által a „részletek” kategóriába tartozó dolgok kerülnek előtérbe: a felület minősége, a hangadó tulajdonság, a tárgy hőmérséklete stb. (a tárgyakról, eseményekről több és pontosabb leírást képesek adni).

A haptikusan észlelő ember a tárgy szekvenciálisan megismert, lemért és összehasonlított részeit igyekszik fogalmilag rögzíteni, esetleg verbálisan is megfogalmazni, és egy sémába beilleszteni. Háromdimenziós kiterjedésű és két tenyérrel átfogható nagyságú testeknél, ahol a figura tapintásakor a szimultán felfogásnak nagyobb a lehetősége, vannak olyan részegységek, amelyek következetesen mindig kiemelkednek. Kétdimenziós alakzatok felismerése részletről részletre történik, és mivel nem tud érvényesülni a pregnancia[36] elv az alakzatok haptikus érzékelésekor – az ábra gyakran „szétesik”.

Csocsán [1] szerint az észlelésben eltérő érzékszervi modalitásbeli túlsúly más és más felépítésű észlelési struktúrát eredményez. A vakok esetében megváltozik a szemléletes és a fogalmi gondolkodás aránya. Számukra a környezetnek kisebb a megismerésre felhívó jellege: kevesebb az összehasonlítás, az összemérés, a tárgyak és személyek közötti mennyiségi és minőségi különbségek megfigyelése, a tárgyakkal való közvetlen kapcsolat.

[36] Pregnancia elv: a csak megközelítőleg szabályos formát „jó alakra” igazítani

Egy tárgy haptikus észlelése vagy a matematikai fogalom elsajátítása először hosszabb időt igényel, mégis a megszerzett tapasztalat jobban használható a későbbiekben. Fontos, hogy a gyermeknél kialakuljon a saját maga által generált fogalomkép, és csak ezután segítsünk a definíció megfogalmazásával.

„A vakság és a nagyfokú gyengénlátás súlyos következményei mellett kompenzációs (kiegyenlítő) folyamatok kezdenek kifejlődni a gyermekeknél, amelyek segítenek nekik abban, hogy aktívan beilleszkedjenek a család vagy a kortárs közösség életébe, és amelyek a minden életkorra jellemző főtevékenységek mellett alakulnak ki”. ([5], 39. old.) „Olykor a kompenzáció egyes területeken még többlet teljesítményekhez is vezethet (emlékezet, hallási figyelem stb.). De fontosabbnak látszik a keletkező hiánynál és többletnél az érzékelhető benyomások átszerveződése, ami szerkezeti változásokhoz vezethet a térérzékelés, a formaészlelés és a fogalmak belső struktúrája terén is” ([9], 36. old.).

Felhasznált irodalom

- Emmy Csocsán – Oliv Klingenberg – Kajsa Koskinen – Solveig Sjöstedt: Vak gyermek az osztályban - tanári kézikönyv a matematika tanításához. Dortmund, 2003.
- Demeter Kinga (szerk.): A kompetencia, kihívások és értelmezések. Országos Közoktatási Intézet, Budapest, 2006.
- Falus Iván (szerk.): Didaktika, elméleti alapok a tanítás tanuláshoz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2003.
- Gadó Márta: Látássérült gyermekek és felnőttek funkcionális látásának megítélése.
- Hoffman Judit (szerk.): Bevezetés a látásfogyatékosok pedagógiájába. COMENIUS BT., Pécs, 1996.
- Kutor László - Szakácsné Nagy Szilvia: Informatika szerepe az információs akadálymentesítés során a látássérültek körében. Informatika a felsőoktatásban 2005, Debrecen, 2005 augusztus, ISBN 963 472 909 6, 6 old.

- Matematikai kompetenciaterület. Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési KHt. www.sulinovadatbank.hu
- U. Neisser: Megismerés és valóság. Gondolat, 1984.
- Dr. Pálhegyi Ferenc: A látás nélkül meghódított világ, VGYOSZ, Budapest, 1981.
- R. Skemp: A matematika tanulás pszichológiája. Gondolat, Budapest, 1975.
- J. Turner: Az értelmi fejlődés. Gondolat, Budapest, 1981.

VÉGH SÁNDOR

Műszaki rendszerdiagnosztikai hibaanalízis
II. rész

Motto:
A gépeket a barátainknak teremtettük, de ha rosszul bánunk velük, bosszút állnak…

Rezümé

A több lépcsőből álló dolgozatomban egy újszerű módszerrel próbálok megoldást nyújtani műszaki-technikai rendszerek összeomlása ellen.

A matematika logika, halmazelmélet és a gráfelmélet egyfajta szintézisével próbálom megelőzni veszélyhelyzeteket. Mindez egy közérthető matematikai modellezéssel történik. Az első fejezetben alapfogalmak és a döntési táblák módszere történt, most a veszélyforrások felderítése és leírása történik, a matematika logika elemeivel.

Abstract

In my paper, I want to outline a solution based on a modern method to prevent the collapse of mechanical-technical systems.

I am trying to prevent several dangerous situations by a uniform synthesis of mathematics-logic, set theory and the graph theory. All this is achieved by means of a clear mathematical modelling. In the first chapter, fundamental concepts and the method of the decision boards are presented, now the sources of danger are being explored and described with the help of the elements of mathematics-logic.

A korábbi tudományos munkámban foglalkoztam már műszaki rendszerdiagnosztikai hibaanalízissel, s e tanulmányban folytatom a korábbi gondolatokat.

Későbbiekben minden műszaki egységet az egyszerűsítés érdekében rendszernek fogok nevezni. A korábbi munkámmal való folytonossági elvek betartása végett a következő néhány alapfogalmat megismétlem:

Fogalmakat ismertetek, melyek döntő szereplői a rendszerdiagnosztikai elemzéseknek:

Elemi esemény = Prím esemény = Atomi esemény

Csúcsesemény = Főesemény = Katasztrófa(totálkár)

Az elemző-feltáró munkára jellemző, hogy hibákban gondolkodunk!

Kívül álló számára ez kissé durvának tűnhet, hogy pl. egy jól működő gyár, üzem, gyártógép előzetes rendszerdiagnosztizáló vizsgálatánál eleve rosszat tételezünk fel! De a jó működés is egy csak egy állapot az elemzés számára, a kutatónak szélessávú, azaz kimerítő jellegű, feltételezésekből kell kiindulnia.

A tanulmányomban első részében a döntési táblák módszerét vezettem be konkrét példa alapján, melyben bizonyítást nyert az, hogy egy működő műszaki rendszerben a matematikai logikai állapotoknak megfeleltethető egy általános és közönséges alkatrész. A működő, de már a tervezés alatt is tudjuk, hogy egy gép, egy gépcsoport véges számú elemből épül fel, ezért korrekt módon minden alkatrész vizsgálható állapota szerint. Mostantól – a rendszerdiagnosztikai szemléletének megfelelően – minden döntési táblát az illető műszaki rendszer veszélyessége szempontjából szemlélünk, s ezt mindig a kimeneti állapota valamilyen szempontból nemkívánatosnak, veszélyesnek, hibásnak tekinthető. (Ha más szempontból nem, hát a szabotőréből biztosan igen!) Így alapfeladatnak tekintem azt, hogy mily módon lehet elkerülni azt, hogy az adott rendszer valamilyen adott kimeneti állapotba **ne** kerüljön. A rendszerdiagnosztikában a veszélyes (nemkívánatos, stb.)

események **logikai** feltételeit keressük. Ezek, amennyiben döntési táblák alapján gondolkodunk, mindig diszjunktív, éspedig teljes, azaz mindig ugyanannyi, éspedig minden (különnemű) változó valamely értékét tartalmazó **DNF** (diszjunktív normál formula) formájában vannak adva, azonos jegyszámú számok összessége formájában.

A műszaki rendszereinkben rengeteg prímesemény van, és mindet fel kell dolgozni. Szindrómáról (átvettük az orvosi környezetből) beszélünk akkor, ha valamely hiba, veszély, baj, kudarc, diszjunkció, sikertelenség, stb., jelenlétére utaló tünetegyüttes következik be. Ha a szindrómákat helyiértékrendszerben számjegyekkel írjuk fel, akkor digitális **szindrómaírásról** (írásmódról) beszélünk. Valamely kimeneti állapot összes szindrómáit tartalmazó halmazt az állapot **szindrómakészletének** nevezzük.

A veszély szindrómái és a biztonság anadrómái:
Ahhoz, hogy a veszély és a biztonság (pontosabban: a veszélyes állapot és a biztonságos állapot) fokozatának fogalmát szabatosan kidolgozhassuk, egy új fogalommal kell megismerkednünk. Ez az „anadróma” fogalma. Ezt a műszót alkottuk meg a „szindróma” mintájára.
Mostani terminológiánkban valamely a.b,c,…., prímhibáktól függő

$$F(a,b,c,\ldots,)$$

Eseményfüggvény szindrómáinak nevezzük az a,b,c,…, független változókból megalkotott minimális tényezőjű konjunkciókat, amelyek tényezőinek 1 értékei mellett az F függvény az 1 értéket veszi fel.

Ennek mintájára:
Valamely a,b,c, prímhibáktól függő

$$F(a,b,c,\ldots,)$$

eseményfüggvény **anadrómájának** nevezzük az a,b,c,…,független változók tagadásaiból megalkotott minimális tényezőjű konjunkciókat, amelyek tényezőinek 1 értéke mellett az F függvény a 0 értéket veszi fel.

Könnyű látni, hogy az F (a,b,c, …) függvény mindegyik anadrómája az

$$F(\bar{a},\bar{b},\bar{c},\ldots,)$$

függvény szindrómája.
Az anadróma ugyanazt a szerepet játssza a biztonság előidézésében, mint a szindróma a veszély előidézésében.
Az F főesemény (melynek bekövetkezése esetén veszélyről beszélünk) bekövetkezésének szükséges és elegendő feltétele, hogy megfelelő F(a,b,c,…,) függvény valamelyik szindrómájának értéke 1 legyen.

Ezzel természetesen ekvivalens az, hogy annak hogy az F **ne** következzék be, vagyis, hogy biztonságos rendszerállapot legyen, az a szükséges és elegendő feltétele, hogy az F **minden** szindrómája zérus értékű legyen. A gyakorlatban természetesen egyetlen szindróma logikai értékét ellenőrizni egyszerűbb, mint mindegyikét, még akkor is, ha egy szindróma csak akkor veheti fel az 1 értékét, ha mindegyik tényezője 1, viszont ahhoz, hogy zérus legyen elegendő, hogy egyetlen tényezője legyen zérus.

Egy adott szindróma bekövetkezése esetén biztosan állíthatjuk, hogy bekövetkezik a veszély (már ti. az F főesemény) míg ha egy adott szindróma nem következik be, akkor semmit sem tudunk mondani a főesemény be nem következéséről.

Az anadróma fogalmával azonban a biztonság garanciája a veszélyéhez hasonlóan oldható meg. Igaz ugyanis, hogy az F főesemény (esete) akkor és csakis akkor nem áll fenn, ha valamelyik anadrómájának esete fennáll. Másszóval: egy rendszerállapot akkor és csakis akkor

biztonságos, ha a rendszer (nemkívánatos eseményét leíró hibafájának megfelelő eseményfüggvény) valamelyik anadrómája bekövetkezik, ill. fennáll.
Ugyanúgy: egy rendszerállapot akkor és csakis akkor veszélyes, ha valamelyik szindrómája bekövetkezik, ill. fennáll.
Népszerűen: A szindrómák a szabotőrök anadrómái, az anadrómák a TMK-sok szindrómái. A szabotőrnek arra kell törekednie, hogy a rendszer valamelyik szindrómája következzék be.

A tervszerű megelőző karbantartást(TMK) végzőnek pedig arra, hogy mindig legyen a rendszerben érvényes (bekövetkezett, teljesülő egy-értékű) anadróma.

A műszaki állapot logikája

Egységfelbontás:

A döntési táblák használatának alapvető tulajdonsága, hogy a műszaki-technikai rendszerekről szóló minden információ kivétel nélkül minden esetben az állapotok nyelvén van megfogalmazva. Ez a megfogalmazás emellett még logikailag is teljesen egységes szerkezetű: diszjunktív normálformájú, azaz konjunkciók diszjunkciója. Ez a tartalmi és formai egyöntetűség rendkívül hatékonnyá teszi a technikai rendszerek – műszaki rendszerdiagnosztikai szempontból való – leírását.

A cél mindig az, hogy ezen állapot-logika kellő részletességgel legyen kidolgozva a vizsgált műszaki rendszerben. Az állapotjellemzés teljes, azaz a szóban forgó rendszernek valamelyik típushoz tartozó állapot közül, **valamelyikben** lennie kell. A rendszer egyszerre két azonos típusú állapotban nem lehet.

Míg az első követelmény még köznyelvileg is extradiszciplinárisan, tehát „józan paraszti ész” számára sem kifogásolható, addig a második, a „kizárási elv” a mindennapi szemlélet számára néha problematikus lehet.

A tudományon kívüli gondolkodás bizonyos esetekben nem tarthatja kizárandónak, sőt meg is engedi, hogy egy rendszer egyszerre két állapotban legyen. Például egy szelep tipikus állapota a rendszerdiagnosztikában a „dugult” és „repedt”, vagyis, hogy a szelep „egyszerre két állapotban” van.

Ugyanakkor nem tartjuk lehetségesnek, hogy egy jelzőkar („szemafor”) egyszerre vízszintesen és függőlegesen álljon, holott **szigorúan logikai alapon** ez nem zárható ki!

A rendszerdiagnosztikában a szituáció közvetlen logikai leírására van szükség (minden más matematikai, fizikai, kémiai, stb. képlet alkalmazása nélkül), az események logikumának, (logikai struktúrájának) feltárása érdekében.

Rendszerek megbízhatósági paraméterei:

Egy tetszőleges rendszer megbízhatósági jellemzésére több paraméter szolgálhat.

1. Rendelkezésre állás (nem javítható rendszereknél: túlélési valószínűség), R(t): a rendszer egy adott időpontban megfigyelve mekkora valószínűséggel lesz működőképes.

2. Rendelkezésre nem állás (nem javítható rendszereknél: meghibásodási valószínűség), Q(t): a rendszer egy adott időpontban megfigyelve mekkora valószínűséggel nem lesz működőképes.

$$Q(t) = 1 - R(t)$$

3. Meghibásodás-sűrűség, f(t):

$$f(t) = \frac{dQ(t)}{dt}$$

4. Meghibásodási gyakoriság, $\lambda(t)$: A rendszer egy adott időtartam alatt hányszor hibásodik meg.

f(t)

$$\lambda(t) = \frac{\quad}{R(t)}$$

Későbbi kidolgozásban bizonyítom, hogy a Boole-algebra jelenti a matematikai logika rendszerdiagnosztikai alkalmazásának legalapvetőbb gyakorlati eszközét és ebben igen szemléletes és bizonyító szerepet játszik az úgynevezett kapcsoló-interpretáció.

Felhasznált irodalom:

- Fáy Gyula: Rendszerdiagnosztika számítástechnikai szempontból. JPTE. TK. 1988. Pécs
- Szabó Géza: Bevezetés a hibaanalízisbe, nagymegbízhatóságú számítógépes és hibrid rendszerekben. BME Közlekedésautomatikai Tanszék Bp. 1996.
- Johanyák Csaba Zsolt: Hibafaelemzés a hibátlan tervezés érdekében. 2006. Internet.

SIMON SÁNDOR

A hatályos romániai általános szövetkezeti törvény értékelése

Rezümé

A szövetkezetekről szóló törvénykezés a volt szocialista országokban általában sok sebet feltépő, kényes kérdés. Szemben állt egymással egy örökölt gazdasági struktúra és a klasszikus szövetkezeti elvek. A korábbi szerkezet (és szövetkezeti modell) létjogosultsága illetve átalakítva továbbörökítése mellett érvelők a technológiai hatékonyságot emelik ki, a klasszikus szövetkezeti elvekre építő ún. európai szövetkezeti modell támogatói pedig az EU agrár- és vidékfejlesztési politikájában is preferált „multifunkcionális" mezőgazdaság és vidékmodell kialakításának zálogát látják benne. A romániai szövetkezeti törvénykezés éles példa arra, hogyan lehet egy elfeledett és lejáratott szervezeti formát újra népszerűvé és korszerűvé tenni, valamint a klasszikus szövetkezeti elvekkel összhangba hozni.

Abstract

The jurisdiction over co-operatives is a very painful and problematic action in the former socialist countries. There is a contradiction between the inherited economic structure and the classical co-operative principles. Those who advocate the former structure (and co-operative model) put the emphasis on the technological efficiency. Those who advocate the so called European co-operative model based on the classical co-operative principles are stating that this model serves as a guarantee for strengthening the "multifunctional" agriculture even preferred in the agrarian and rural

development policy of the EU. The Romanian jurisdiction over co-operatives is a nice example of making a forgotten and discredited organisational form a popular, up-to-date one being in accord with the classical co-operative principles.

A 2005. évi 1. törvény megalkotásának előzményei

A román állam a szövetkezetek működését – a gazdasági és társadalmi élet többi meghatározó eleméhez hasonlóan – arra nagy figyelmet fordítva szabályozta és szabályozza. Talán azért is olyan nagy a jelentősége, mert a szövetkezeti szervezetek olyan erővel rendelkeztek, hogy nemcsak a Második Világháborút követő szocialista rendszerváltás során képezték a régi társadalmi, gazdasági berendezkedés egyik legkevésbé megbontható szervezetét, hanem az 1920-as évektől kezdődő nemzeti homogenizáló törekvések idején is a magára utalt magyar kisebbségi közösség gazdasági fennmaradásához szükséges egyik utolsó gazdasági erőközpontok voltak. (vö.: Hunyadi 2002 (a); Hunyadi 2002 (b); Hunyadi 2002 (d))

E jelentőség a XX. század második felében bekövetkezett, a „szövetkezet” szó egyoldalú tartalommal való felruházása miatt a köztudatban az 1990-es évekre drasztikusan csökkent. Ez a „fogalom kisajátítás” egyoldalú és a szövetkezés klasszikus alapelveivel ellentétes célokra történt, ugyanis az akkori új típus, a termelőszövetkezet (cooperativa agricolă de producție) nem a független termelők illetve fogyasztók szeverenitást megtartó önszerveződését és együttes piaci erőként való fellépését szolgálta. Ez a „szövetkezet” nevet viselő, de az állami vállalatok érdekletségi és irányítási rendje felé orientálódó szervezeti forma már nem tudta a piaci szerplők számára a belátásuk alapján közösen végzendő és szabadon választott gazdasági

tevékenységek szervezeti hátterét nyújtani. Az alapvető feladata a „mezőgazdasági termelés társadalmasítása” volt.

Az 1990-es évek eleji politikai és gazdasági rendszerváltás után született jogszabályok megpróbálták a szövetkezeti szervezeti forma klasszikus értelmezését és érdekeltségi rendszerét visszaállítani inkább kevesebb, mint több sikerrel. (vö.: Vallasek 2007) A jogi szabályozási bizonytalanságok és a politikai paktumokból fakadó késlekedés több mint egy évtizedig a „zavaros vizeken történő halászat” előnyeit jelentették a gazdaságpolitikai elithez közel állók számára. Emiatt a szövetkezetek nem tudták azt a szerepet sem betölteni, amely például az Európai Unióban sikeressé és népszerűvé tette őket már több mint száz éve.

Ebben az időszakban született legfontosabb szövetkezetekkel kapcsolatos jogszabályok a következők: a 66/1990. sz. törvényerejű rendelet a kézműves és termelő szövetkezetek szervezéséről és tevékenységéről, a 109/1996 sz. törvény a fogyasztási és hitelszövetkezetek szervezéséről és működéséről, a 97/2000 sz. rendelet a hitelszövetkezetekről és a 272/2000 sz. rendelet a hitelszövetkezetekre vonatkozó rendelet módosításáról. A hatályos törvény hatályon kívül helyezi az azzal ellentétes jogszabályokat, többek közt a 66/1990-es rendelet illetve a 109/1966-os törvény jelentős részeit, de a hitelszövetkezetekről nem rendelkezik.

A jogalkotásban a gyökeres változást a 2005. évi 1. számú – jelenleg is hatályos – törvény hozta. A változás legvalószínűbb oka az lehet, hogy Románia európai uniós csatlakozásának közeledtével visszaesett a gátlása azoknak az erőknek, melyek az „alulról felfelé” építkező társadalom és gazdaság elvét a gyakorlatba szeretnék ültetni. A szövetkezeti szervezeti struktúra egyértelmű jogi szabályozása a közösségépítés számára is kitörési pontot jelenthet. (Hunyadi 2002 (c)) A szövetkezeti hálózatok a vidékfejlesztés kihívásaira hatékony választ tudnak adni Romániában is (Győrfy 2007), valamint az Európai Unió régi tagállamaiban is. (Simon 2003; Szabó G.G. 2007)

A szövetkezeti szerveződés kimondottan a vidék és a mezőgazdaság számára igen fontos, ezért készült egy külön törvény is. A 2004. évi 566. számú törvény a mezőgazdasági szövetkezetekről rendelkezik. Az előbb említett mindkét törvény hatályos, és egymástól függetlenül rendelkezik két különböző jogi szervezeti formáról. A 2005. évi 1. számú törvény az úgynevezett szövetkezeti társaságokról ("societate cooperativa") /5§/ – és azokon belül többek között a „mezőgazdasági szövetkezeti társaságokról" (societati cooperative agricole) /4.§/d/ rendelkezik, a 2004. évi 566. számú törvény pedig az úgynevezett mezőgazdasági szövetkezetekről (Cooperativa agricolă) /2.§/.

Mivel a későbbi törvény az általános jellegű jogszabály (Simon 2007), vizsgáljuk meg e törvény rendelkezéseit kiemelve a szövetkezetek gazdasági és társadalmi szerepvállalása szempontjából kiemelten fontos összetevőket!

A törvény fontosabb rendelkezései

1. Alapítás, tagság

A 2005. évi 1. számú a „Törvény a szövetkezetek szervezetéről és működéséről" elnevezésű jogszabály célkitűzéseiben, fogalomhasználatában és a szabályozási rendjében nagyon színvonalas, európai mércével mérve is megállja a helyét. A törvényben a szervezeti elnevezés is megújult – talán éppen a rossz emlékek távoltartásáért –: a szövetkezet szót felváltotta a szövetkezeti társaság kifejezés. A felvázolt **szövetkezési elvek** (7.§) megfelelnek a klasszikus szövetkezeti alapelveknek: önkéntes és nyílt társulás, demokratikus ellenőrzés, a szövetkezeti tagok gazdasági részvétele, korlátozott mértékű nyereségrészesedés.

A törvény – talán éppen a figyelemfelkeltés céljával – konkrétan meg is nevezi (6.§) és ismerteti azokat a **tevékenységi területek**et, amelyekre szövetkezetek hozható létre, és e szervezeteket a következő nevekkel illeti: kisipari szövetkezeti társaság, fogyasztói szövetkezeti társaság,

értékesítő szövetkezeti társaság, mezőgazdasági szövetkezeti társaság, lakásszövetkezeti társaság; halászati szövetkezeti társaság, szállítási szövetkezeti társaság és erdészeti szövetkezeti társaság.

A törvény Európai Unió konformitása a szervezeti forma meghatározásában is látszik: a szövetkezeti társaság magánszemélyek és/vagy jogi személyek szabadon kifejezett hozzájárulása alapján a szövetkezeti tagok gazdasági, társadalmi és kulturális érdekeinek előmozdítása érdekében létrehozott autonóm egyesület, amelyet közösen birtokolnak és demokratikusan ellenőriznek tagjai, a szövetkezési elveknek megfelelően. (7.§) Az **alapítás**hoz legalább öt személy szükséges. (12§) A tagi jogviszony létrehozásához kötelező a pénzbeli hozzájárulás, de megengedett a természetbeni hozzájárulás is a pénzhozzájárulás mellett. (13.§) A szövetkezeti társaságok tőkéje változó, de nem lehet 500 RON értéknél alacsonyabb, a tagsághoz szükséges részjegy darabonkénti minimális értéke 10 RON. (9.§) Egy tag vagyoni részesedése a jegyzett tőke maximum 20%-áig terjedhet. A szövetkezeti társaság a 359/2004. számú törvény előírásainak megfelelő cégjegyzéki bejegyzése időpontjától jogi személy lesz, és Románia Hivatalos Közlönye VII. Részében ezt bírói végzéssel közzéteszik. (14.§)

Az előbb idézett rendelkezések alapján elmondható, hogy szövetkezeti taggá válás nem jelent megoldhatatlanul nagy anyagi terhet a belépők számára, a természetbeni juttatás megengedése pedig a falun élők szerényebb anyagi helyzetéhez igazodik. A tagi vagyonrészesedés korlátja (20%) megelőzi azt, hogy könnyen domináns helyzetbe kerüljön valaki illetve nagyobb szervezetnél egy szűkebb csoport. Az alapítás cégjegyzéki bejegyzése valamint a 10%-ot meghaladó tőkeleszállításnak a cégjegyzékben történő kihirdetése jelentősen növeli a szövetkezeti társaságok megbízhatóságát és végső soron a jogbiztonságot.

2. Szavazati jog, szervezeti felépítés

A demokratikus tagi ellenőrzés alapelve tükröződik vissza abban is, hogy az elsődleges szövetkezeti társaságban minden tag egyetlen szavazatra jogosult, az általa birtokolt részjegyek számától függetlenül.

Az alapelv alkalmazásaként **szövetkezeti tagok jogosultak** többek között: meghatározni a közgyűlések napirendjét, szavazni a közgyűléseken, megválasztani a vezető szerveket illetve ezekben tisztséget viselni, az ügyvezetőktől információkat kérni, kérni a rendkívüli közgyűlés összehívását, bírósági keresetet indítani a szövetkezeti közgyűlés határozatai ellen, kilépni a szövetkezeti társaságból. (31.§)

Az **alapítás biztonság**át erősíti az a szabály is, hogy a szövetkezeti társaság alapítóokmányával előírható egy határidő, amelyen belül a szövetkezeti tagok nem léphetnek vissza a szövetkezeti társaságból, mely határidő nem lehet 3 évnél nagyobb. (26.§) A szövetkezeti tag nem etikus viselkedése {például versenyző szövetkezeti társaság tagjává válik, vagy önálló tevékenységével versenyzik a szövetkezettel (28.§ c)}, esetén a közgyűlés kizárhatja a tagok közül, természetesen a kizárás évében még hozzájuthat részjegyei és osztalékja értékéhez.

A szövetkezeti társaság és a szövetkezeti tag között az alábbi **jogviszonyok** létezhetnek: vagyoni jogviszony, munkaviszony, kereskedelmi jogviszony. (33.§) A tagok szavazati jogukkal alapvetően a **közgyűlés**en élnek. A rendes közgyűlés évente legalább egyszer összeül, megválasztja a szövetkezeti társaság elnökét, megválasztja az ügyvezetőket és a cenzorokat, határoz a szövetkezeti társaság vezetésének végrehajtó igazgatóra bízása tekintetében és megállapítja az ügyvezetési szerződés teljesítménykritériumait, megállapítja az ügyvezetők és cenzorok folyó évi javadalmazását, jóváhagyja az alapszabály szerinti vagy szerződéses tartalékok, valamint más tartalékok létrehozását és felhasználását. (40.§)

A törvény rendelkezéseiből látható, hogy a közgyűlés tejhatalommal rendelkezik, és az ott hozott határozatokra csak a tagok vannak befolyással, valamint ez a hatás is demokratikus. Az ilyen szövetkezeti tagok már a „saját sorsuk kovácsai is”, mivel már nem a megyei vagy országos központok jóindulatát és akaratát kell félve figyelni a döntéshozatalnál. Az előbbiekkel szemben oda kell nagyon figyelni a rendkívüli közgyűlésekre, mert azokon többek közt az alábbi témakörökben születhet határozat: a szövetkezeti társaság jogi formájának megváltoztatása, tőkeemelés, tőkeleszállítás, egyesülés más szövetkezeti társaságokkal vagy a szövetkezeti társaság szétválása, előzetes feloszlatása. (41.§)

A szövetkezeti társaság ügyvezetését és vagyonkezelését egyedüli **ügyvezető vagy** titkos szavazással négy évre megválasztott **igazgatótanács** biztosítja. Növeli a vezetés elköteleződését a szövetkezet irányában, hogy az ügyvezetők házastársa, valamint harmadik fokig terjedő vérrokonai és nem vérrokonai nem lehetnek egyazon igazgatótanács tagjai, és nem tölthetnek be végrehajtó igazgatói tisztséget, valamint az igazgatótanács tagjai nem lehetnek a szövetkezeti társasággal azonos tevékenységi tárgyú gazdasági társaságok tagjai, részvényesei, ügyvezetői, végrehajtó igazgatói vagy cenzorai. Az ügyvezetők felelősségtudatát növeli az is, hogy a megválasztásuk után legalább tíz részjegy értékével egyenlő pénzbiztosítékot letétbe helyezni. A biztosíték a szövetkezeti társaság számláján marad és csak az ügyvezető tisztségből való felmentése esetén szolgáltatható vissza. (48.§) Az igazgatótanácsi tagok vagy az egyedüli ügyvezető tevékenységéért a közgyűlés által megállapított fixösszegű javadalmazásban részesül. Érdekesség, hogy a szövetkezeti társaság vezetése a szövetkezeti közgyűlés jóváhagyásával **végrehajtó igazgató**ra bízható. (56.§) A végrehajtó igazgató lehet szövetkezeti tagtól eltérő személy, és rá már nem vonatkozik az előbbiekben említett pénzbeli biztosíték letétbe helyezési kötelezettség.

A közgyűlés egy vagy három cenzort és pótcenzort választ három pénzügyi évre, akik kötelesek letétbe helyezni az ügyvezetők tekintetében kért biztosíték felét. Tevékenységüket fix juttatással javadalmazzák. (57.-58.§)

3. Tulajdoni hányad, nyereségrészesedés

A tag a szövetkezettel vagyoni jogviszonyba kerül, melynek megtestesítője a részjegy. A szövetkezeti tagok a jegyzett hozzájárulás ellenében részjegyeket kapnak. A részjegy a saját tőke névre szóló, anyagi formában kibocsátott, egyenlő értékű, fel nem osztható, nem forgatható és nem kamathordozó részegysége. (6.§) A szövetkezeti társaság vagyonának az a része a feloszthatóvagyon, amely felöleli a szövetkezeti tagok tőkehozzájárulása ellenében kibocsátott részjegyek értékét, valamint a szövetkezeti tagokat megillető osztalékokat.

A szövetkezeti tagok jogosultak osztalékot kapni az éves nyereségből a tőkehozzájárulásukkal arányosan. (31.§) A törvénynek ezen rendelkezése nincs igazán összhangban a vizsgált európai uniós tagállamok nagyrészében honos szabályozással, ugyanis a 31.§ egyértelműen előírja, hogy a szövetkezet éves nyereségéből a tag a tőkehozzájárulása arányában jogosult részesedni. Sok európai uniós országban a nyereségrészesedés alapja a szövetkezettel lebonyolított tagi tranzakciók értéke. Ez az EU-ban gyakori szabályozási elv tehát azon tagokat részesíti nagyobb arányban az éves nyereségből, akik jobban hozzájárultak a szövetkezet fennmaradásához, mivel nagyobb mértékben vették igénybe a szövetkezet által nyújtott szolgáltatást. A romániai törvény alkotói valószínűleg el akarták kerülni azokat a leendő tagok között esetleg kirobbanó vitákat, melyek arról szólnának, hogy aki arányosan több tőkét visz be a közös tevékenységbe, az arányosan többet is kell kapjon az éves nyereségből. A demokratikus szavazati rend úgyis szavatolja azt, hogy a tőkeerősebb tagok ne juthassanak fölénybe az irányításban. Ez

ugyanis a szövetkezeti tevékenység fenntartásában érdekelt szegényebb tagok számára jelentene veszélyt.

4. A közös vagyon képzése és felosztása

A szövetkezeti társaság vagyona egy felosztható és egy fel nem osztható részből áll. Az európai uniós gyakorlattal egybecseng az a rendelkezés, hogy a szövetkezeti társaságok bruttó nyereségéből évente legalább öt százalékot a törvényes tartalék létrehozására kell fordítsanak, míg ez eléri a tőke legalább egyötödét. Az alapítóokmánnyal megállapíthatók alapszabály szerinti vagy szerződéses tartalékok, valamint más tartalékok létrehozási és felhasználási módja. Ez a kitétel egyes tartalékok felhasználásában ad szabad kezet a szövetkezetnek, ez is számos uniós tagállam szokásához hasonló.

5. Kizárólag befektetési célú tagság megengedése, együttműködés nem taggal

A szövetkezeti társaság névre szóló szövetkezeti kötvényeket bocsáthat ki a jegyzett és befizetett tőke legfeljebb 33 százalékát kitevő összeg tekintetében. (62.§) A szövetkezeti kötvények anyagi formában kibocsátott, kamathordozó, forgatható címletek. A szövetkezeti kötvények értékét a kibocsátó szövetkezeti társaság az esedékességkor visszafizeti. Ez a rendelkezés gyakorlatilag a szövetkezetek felmerülő tőkeigényére keres megoldást. A forgathatóság a nem tag befektetők számára jelent lehetőséget. A szövetkezeti alapelvek annyiban érvényesülnek, hogy a fizetett kamatok nagysága korlátozott, nem haladhatja meg Románia Nemzeti Bankja által megállapított referenciakamat 10 százalékát.

6. A szövetkezetek megyei és országos szervezetei

A szövetkezeti társaságok a közgyűlés határozata alapján szabadon és önkéntesen társulhatnak. A másodlagos szövetkezeti társaság főként elsődleges szövetkezeti társaságokból és más magán vagy jogi személyek által

létrehozott jogi személy. Az egyesület két vagy több ugyanolyan vagy eltérő típusú szövetkezeti társaságból jöhet létre. A megyei szövetség létrejöhet a megye közigazgatási körzetében székhellyel rendelkező ugyanazon típusú szövetkezeti társaságokból és/vagy szövetkezeti egyesületekből, azzal a feltétellel, hogy a közvetlenül vagy a tagságuk szerinti egyesületek révén társuló szövetkezeti társaságok száma az ugyanolyan típusú szövetkezeti társaságok legalább 45/%-át képviseljék.

Az egyesületek és/vagy megyei szövetségek és/vagy szövetkezeti társaságok országos szövetséget hozhatnak létre, amelyek képviseleti társulások, azzal a feltétellel, hogy a közvetlenül vagy a közvetve társuló szövetkezeti társaságok száma a Romániában székhellyel rendelkező ugyanolyan típusú szövetkezeti társaságok legalább 45/%-át képviseljék. (103.§) Egyesületek vagy szövetségek létrehozása céljából a szövetkezeti társaságok pénzbeli és vagy természetbeni hozzájárulást tesznek egybe, visszaszolgáltatási jog nélkül.

Az egyesület illetve szövetség az újraközzétett 31/1990. számú törvény előírásainak megfelelően gazdasági társaságokat, leányvállalatokat létesíthet. (94. és 98.§) Ez a lehetőség komoly előrelépést jelent az úgynevezett „termékpályás szövetkezetek" kialakítása felé, ugyanis a másodlagos szövetkezetek által alapított leányvállalatok keretében lehetne kialakítani a szövetkezeti tevékenység termékei, terményei számára feldolgozóipari üzemeket illetve értékesítési pontokat, bolthálózatot, stb. Azért érdemes a feldolgozóüzemeket és a bolthálózatot „leányvállalati" formában működtetni, mert e gazdasági társaságokba könnyebben lehet bevonni csak pénzügyi befektető tagokat, ugyanis a kamatfizetés joga nem korlátozott, mint a szövetkezetekben. (Simon 2001)

A törvény széleskörűen és részletekbe menően szabályozza a szövetkezés mindhárom szintjét. Kiemelkedő erénye a törvénynek, hogy a megyei és országos szintű szervezetek megalakításánál gondoltak a már létező másod-

illetve harmadlagos szövetkezeti központok (federálék, egyesületek) helyzetére. A törvény nem engedi meg a régi struktúrák változatlan továbbélését, hanem átalakulásra kötelezi őket (117.§), ezzel elérhetővé válik az, hogy tényleg az elsődleges szervezetek igényeinek megfelelően alakuljon a felsőbb szintek tevékenysége, és adott esetben az elsődleges szervezetek hívják lére a magasabb (megyei, országos) szinteket, nem fordítva a pártállami időket idéző módon.

Talán annyi – már e törvényen kívül eső – szépséghiba vet némi árnyékot a lehetőségekre, hogy a megyei és országos szintű szervezetek létrehozásához szükséges állami engedélyt kiadó hivatalok – bár az országban szétszórtan helyezkednek el –, mégis Erdélyen és Párciumon kívül esnek. (Konstanca, Kraiova, Jászvásár és Temesvár)

7. A szövetkezetek jelentősége az Európai Unió gazdaságban

Az utóbbi időben több nemzetközi fórum napirendjén szerepelt a szövetkezés ügye. Ezek a fórumok a szövetkezeteket, a globalizálódó világ korrekciós mechanizmusaként fogják fel. (pl.: Egyesült Nemzetek Szervezete 56. közgyűlése, Nemzetközi Munkaügyi Szervezet 193. számú ajánlása, Európai Unió Tanácsának rendelete, illetve irányelve, Szövetkezetek Nemzetközi Szövetségének állásfoglalása).

Az Európa Tanács Agrár- és Vidékfejlesztési Kartája a vidékfejlesztés hatékony eszközként említi meg az intézményeket, és külön kiemelten a termelői, szakmaközi szervezeteket. (Council of Europe, 1996). Az ún. Cork-i nyilatkozat tartalmazza azokat az alapköveket, melyekre az Európai Unió integrált vidékfejlesztési politikája épül. E javaslatok testesültek meg később a LEADER programban. Az ún. „Cork-i nyilatkozat” javasolja a helyi és térségi önkormányzatok számára az együttműködés előmozdítását az innováció, a technológia, a képzés, a kommunikáció, a közös kutatás, a tapasztalatcsere, a partnerség és a vidéki

közösségek közötti hálózatépítés terén. (Rural Europe – Future Perspectives Conference, 1996)

Az európai jogfejlődés egyik kiemelkedő eredménye az Európai Unió Tanácsának 1435/2003/EK. rendelete, mely az úgynevezett európai szövetkezetekre vonatkozóan állapít meg szabályokat. Ez nem tartalmaz kötelező rendelkezést a kizárólag egy tagországban honos személyek által alapított szövetkezetekre.

Az európai uniós tapasztalatok elemzésekor lényeges megemlíteni azt is, hogy az Európai Unió jó néhány tagállamában a szövetkezetek a versenyszféra és az állami költségvetési intézmények szektora melletti harmadik szektor az úgynevezett a „szociális gazdaság" aktív szereplői az önsegélyező szervezetek, az alapítványok, és a non-profit gazdasági célú egyesületek mellett. A „szociális gazdaság" olyan szükségleteknek a kielégítését valósítja meg, amelyeknek a másik két szektorban nincs létjogosultsága vagy csak erősen korlátozottan.

Felhasznált irodalom:

- Council of Europe: Recommendation 1296 (1996) on a European Charter for Rural Areas (Part IV. Article 9.; Guideline 6. 17. par.)
- Győrfy Lehel: Vidékfejlesztési kihívások és a szövetkezeti szervezetekkel kapcsolatos kérdések időszerűsége Romániában és Erdélyben az ezredfordulón In: Somai J. (szerk.) Szövetkezetek Erdélyben és Európában Romániai magyar Közgazdász Társaság Kolozsvár 2007 pp. 299.-315.
- Hunyadi Attila (a): A kisebbségi magyar szövetkezeti intézmény a két világháború között. In: Korunk 2002. április. pp. 65-76.
- Hunyadi Attila (b): A magyar kisebbségi szövetkezetek a két világháború között. In: Közgazdász Fórum 2002. június, V. évf. 2. sz. pp. 8-12.
- Hunyadi Attila (c): Nemzetépítés és szövetkezeti politika. In: Székelyföld 2002. május. pp. 81-129.

- Hunyadi Attila (d): Romániai magyar gazdaságpolitika 1918-1940. In: Magyar Kisebbség. 2000. 2. pp. 322-341.
- Rural Europe – Future Perspectives Conference: The Cork Declaration 1996. november 7-9.
- Simon Sándor: A romániai szövetkezeti törvény és az európai uniós gyakorlat In: Somai J. (szerk.) Szövetkezetek Erdélyben és Európában Romániai Magyar Közgazdász Társaság Kolozsvár 2007 pp. 399-413.
- Simon Sándor: Legelterjedtebb szövetkezeti formák az Európai Unióban In: Közgazdász Fórum A Romániai Magyar Közgazdász Társaság szakmai közlönye Kolozsvár 2003 VI.évf. pp. 9.-10.
- Simon Sándor: Nyugat-európai szövetkezeti modellek alkalmazhatóságának vizsgálata a magyar és a román mezőgazdaságban. Doktori (PhD) értekezés. Gödöllő 2001
- Szabó G. Gábor: Az európai mezőgazdasági szövetkezeti modellfejlődés Dánia és Hollandia példáján keresztül bemutatva In: Somai J. (szerk.) Szövetkezetek Erdélyben és Európában Romániai magyar Közgazdász Társaság Kolozsvár 2007 pp. 349-369
- Vallasek Magdolna Márta: A szövetkezetek jogi szabályozása a rendszerváltástól napjainkig In: Somai J. (szerk.) Szövetkezetek Erdélyben és Európában Romániai magyar Közgazdász Társaság Kolozsvár 2007 pp. 369-399.

BELANKA CSABA ISTVÁN

Az Interreg IIIA program hatása a magyar-román és magyar-szerb határmenti és határon átnyúló kapcsolatok fejlődésére az 1. pályázati forduló tapasztalatainak a tükrében

Rezümé

Az európai integráció felgyorsulásával, a határok térelválasztó, és -összekötő szerepének egyre nagyobb jelentőséget tulajdonított az európai regionális politika. A kohézió megteremtése érdekében a határ menti területek támogatása, elsősorban azok egyenlőtlen fejlődési esélyeik és perifférikus jellegük miatt kiemelt szerepet kapnak az uniós programokban. A határterületek integrációjának különös aspektusa van a Közép-Kelet Európai térségben, ahol a határok évtizedeken keresztül átjárhatatlan falként magasodtak az együttműködési kezdeményezések előtt. Tanulmányomban az Interreg IIIA Közösségi Kezdeményezés 1. pályázati fordulójának tapasztalatait foglalom össze a magyar-szerb és magyar-román határmenti és határon átnyúló kapcsolatok fejlődésére.

Abstract

The European regional policy assigns more and more importance for the space-integration and -separation function of the borders in parallel the speed-up of the European integration. The border regions, primarily because of their peripheral position and their unequal developing chance, get a emphasized role in the European programs. The integration of the border regions has a particular aspect in the Central-East European region, where the borders interfered every kind of co-operation initiation. In this study I try to summarize the

effect of the 1 round of the Interreg IIIA Program along the Hungarian-Romanian and Hungarian-Serbian borders.

A határon átnyúló együttműködések támogatásának szükségességét az Európai Unióban két karakteres érv indokolja. Egyrészről Európa kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődése elképzelhetetlen a szomszédos országok gazdasági és szociális kohéziójának az erősítése nélkül. Másrészt a határmenti területek gyakran periférikus helyzete egy adott ország gazdasági térszerkezetében, a gazdasági erőközpontoktól való távolsága, az elszigeteltséget erősítő a rossz infrastrukturális kapcsolatok megléte a területi egyenlőtlenségek legfőbb okozója. A gazdasági határok megszűnése az Európai Unión belül új lehetőségeket nyújt a határ menti térségek számára a nemzeti kereteken túlmutató együttműködésre, és ezáltal szükségképpen arra ösztönzi az Unió döntéshozóit és helyi szereplőit egyaránt, hogy a határrégiók aszimmetrikus kapcsolatrendszerét megszüntetve erősítsék az Unió területi integrációját. A határterületek integrációjának különös aspektusa van a Közép-Kelet Európai térségben, ahol a történelmi örökség, helyenként nehezen leküzdhető akadályai kőfalként magasodtak a határ két oldalán élők együttműködési szándéka közé. Pedig a saját környezetünkön tapasztalhatjuk, hogy a keleti határmenti megyék felzárkózási folyamatában óriási lehetőséget kínálnak a határ menti romániai nagyvárosok (Nagyvárad, Arad, Temesvár) növekedési potenciáljai. Románia legdinamikusabb fejlődési centrumai Bukarest, Brassó és Kolozsvár mellett (vagy bizonyos tekintetben előtt) az említett határmenti nagyvárosok. A határrégió gazdasági kapcsolatainak a fejlesztése szempontjából meghatározó ez a fejlettségbeli asszimetria. Ahhoz, hogy ezek a lehetőségek

valós, a két fél adottságain alapuló és mindkét fél számára előnyös gazdasági, kulturális, társadalmi kapcsolatokban realizálódjanak kiemelkedően fontos szerepe van a Közösségi Kezdeményezések Interreg programjának, amelynek első pályázati fordulójának tapasztalatait kívánom összegezni tanulmányomban.

A 2005-ben elindult Interreg IIIA Határ menti Együttműködési Program a magyar-román és magyar szerb határmenti és határon átnyúló kapcsolatok fejlesztését egy minden eddiginél magasabb dimenzióba emelte. A magyar-román határ mentén - az 1996-ban indult Phare CBC program révén viszonylag erős alapra épülhetett az együttműködés, azonban – egy alacsony költségvetésű Kísérleti Kis Projekt Alapot leszámítva - a magyar-szerb határ mentén korábban nem voltak határon átnyúló együttműködések. Annak ellenére, hogy mind a Phare CBC, mind a Kis Projekt Alap hasonló koncepció alapján támogatta a határ két oldalán elinduló közös gondolatokat, projekt ötleteket, mint az Interreg IIIA, azonban a kibővült anyagi források megléte tette lehetővé a támogatható tevékenységek és a támogatható szervezetek körének ilyen mértékű bővítését, amely az eredmények minőségi javulását eredményezte már rövid távon is. Míg 1996-2003 között a magyar-román Phare CBC program keretében a négy résztvevő megyében (Békés, Csongrád, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg) 30 millió euró állt a Kedvezményezettek rendelkezésére főleg a gazdasági- és infrastruktúra fejlesztés, a környezet- és természetvédelem területén a projektek megvalósítására, addig az Interreg IIIA program keretében a magyar-román és magyar-szerb viszonylatban 2004-2006 között 32 millió euró állt az öt magyarországi megye pályázásra jogosult szervezeteinek a rendelkezésére a közös célok megvalósítása érdekében.

A részben új koncepciót képviselő Szomszédsági Program sikerességét, a közös projektelképzelések megvalósíthatóságát, a tényleges célok elérhetőségét, a

határon átnyúló együttműködések új formáinak a kiterjeszthetőségét a pályázati felhívás tartalmának és a fennálló pályázói igények, és szükségletek találkozásának a minősége határozza meg. Az eredmények ismeretében megállapítható, hogy az Interreg program a vizsgálat tárgyát képező két határszakaszon létező, valós problémák megoldására került kiírásra, amelyet a beérkezett pályázatok magas száma bizonyít. A túljelentkezés mértékét, a program létjogosultságát jól érzékelteti, hogy a 6 intézkedésben átlagosan több mint hatszoros túljelentkezés volt. A legjelentősebb túljelentkezés „A kis- és középvállalkozások együttműködésének a támogatása" és „A kutatás és technológiafejlesztés, humánerőforrás-fejlesztés területén az együttműködés elősegítése" intézkedésekben volt. Azonban az ilyen mértékű túljelentkezés eredményezhet olyan projekt ötletek – forráshiányra való hivatkozással történő – elutasítását is, amelyek magas hozzáadott értékkel rendelkeznek, hosszú távon fenntarthatóak és disszeminációs képességük erős. Mivel megítélésem szerint a három ország területeinek eltérő gazdasági-társadalmi fejlettségi szintje nem engedi meg a támogatott területek szűkítését, ezért megoldást elsősorban a támogatási keret növelése jelentené. Erre meg is van az esély a következő pályázati körben, amikor is előreláthatólag 7 évre 224 millió euró indikatív támogatási keret jut a magyar-román határszakaszra az Európai Regionális Fejlesztési Alapból, amelyet még kiegészít a nemzeti társfinanszírozás 26 milliós kerete.

A Interreg program sikeres megvalósíthatóságának egyik akadályát jelentette a résztvevő államok Európai Unióhoz való eltérő viszonya. Az Interreg IIIA program 1 fordulójában Magyarország mint tagállam, Románia mint csatlakozó ország, Szerbia és Montenegró pedig mint tagjelölt ország vett részt. A projektek megvalósítás során ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy Magyarország az EU tagállamok számára rendelkezésre álló pénzügyi eszköz (ERFA), míg Románia a Phare CBC, illetve Szerbia és

Montenegró a CARDS források felhasználására volt jogosult. A felhasználásukra vonatkozó jogszabályok különbözősége nehezíti a program integrált, hatékony, rugalmas és gyors végrehajtását. A pénzügyi rendszerek közti különbségek elsősorban a Közreműködő Szervezet programmenedzsereitől, követel meg az eddigi gyakorlattól eltérő felkészültséget, ismereteket.

A másik lényeges akadály, amely a pályáztatási folyamatot gátolta a két szomszédos ország részben hasonló gyökerekre visszavezethető erős államépítési szándéka, ami gátolta/gátolja a regionális együttműködésükben való ösztönző részvételüket. A központi hatalmaknak fontos szerepük lenne abban, hogy az államépítés elsődlegességét felváltsa az ágazati, regionális fejlesztés szándékának az elsődlegessége, tekintet nélkül a határokra.

Megítélésem szerint a határtérségek közös, harmónikus fejlődésének a záloga két faktor, a határon átnyúló együttműködés minősége és a fenntarthatóság minél teljesebb körű megvalósulásában rejlik. Maga az Interreg program sikeressége is e két elem kiteljesedésén mérhető le. Ebből következően a program egyik legfontosabb feladata, hogy erősítse a határmenti térségek kohézióját, hogy a kedvezményezettek és partnereik erősítsék a határon túli gazdasági-társadalmi kapcsolataikat, hozzájáruljanak a programterület fejlődéséhez és jelentős hozzáadott értéket képviseljenek a határon átnyúló együttműködés terén. Alapesetben a Magyarország-Románia és Magyarország-Szerbia és Montenegró Határ menti Együttműködési Program első körében beadott pályázatainak a többsége támogatható lett volna valamely más Közösségi vagy nemzeti programból is. Ahhoz, hogy a kedvezményezett e programban jogosulttá válhatott a támogatásra, nagyon jól ki kellett tudnia bővíteni valamilyen határon átnyúló elemmel a pályázatát, hogy egy nem határon átnyúló program keretén belül finanszírozott projekthez képest többletértéket hordozzon. Ez szemléletváltást, gondolkodásbeli változást, partnerségi

együttműködést igényelt a projektgazdák részéről mind a projekt kidolgozásának, mind a megvalósításának az ideje alatt. Voltak olyan pályázatok az 1. körben, amelyek már korábban meglévő kapcsolatokat foglaltak közös projektbe, voltak amelyek egy Phare CBC vagy Kisprojekt Alap keretében már finanszírozott projekt koncepció továbbgondolását jelentették, és voltak olyan együttműködések, amelyek teljesen új keletűek; a partnerek a tervezési szakasz során ismerték meg egymás szervezetét és alakították ki közösen a projekt logikai láncát. Az eltérő időtávra visszatekintő kapcsolatok más és más minőségű határon átnyúló hatással bírnak, de az értékelés során nem volt kizáró szempont, hogy csak azokat a pályázatokat támogassák, amelyek egy korábbi kapcsolat továbbfejlesztésére irányult volna, megteremtve a lehetőséget az együttműködésbe bekapcsolódók körének szélesítésére. Az 1. pályázati körben nyertes projektek határon átnyúló hatása, partneri kapcsolataiknak a minősége objektíven most még nehezen ítélhető meg. A valós kapcsolati hálókról csak az utánkövetési időszakban kaphat releváns információkat a kutató. Annyi azonban már most is megállapítható, hogy a projektek outputjainak a határon túli hasznosulási szintje – főleg a tükör és különálló projektek esetében - rendkívül alacsony. Különösen azon tükörprojektek határon átnyúló hatása minimális, amelyeknél csak az egyik fél nyert támogatást. Voltak azonban szabályt erősítő kivételek is, mivel akadt olyan különálló projektre is példa, amely példaértékű határon átnyúló hatással bírt.

Számos olyan nyertes projekttel találkozhatunk, amelyek partner szervezetei korábban csak formális kapcsolatban voltak egymással. Jó néhány bizonyítja, hogy az együttműködés elmélyítésének általában anyagi akadályai voltak a felek részéről, ezért számos projektötlet, amelyet korábban pénzügyi eszközök hiányára hivatkozva félretettek e program hatására újragondolásra került. A Phare CBC program miatt (is) a magyarországi szervezeteknek elsősorban

a romániai partnerekkel voltak informális kapcsolataik. A vajdasági szervezetekkel az ismeret balkáni események és az ország nemzetközi elszigeteltsége miatt a romániainál később indulhatott meg a kapcsolatrendszer kiépítése és a közös pályázás lehetősége. Ez a hátrány megítélésem szerint napjainkra már eltűnt és – a lakosság számarányához képest – mind a két ország programterületén azonos arányban találkozhatunk magyarországi partner részvételével beadott pályázattal. Mindkét esetben a partnerség kialakulásában előnyt jelentett a határon túli magyarok jelenléte és a Magyarországra került, de Romániában vagy Jugoszláviában született és korábban ott is dolgozó szakemberek kapcsolatrendszere. A pályázati idő rövidsége miatt az ilyen jellegű kapcsolatok az esetlegesen fellépő nyelvi akadályok leküzdésében is fontos szerepet játszottak.

A másik kiemelkedően fontos szempont – amely azonban az értékelésnél nem kapta meg a kellő hangsúlyt – a pénzügyi és intézményi értelemben vett fenntarthatóság. Rendkívül fontos lenne, hogy az együttműködés ne korlátozódjon kizárólag a projekt időszakra, a támogatás csak a kapcsolatok megalapozására, egy természetes folyamat első lépéseit támogató segítségként szolgáljon. Ennek megítélése a pályázati anyagból természetesen rendkívül nehéz, azonban jelentősége nagy. Számos projektekre jellemző, hogy a projekt eredményeinek a funkcionálása csak kis mértékben éli túl a projekt időszak végét, a kapcsolatok nem erősödtek meg olyan mértékben, hogy önfenntartó módon támogatás nélkül is tovább éljenek. Probléma továbbá, hogy támogatásra kerültek olyan projektek is, amelyek magas támogatási összegben részesültek, de sem a fenntarthatóság, sem az együttműködés minősége terén nem mutatkozik meg kiemelkedő hatásuk. A szűkös pénzügyi erőforrások felhasználása a fenntarthatóság szempontjából optimalizálásra szorul a következő pályázati fordulók során, az első kör tapasztalatait felhasználva. A kapcsolatok elmélyítésben a megvalósítás során alkalmazott hatékony szakmai

ellenőrzésnek is fontos szerepe lenne. Személyes tapasztalataim szerint, mint az egyik kedvezményezett szervezet munkatársának feltűnő volt, hogy a Közreműködő Szervezetnek, illetve a közbeszerzési eljárás során erre kiválasztott külső gazdasági társaságnak mennyire nincs humán erőforrása a projekt szakmai tartalmának, megvalósítás közben történő ellenőrzésére. Ez esetben elsősorban nem ember, hanem szakember hiányra gondolok, akik az egyes intézkedésekhez tartozó szakterületeken komoly referenciával rendelkeztek volna. A projekt előrehaladási jelentések és a helyszíni ellenőrzések is abszolút egyoldalúan a projekt pénzügyi megvalósítására helyezik a hangsúlyt, a szakmai elemeket teljesen háttérbe szorítva. E tény, megítélésem szerint arra bátoríthatja a pályázókat, hogy a partnerekkel közös tevékenységeiket csak a támogatás elnyerésének az érdekében, valós tartalom és tényleges partnerség nélkül szerepelteti a pályázatában. A jövőben ez veszélyes folyamatokat indíthat el, olyan értelemben, hogy pontosan a program legfontosabb, számára egyediséget biztosító eleméről kerül le, vagy szorul háttérbe a külső kontroll, ezáltal a program nem segíti elő a kívánatos mértékben a társadalmi-gazdasági kohéziót, és közvetve nem járul hozzá a területi egyenlőtlenségek mérsékléséhez. Emiatt már az első körben nyertes pályázatok utánkövetési időszakában komoly gondot kell fordítani az intézményi és pénzügyi fenntarthatóság ellenőrzésére, és a hosszú távú indikátorok megvalósulásának az ellenőrzésére. Biztos vagyok benne, hogy az eredmények értékelése hasznos tapasztalatokkal, információkkal fog szolgálni az érintett szervezetek számára.

Tapasztalataim szerint összességében megállapítható, hogy az Interreg IIIA program első fordulója a két határszakaszon reménykeltő folyamatokat indított el, amelyek már a második pályázati körben is folytatódnak és remélhetőleg még teljesebb formában az új programozási időszakban fognak kiteljesedni, de a tényleges közös közgondolkodás, egyfajta „regionális tudat” kialakulásának a

lehetősége most még távoli álomnak tűnik. A közös koncepciók, akciók többnyire lokalizáltak, eredményeinek haszonélvezői általában (de szerencsére nem minden esetben) szűk csoportok. Bíztató folyamatnak tartom azonban, hogy az első forduló pályázatainak köszönhetően a kétoldalú kapcsolatok kezdeményezése, ápolása települési önkormányzatok (vagy azok tulajdonában lévő intézmények), civil szervezetek (egyesületek, üzleti tevékenységet támogató non-profit szervezetek, köztestületek regionális vagy helyi intézményei) szintjére került, ahol a kooperációk széles, változatos köre alakulhatott/alakulhat ki. Az együttműködés kezdeti szakaszai a közös tevékenységek, programok, akciók, találkozók, rendezvények megszervezése, lebonyolítása megtörtént, amely a biztosítja a kapcsolatrendszer folytonosságát. Az említett akciók sikerei megteremtették a lehetőségét, hogy a kapcsolatok egy magasabb minőségi szintre lépjenek és a társadalmi kohézió erősítése, a fejlődésbeli különbségek mérséklése, a kisebbségi problémák hatékony kezelése mellett konkrét lépések történjenek a gazdasági együttműködés, kohézió terén is. Románia Európai Uniós státuszának a megváltozása a pénzügyi források felhasználásnak bővülését, illetve hatékonyabb, rugalmasabb és gyorsabb felhasználását eredményezheti, amely a programban részvevő pályázók bővülését vonhatja maga után. Az első pályázati körben kialakult partneri kapcsolatok várt eredményeinek, hosszú távú hatásainak a fokozatos megjelenése, a korábbi fordulók kedvezményezettjeit arra ösztönözhetik, hogy remélhetőleg folytatják a közös munkát, továbbra is részt kívánnak venni a programban és az eddig közösen vagy külön megvalósított tevékenységeket tovább gondolva bővíteni kívánják a sikeres együttműködés kereteit.

Felhasznált irodalom:

- Hardi Tamás (2004) Az államhatárokon átnyúló régiók formálódása. Magyar Tudomány 9.szám. 991-1001. pp.
- Kékesi Márk Zoltán (2007) Társadalmi-gazdasági együttműködés a román –magyar határ mentén a Arad, Békés, Csongrád és Temes megyében; In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) Határok és Eurorégiók, Szeged.
- Mezei István (2007) A határon átnyúló együttműködések esélyei; In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.) Határok és Eurorégiók, Szeged.
- Határtalan lehetőségek, Kiadvány a magyarországi részvétellel működő Interreg programokról.

This document was created with Win2PDF available at http://www.win2pdf.com.
The unregistered version of Win2PDF is for evaluation or non-commercial use only.
This page will not be added after purchasing Win2PDF.